

Parlamentarni izbori u Nemačkoj 2017. godine

Slaviša Orlović
Politički sistem, izbori i formiranje vlade u Nemačkoj

Štefan Evers
**Analiza izbora za nemački Bundestag
24. septembra 2017.**

Sebastijan Bukov
Parlamentarni izbori 2017: rezultati i analize

Despot Kovačević
**Izbori u Nemačkoj 2017. godine
kroz prizmu medija u Srbiji**

Stefan Surlić
**Izbori u Nemačkoj 2017. i Zapadni Balkan:
posledice rezultata**

Lazar Glišović
**Uticaj migrantske krize na političke prilike
u Saveznoj Republici Nemačkoj**

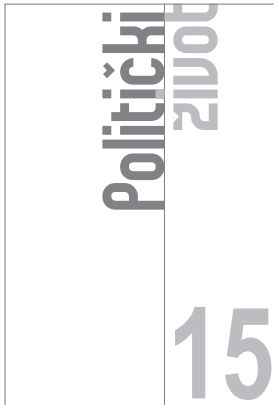
Milan Krstić
**Uticaj izbora u Nemačkoj 2017. godine
na transatlantske odnose: stižu li vetrovi promena?**

Ljiljana Glišović
**Parlamentarni izbori u Nemačkoj 2017. godine.
Semiotika predizbornih plakata**

Dokument - Rezultati izbora u Nemačkoj 2017.

Prikaz knjige
Uroš Mamić
**Evropeizacija politike - formiranje evropskog
biračkog i partijskog sistema u istorijskoj perspektivi**
- Danijele Karamani

Tema broja
**Parlamentarni
izbori u
Nemačkoj
2017. godine**

Univerzitet u Beogradu
Fakultet političkih nauka

CENTAR ZA
DEMOKRATIJU

СЛУЖБЕНИ
ГЛАСНИК

POLITIČKI ŽIVOT

Redakcija

Prof. dr Slaviša Orlović (glavni i odgovorni urednik)
prof. dr Slobodan Marković, prof. dr Vladimir Vuletić, doc. dr Dušan Spasojević

Međunarodna redakcija

Prof. dr Spiros Economidis, London School of Economics and Political Science (LSE), London
Prof. dr James Ker-Lindsay, London School of Economics and Political Science (LSE), London
Prof. dr Cirila Toplak, Fakultet društvenih nauka, Univerzitet u Ljubljani
Doc. dr Olivera Komar, Fakultet političkih nauka, Univerzitet Crne Gore

Programski savet

Prof. dr Vukašin Pavlović (predsednik), prof. dr Vučina Vasović,
prof. dr Čedomir Čupić, prof. dr Ratko Božović, prof. dr Goran Bašić

Sekretar redakcije

Despot Kovačević

Izdavači

Centar za demokratiju Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu
JP *Službeni glasnik*, Beograd

Za izdavače

Prof. dr Dragan Simić
Dr Jelena Trivan

Adresa

Jove Ilića 165, Beograd
e-mail: politickizivot@fpn.bg.ac.rs

Dizajn

Goran Ratković

Prelom

Jelena Panić

Lektura i korektura

Olivera Veličković

Tiraž

150 primeraka

Štampa

JP *Službeni glasnik*

CIP - Каталогизacija u publikaciji
Narodna biblioteka Srbije, Beograd

32

POLITIČKI život : časopis za analizu politike / glavni urednik Slaviša Orlović. – 2018, br. 15 (januar) – . – Beograd (Jove Ilića 165) : Centar za demokratiju Fakulteta političkih nauka : 2015 – (Beograd : Službeni glasnik). – 24 cm

Tromesečno.

– je nastavak: Analiza politike = ISSN 2217-6233

ISSN 2217-7000 = Politički život

COBISS.SR-ID 186943756

15

Slaviša Orlović Uvodnik

7

Tema broja: Parlamentarni izbori u Nemačkoj 2017. godine

Slaviša Orlović Politički sistem, izbori i formiranje vlade u Nemačkoj 11

Štefan Evers Analiza izbora za nemački Bundestag
24. septembra 2017. 29

Sebastijan Bukov Parlamentarni izbori 2017: rezultati i analize 37

Despot Kovačević Izbori u Nemačkoj 2017. godine
kroz prizmu medija u Srbiji 55

Stefan Surlić Izbori u Nemačkoj 2017. i Zapadni Balkan:
posledice rezultata 65

Lazar Glišović Uticaj migrantske krize na političke prilike
u Saveznoj Republici Nemačkoj 77

Milan Krstić Uticaj izbora u Nemačkoj 2017. godine
na transatlantske odnose: stižu li vetrovi promena? 89

Ljiljana Glišović Parlamentarni izbori u Nemačkoj 2017. godine.
Semiotika predizbornih plakata 103

Dokument

Rezultati izbora u Nemačkoj 2017. 115

Prikaz knjige

Uroš Mamić *Evropeizacija politike – formiranje evropskog
biračkog i partijskog sistema u istorijskoj perspektivi*
– Danijele Karamani 117

Slaviša Orlović Introduction	7
Special Issue: Parliamentary elections in Germany 2017.	
Slaviša Orlović Political system, elections and the forming the government in Germany	27
Stefan Evers Analysis of elections for German Bundestag 24. september 2017.	
Sebastijan Bukow Parliamentary elections 2017: results and analysis	53
Despot Kovačević Elections in Germany 2017 through the prism of media in Serbia	62
Stefan Surlić Elections in Germany 2017 and the Western Balkans: Consequences	74
Lazar Glišović The Impact of the Migrant Crisis on Political Situation in the Federal Republic of Germany	86
Milan Krstić The Impact of German Elections on Transatlantic Relations: A New 'Wind of Change'?	100
Ljiljana Glišović Parliamentary Elections in Germany 2017. Semiotics of election posters	114
Document	
Results of parliamentary elections in Germany	115
Book review	
Uroš Mamić <i>The Europeanization of Politics</i> , Daniele Caramani	117

Uvodnik

Poštovani čitaoci, kolege i prijatelji,

Pred nama je 15. broj časopisa za analizu politike – *Politički život*. Ima nekoliko razloga za ovo uvodno obraćanje. Prvo, ovaj broj predstavlja mali jubilej. U prethodnih sedam godina, od osnivanja časopisa, formiranja domaće i međunarodne redakcije, bodovanja (M53), uključivanja starijih i, posebno, mlađih kolega iz zemlje i inostranstva do danas, prešli smo težak put. Drugo, želim da zahvalim svima koji su pisali za nas ili nam pomogli na bilo koji način. Posebnu zahvalnost dugujemo dekanu Fakulteta političkih nauka, prof. dr Draganu Simiću i direktorki „Službenog glasnika“, dr Jeleni Trivan, koji su imali razumevanja i podržali nas potpisivanjem ugovora o suizdavaštvu. Veliku zahvalnost na uspešnoj saradnji dugujemo i Žarku Čigoji i zaposlenima u „Čigoja štampi“. Treće, ovaj broj je tematski posvećen parlamentarnim izborima u Nemačkoj, koji su održani 24. septembra 2017. godine, što zaslužuje poseban komentar.

Centar za demokratiju i Centar za nemačke studije Fakulteta političkih nauka i nemačke fondacije „Konrad Adenauer“, „Hajnrih Bel“ i „Hans Zajdel“, uz podršku Narodne skupštine Republike Srbije, okupljeni su oko ideje da zainteresovanoj stručnoj i široj javnosti približe parlamentarne izbore u Nemačkoj, opišu političke institucije, analiziraju izbornu ponudu i debatu, izborne rezultate, ali i da pokušaju da predvide ko će kreirati političke prilike u Nemačkoj, a i šire, nakon ovih izbora. U prostorijama Narodne skupštine Republike Srbije održane su dve konferencije (6. septembra i 6. decembra 2017) posvećene ovoj temi. Na konferencijama je učestvovao veliki broj kolega iz akademskog života, iz sveta politike i predstavnika civilnog društva. Zahvaljujemo gostima iz Nemačke, kao i ambasadoru Savezne Republike Nemačke u Srbiji, gospodinu Akselu Ditmanu, na učešću i podršci u realizaciji

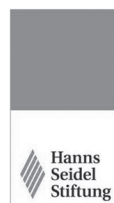
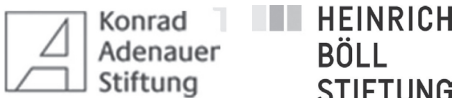

ovog projekta. Posebno, na organizovanju izborne noći u prostorijama Ambasade. Zahvaljujemo čelnim ljudima fondacija koje su podržale ovaj projekat, a naročito direktoru kancelarije „Konrad Adenauer“ u Beogradu, Norbertu Bekman-Dirkesu. Tekstovi u časopisu rezultat su ovog projekta.

Očigledno da nam je procena bila dobra. Značaj ovih parlamentarnih izbora u Nemačkoj bio je višestruk i dalekosežan: Nemačka je važan političko-ekonomski partner svim državama-članicama Evropske unije, regionu Zapadnog Balkana, Istoku i Zapadu. Višestruki značaj Nemačke podrazumevao je, stoga, da se izbori za nemački Bundestag s pažnjom prate i u Srbiji. Ovi izbori pokazali su nekoliko stvari. Prvi put nakon ujedinjenja Nemačke u Bundestagu je zastupljeno osam partija; prvi put posle Drugog svetskog rata u Bundestagu je zastupljena partija krajnje desnice Alternativa za Nemačku (AfD) s 12,6 procenata kao treća politička snaga; vladajuće partije osvojile su znatno manje glasova, naročito je SPD nastavila da ide silaznim putem; prvi put sastavljanje koalicione vlade nije išlo ni brzo, ni lako. Do zaključenja ovog broja još uvek nije poznat ishod glasanja unutar SPD-a - o prihvatanju dogovorene „velike koalicije“ CDU-a i SPD-a. Ostaje otvoreno da li će nakon Konrada Adenauera i Helmuta Kola i Angela Merkel imati četvrti uzastopni mandat kancelarke.

Ono što je najvažnije, časopis *Politički život* ide dalje, nastavlja da raste i da prati dinamiku sveta politike.

Prof. dr Slaviša Orlović,
 glavni i odgovorni urednik
 časopisa *Politički život*

Tema broja:
Parlamentarni izbori u
Nemačkoj 2017. godine

Politički sistem, izbori i formiranje vlade u Nemačkoj

Sažetak

Prvi deo teksta ukazuje na specifičnosti političkih institucija u Nemačkoj (vertikalna i horizontalna podela vlasti, dvodomi parlament, kancelarska vlada, izborni i partijski sistem), kao i posebnosti „konstruktivnog izglasavanja nepoverenja“, cepanja glasova i prekomernih mandata. Drugi deo odnosi se na analizu izborne kampanje, rezultata izbora i pregovora oko sklapanja postizborne koalicije. Posleratna Nemačka prvi put je dobila stranku krajnje desnice i sedam stranaka u parlamentu. Pokazalo se da je na formiranje koalicione vlade uticalo nekoliko faktora: izborni rezultati, programi i principi, potreba za stabilnošću i sigurnošću, pokrajinski izbori u Donjoj Saksoniji, podela na establišment i antiestablišment partije, koalicioni potencijal stranaka, dosadašnja iskustva u koaliciji, igranje na kartu novih izbora, uloga predsednika Nemačke, unutarstranački razlozi, spoljni uticaji, ustavni i zakonski rokovi i procedura. Ono što je karakteristično za države koje koriste proporcionalni izborni sistem i imaju umereni višepartizam, ovoga puta se pokazalo i u Nemačkoj, jeste to da nije dovoljno pobediti na izborima već treba pobediti i u sklapanju postizbornih koalicija. Formiranje vlade je posao za strpljive. Angela Merkel je pokazala da „moć leži u smirenosti“ i da korača ka četvrtom mandatu stazama jednog od najslavnijih demohrišćana Adenauera i svog mentora Kola. Ono što su njeni protivnici videli kao poraz, Merkel je pretvorila u pobedu.

Ključne reči

političke institucije, Bundestag, izbori, partije, kancelar, koalicije

* Autor je redovni profesor Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu i glavni urednik časopisa *Politički život*. E-mail: slvisaorlovic@yahoo.com, slvisa.orlovic@fpn.bg.ac.rs

Ovaj tekst ima dva dela. U prvom delu nastojim da ukažem na specifičnosti političkih institucija u Nemačkoj i to na: federalnu strukturu države (kooperativni federalizam), parlamentarni oblik vlasti kancelarskog tipa (racionalizovani parlamentarizam), mešoviti (kombinovani) izborni sistem i evoluciju partijskog sistema. U drugom delu analiziram izbornu kampanju, izborne rezultate i koalicione pregovore za formiranje vlade nakon parlamentarnih izbora 2017. godine.

1. Specifičnosti političkog sistema u Nemačkoj

Od donošenja Ustava iz 1871. godine, kada na čelu s Pruskom u federaciju ulazi i nekoliko tadašnjih gradova-republika koje zajedno konstituišu nemačku nacionalnu državu, pa sve do usvajanja Osnovnog zakona (*Grundgesetz*) iz 1949. godine, kada se konstituiše, Savezna Republika Nemačka je prošla više karakterističnih i turbulentnih faza. Prateći razvoj državnog uređenja, savremenu društveno-političku istoriju Nemačke možemo klasifikovati kroz pet perioda:

- Drugo nemačko carstvo od 1871. do 1918. godine;
- Vajmarska republika od 1919. do 1933. godine;
- Nacistička totalitarna vlast od 1933. do 1945. godine;
- Saveznički „intermezzo“ od 1945. do 1949. godine;
- Period od usvajanja Osnovnog zakona (*Grundgesetz*) 1949. godine do danas;
- Savezna Republika Nemačka nakon 1945. godine.

Savezna Republika Nemačka ima dve faze. Prvu fazu, koja traje od 1945. do 1990. karakteriše postojanje dve Nemačke. Druga faza obuhvata period nakon njihovog ujedinjenja 1990. godine (9. septembra). Savezna Republika Nemačka nastala je od dva razdvojena teritorijalna entiteta – Savezne Republike Nemačke i Nemačke Demokratske Republike, s dominantno nemačkim narodom u obe države. Nemačka je uspjela da napravi posleratno ekonomsko čudo, ali i da uloži napor u građenju demokratske

političke kulture. Loša iskustva s autoritarnom prošlošću i svest o tome podstakli su posleratne vlade da intenzivno krenu u procese edukacije s mladima, mobilišući škole, medije i političke organizacije kako bi se menjala shvatanja javnosti i uspostavila nova politička kultura, primarena demokratskim političkim institucijama i procesima (Dalton, 2009: 297). Sličan proces desio se nakon ujedinjenja Nemačke, kada je trebalo uskladiti i adaptirati (ili asimilovati) 16 miliona građana Istočne Nemačke, podvrgnutih uticajima komunističkih i marksističkih ideja.

Vertikalna podela vlasti. Sa stanovišta uređenja države (vertikalne podele vlasti) Savezna Republika Nemačka je federacija sastavljena od 16 saveznih država – pokrajina (*Lander*). Osnovni princip nemačkog federalizma je funkcionalna raspodela nadležnosti – *kooperativni federalizam* (Lovo, 1999: 377). Kooperativni federalizam podrazumeva saradnju između saveznog – federalnog nivoa vlasti i federalnih jedinica (regiona) u obavljanju državnih funkcija. Između savezne vlade i pokrajinskih vlada balansirana je podela vlasti i politička odgovornost. Funkcioneri pokrajinskih vlada učestvuju u biranju saveznog predsednika i sudija glavnih saveznih sudova (Dalton, 2009: 293). Teritorijalnu organizaciju Nemačke čini više vlasti. Savezna – federalna vlast (*Bund*), 16 saveznih država (*Lander*), 16.127 opština (*Kommune* ili *Gemeinde*), 543 okruga (*Kreis*) od čega je 117 gradskih (*Stadtkreise*) i 426 seoskih (*Landkreise*).

Horizontalna podela vlasti. Sa stanovišta organizacije vlasti (horizontalne podele vlasti), Nemačka je parlamentarni sistem kancelarskog tipa – kancelarska demokratija. Kancelar je predsednik (izvršne vlasti), bira se u parlamentu, kao i šef države. Osnovnim zakonom regulisana su tri principa savezne vlade (Dalton, 2009: 295). Prvi, *kancelarski princip* podrazumeva da kancelar definiše politiku vlade i njegove smernice su obavezujuće za kabinet i ministre. Drugo, *samostalnost ministara* znači da su oni samostalni u upravljanju radom ministarstva sve dok je politika u skladu sa smernicama vlade. I treće, *kabinetni princip* znači da kada između ministarstava dođe do sukoba nadležnosti ili oko budžeta, sukob rešava kabinet.

Zakonodavna vlast. Nemačka ima dvodomi (bikameralni) parlament, koji se sastoji od Bundestaga – Donjeg doma, koji se bira neposredno i Bundesrata – Gornjeg doma, koji predstavlja pokrajine s predstavnicima izvršne vlasti pokrajina.

Bundestag (Donji dom) bira se na četiri godine. Nemci izbore za Bundestag smatraju najvažnijim političkim događajem u zemlji. Prosečna starost poslanika je oko 50 godina. Bundestag ima 598 članova, ali broj varira u zavisnosti od broja „prekomernih mandata“ (vidi dalje u tekstu). Bundestag je u prethodnom sazivu (2013–2017) imao 630 poslanika, a nakon parlamentarnih izbora 2017. godine 709 poslanika.

Bundesrat (Gornji dom) izražava federativnu strukturu države i njegovi članovi ne biraju se na direktnim izborima, već se delegiraju iz redova vlada svih 16 nemačkih pokrajina. Pokrajinske vlade imenuju i razrešavaju 69 članova Bundesrata. Svaka pokrajina ima najmanje 3 glasa. Pokrajine s

više od 2 miliona stanovnika imaju 4 predstavnika, dok su one koje imaju preko 6 miliona stanovnika zastupljene s 5 glasova. One pokrajine koje imaju više od 7 miliona stanovnika u Bundesratu imaju pravo na 6 glasova. Svaka pokrajina može dati onoliko predstavnika koliko joj glasova pripada.

Izvršna vlast (predsednik Republike i Savezna vlada) sastoji se od šefa države – predsednika Republike, koji se bira u parlamentu, i Savezne vlade i kancelara (predsednik vlade), koji se, takođe, biraju u parlamentu. Savezna vlada je stvarni centar političke moći. Ključna je pozicija kancelara. Kancelar se bira tajnim glasanjem na predlog predsednika države i treba da dobije podršku većine članova Bundestaga (Osnovni zakon, čl. 63, Poslovnik nemačkog Bundestaga, pravilo 4). U slučaju da savezni predsednik nije u mogućnosti da obavlja svoje dužnosti, njegove funkcije preuzima predsednik Bundesrata (Vasović, 2006: 627). Vlada je stvarni centar političke moći i najveći inicijator predloga zakona. Vlada predlaže Bundestagu čak 75–80% predloga zakona na usvajanje. Kancelar je, uglavnom, i šef većine u parlamentu, pa je izbor kancelara praktično i najvažniji deo celokupnog izbornog procesa. Predsednici partija koje su formirale vladu uglavnom su istovremeno kancelar i njegov zamenik u kabinetu.

Nemačka ima loše iskustvo s političkom nestabilnošću između dva svetska rata, u vreme Vajmarske republike, kada se za 14 godina, od 1919. do 1933, smenilo čak 26 vlada (Vasović, 2006: 632). Negativna iskustva s političkim ekstremizmom i slomom vajmarske demokratije uticali su na konstitucionalni dizajn posleratne Nemačke (Dalton, 2009: 293). Dva su otklona od tog iskustva. Prvi je uvođenje mešovitog izbornog sistema umesto dotadašnjeg proporcionalnog. Drugi je uvođenje institucija „**konstruktivnog izglasavanja nepoverenja**“.¹ To znači da bi Bundestag mogao da smeni kancelara, prethodno mora da se dogovori o njegovom nasledniku, odnosno do povlačenja kancelara dolazi samo u slučaju da mu se izabere naslednik (Lovo, 1999: 386). Ova odredba omogućava kancelaru da uz predlog zakona doda odredbu o nepoverenju. Ako Bundestag odbaci predlog, kancelar može tražiti od saveznog predsednika da raspiše nove izbore. Tu mogućnost iskoristili su Kol 1983. i Šreder 2005. godine. Za Nemačku se često koristi izraz „**racionalizovani parlamentarizam**“. Ovo je arhetipski model, širi se i preuzima i u drugim državama (Albanija, Izrael, Mađarska, Poljska, Španija i dr.).

Sudska vlast. Od 1949. godine sudsku vlast dele Savezni (federalni) ustavni sud Nemačke (*Bundesverfassungsgericht*) i Savezni vrhovni sud, kao i nekoliko saveznih sudova koji su formirani kao kontrolna tela nižih sudova i sudskih instanci od strane saveznih država (federalnih regiona).

Izborni sistem. U Nemačkoj je na snazi mešoviti (kombinovani) „personalizovani proporcionalni izborni sistem“ u okviru kojeg se 50%

[1] Član. 67. Osnovnog zakona: „Bundestag može izraziti nedostatak poverenja za saveznog kancelara samo biranjem naslednika većinom glasova svojih članova i zahtevom upućenim saveznom predsedniku da razreši saveznog kancelara. Savezni predsednik mora odgovoriti na zahtev i postaviti izabranu osobu“, stav 2. Četrdeset osam sati mora proći između pokretanja predloga i izbora.“

poslanika bira po proporcionalnom izbornom sistemu (partijskih lista), a 50% po većinskom izbornom sistemu proste većine (*first-past-the-post*). Aktivno i pasivno pravo imaju državljani Nemačke stariji od 18 godina. U Nemačkoj živi 82,8 miliona stanovnika, od kojih je biračko pravo 2017. imalo 61.688.485 birača. Nemačka je podeljena na 299 jednomandatnih izbornih jedinica u kojima se toliko poslanika bira na direktnim izborima, dok se ostatak delegira s partijskih lista proporcionalno broju glasova koje su partije dobile. Višemandatne izborne jedinice se zapravo poklapaju s federalnim jedinicama. Izborni cenzus (*Sperrklausel*, izborna prohibitivna klauzula, odnosno izborni prag) za stranke iznosi 5%. On se menjao u prethodnom periodu na sledeći način:

- 1953. – cenzus 5% ili jedan direktni mandat (nivo pokrajine) – Dontova formula
- 1956. – cenzus 5% ili tri direktna mandata (savezni nivo) – Dontova formula
- 1987. – cenzus 5% ili tri direktna mandata (savezni nivo) – Hare-Nimajerova formula
- 2009. – cenzus 5% ili tri direktna mandata (savezni nivo) – Sent-LažeoVA/Šepersova formula.

Birači u Nemačkoj daju dva glasa na glasačkom listiću. Prvim glasom biraju predstavnika iz svoje izborne jedinice – *Erststimme* (po većinskom sistemu proste većine), kojih ima ukupno 299, a drugim glasom – *Zweitstimme* biraju preostalih 299 (od ukupno 598 mesta u Bundestagu), glasajući za partiju po proporcionalnom izbornom sistemu. Prvim glasom (*Erststimme*) birač glasa za kandidata u svojoj jednomandatnoj izornoj jedinici (po većinskom sistemu proste većine) i on jamči personalizovanost. Drugim glasom (*Zweitstimme*) birač glasa za izbornu (partijsku) listu po proporcionalnom sistemu i on jamči proporcionalnost (Kasapović, 2014: 104). Kao rezultat glasanja s dva glasa javljaju se dve pojave:

1. Cepanje glasova (podela preferencija birača na dve stranke, jedan glas jednoj a drugi drugoj) (ticket splitting);
2. Prekomerni mandati (*overhang seats*) (Kasapović, 2014: 107).

Od osamdesetih godina 20. veka beleži se tendencija povećanja cepanja glasova. Tako je 2002. bilo 25% birača koji cepaju glasove (svaki četvrti ili peti birač). Usled sve većeg procenta cepanja glasova, povećava se i broj prekomernih mandata.

- 1953. – 3 prekomerna mandata
- 2005. – 16 prekomernih mandata
- 2009. – 24 prekomerna mandata
- 2013. – 33 prekomerna mandata
- 2017. – 111 prekomernih mandata

Moguća je dvostruka kandidatura – i na listi stranke i pojedinačno. Konrad Adenauer je 1953. bio prvi kandidat koji je bio na listi CDU u svim pokrajinama osim Bavarske. Pobedio je u Bonu i uzeo taj mandat (Kasapović, 2014: 102). Kandidat koji osvoji direktan mandat, a nalazi se na listi, preskače se i mandat dobija sledeći s liste.

Od 1953. do 2013. nijedan nezavisni kandidat nije pobedio u većinskom izbornom sistemu za Bundestag, što ukazuje na to da su izbori pre svega takmičenje partija, a ne kandidata.

Prekomerni mandati. Specifičnost izbornog sistema u Nemačkoj je tzv. prekomerni mandat (*suprplus seats, overhang seats, additional seats*). Prekomerni mandati nastaju kada jedna partija pobedi i dobije više glasova u više izbornih jedinica na većinskim izborima nego što ih je dobila u proporcionalnom sistemu (Pajvančić, 2008: 107). Ponekad partije dobijaju više direktnih mandata nego onih koje su dobili na osnovu glasanja za partiju. S obzirom na to da se direktno dobijeni mandati zadržavaju, partije dobijaju prekomerne mandate, što povećava i broj poslanika u parlamentu. Na primer: ako stranačka lista osvoji 50 mandata, a stranački kandidati koji se biraju direktno osvoje 20 mandata, u parlament s liste ulazi 30 mandata. Ako lista osvoji 50 mandata, a stranački kandidati 60 mandata, u parlament ulazi 60 poslanika. Tih deset je „prekomernih mandata“. Zbog prekomernih mandata Bundestagu se unapred ne zna broj poslanika.

Nemačka spada u one evropske demokratije čiji izborni sistem je bitno doprineo institucionalizaciji i konsolidaciji partijskog sistema i demokratije. On je ispunio dve važne funkcije: reprezentativnost – proporcionalnost (srazmernost) i visok stepen koncentracije političkih snaga koji se manifestovao u etabliranju umereno pluralističkog partijskog sistema, s efektivnim brojem stranaka većim od 2 i manjim od 5 (Kasapović, 2014: 123). Po svojim učincima, izborni sistem je više proporcionalan, a manje personalizovan. Najsnažnije je personalizovana trka za kancelara, iako se on bira u parlamentu.

Partijski sistem. Za Nemačku je dugo važno da ima dvopartijski sistem. Do sada je svaki kancelar bio član jedne od dve velike partije. To su: Socijaldemokratska (SPD), koja je nastala nakon 1875. (1959. reformisan program) (članica i jedna od ključnih stranaka u PES-u – Partiji evropskih socijalista) i Konzervativna CDU/CSU, nastala nakon Drugog svetskog rata, i deluje kao unija, jer CSU deluje samo u Bavarskoj, gde CDU nema odbore (članica i jedna od ključnih stranaka u EPP-u, Evropskoj grupaciji narodnih konzervativnih partija). Naziv dvoipartijski sistem poticao je iz činjenice da su male partije, poput Slobodne demokratske partije (FDP) i Zelenih (*Die Grunen*), imale ulogu „jezička na vagi“ i odlučivale su o tome koja će od većih glavnih partija sastaviti vladu. U poslednje vreme Istočnonemački savez 90 (*Bundnis 90*) i Zeleni nastupaju kao jedinstvena stranka *Bundnis 90 / Die Grunen*. Poslednjih godina glavne partije su izazvane od strane krajnje levice, ultralevičarske partije Levica (*Linken*) i s krajnje desnice ultradesničarska i Alternativa za Nemačku (AfD). Tendencija cepanja glasova postepeno je dovodila do fragmentacije partijskog sistema. Nakon duge faze koncentracije dvopartizma s dve velike stranke (CDU/CSU i SPD), odnosno dvoipartizma (s još jednom manjom FDP i Zeleni), početkom osamdesetih godina je sve izraženija fragmentacija, a delimično i ideološka polarizacija partijskog sistema u Nemačkoj. Dešava se da stranke pre izbora najave s kim će formirati vladu, što je

signal biračima da ne bacaju svoj glas i da glasaju strateški (birači malih i velikih stranaka koje saraduju). Birači malih stranaka Liberali, Zeleni, glasali su za svoju stranku drugim glasom, a prvi glas je uglavnom borba između dve najjače CDU/SDP. Na parlamentarnim izborima 2013. Liberali (FDP) prvi put posle Drugog svetskog rata nisu prešli cenzus i nisu ušli u parlament.

Ove tendencije se tumače slabljenjem partijske identifikacije i ulaskom u biračko telo istočnonemačkih birača. Glasovi su se preivali Liberalnoj partiji, Zelenima (*Grüne*) i nakon ujedinjavanja Levoju partiji (*Linke*). U Nemačkoj je partijski sistem dugo imao obeležja dvopartijskog (dvoipartijskog), a danas je to partijski sistem umerenog pluralizma – četvopartijski, pa se čak govori i o „fluidnom petostranačkom sistemu“ (Kasapović, 2014: 120). Usled cepanja glasova i prekomernih mandata, te ulaska partije Levice (*Linke*), koja je delom poreklom iz Istočne Nemačke, došlo je do slabljenja poverenja i partijske identifikacije s dvema velikim narodnim strankama. Dok su ove dve stranke (CDU i SPD) osamdesetih još uvek imale 90% mesta u Bundestagu, krajem veka se taj broj smanjio na 80%, da bi erodirao na 57% a na poslednjim izborima 2013. One su zajedno osvojile 67.7% mandata.

2. Izbori i formiranje vlade u Nemačkoj 2017. godine

Izborna kampanja – programske razlike

Angela Merkel imala je tri uzastopna mandata i značajne pokazatelje privrednog uspeha – privredni rast, smanjenje nezaposlenosti i jačanje uloge Nemačke kako unutar EU, tako i u svetu. Kada je postala kancelarka 2005. godine, bez posla je bilo pet miliona Nemaca, što je više od 10 odsto radno sposobnog stanovništva. Sada je u Nemačkoj stopa nezaposlenosti oko 5,8 odsto, što je oko dva miliona nezaposlenih, rekordno nizak broj od ujedinjenja dve Nemačke. U budžetu ostaje previše novca, nemaju deficit, već suficit. A to se sve događalo u vreme kada je većina država prolazila kroz tešku ekonomsku i finansijsku krizu.

Ugled Njemačke u svetu nikad nije bio bolji, a neki ugledni analitičari, poput Timotija Gartona Eša, smatraju je „čelnikom slobodnog sveta“. Balkanske države vide Nemačku kao oslonac svog evropskog puta, Kina i Amerika kao reprezentanta Evrope, a i Brisel skoro uvek „oslušne puls“ Berlina pre donošenja zaključaka. Merkelova se doživljava kao najmoćniji evropski lider. Porede je s Katarinom Velikom, ruskom caricom poreklom iz Nemačke, koja je vladala Rusijom krajem XVIII veka i čiji portret krasi Angelinu kancelariju.

Jedno od objašnjenja uspeha Angele Merkel jeste i u tome što ona uspešno usvaja ključne teme opozicije („okupiraj opozicione teme“).

Merkelova je prihvatila ideje Zelenih. Važi za veliku zaštitnicu životne sredine, pokazuje zabrinutost za klimatske promene i teži suzbijanju globalnog zagrevanja (Pariski sporazum). Vlada Merkelove je smanjila

oslanjanje Nemačke na nuklearnu energiju i uvela propise za značajno snižavanje emisije štetnih materija.

Od Levice je preuzela principe po kojima se menja tradicionalna pozicija da „tata zarađuje, a mama se brine o deci“, jer postoje vrtići za decu mlađu od tri godine, što je sprovela upravo Merkelova.

SPD, Liberali i Zeleni su bili ili na stanovištu „brak za sve“, a to je bio i uslov SPD-a za koaliciju. Verovatno je i činjenica da čak 73 odsto Nemaca (unutar stranaka Unije 63%) podržava zakonsku ravnopravnost istopolnih i klasičnih brakova uticala na to da CDU glasa za zakon. Kategorično „ne“ Merkelova je promenila u: „Neka svaki poslanik glasa po savesti“. Istorijsku odluku Bundestag je doneo 30. juna. Angela Merkel je glasala „protiv“.

Prihvaćen je zahtev leve opozicije prema migrantima. Nemačka je useljenička zemlja. Zbog niskog nataliteta, zemlji su potrebni novi građani. Skoro četvrtina Nemaca ima migraciono poreklo. Oko 17 miliona ljudi u Nemačkoj ima migrantske korene, što znači da ili oni sami ili neko od njihovih roditelja potiče iz inostranstva. Svaki deseti birač u Nemačkoj ima strane korene. Na prošlim parlamentarnim izborima pravo glasa je imalo njih 5,8 miliona. Izraženo u brojkama, to izgleda ovako: 40 odsto migranata naklonjeno je SPD-u, a 27,6 odsto strankama Unije. Nemačka je među migrantima najomiljenija posle SAD. Kontroverzni sporazum s Turskom, kao i oni s drugim državama, drastično su smanjili priliv izbeglica (dostupno na: <http://www.dw.com/sr/tehnika-vlasti-okupiraj-opozicione teme/a-40277628>, pristupljeno septembra 2017.)

I predizborni slogan „Za Nemačku u kojoj živimo rado i dobro“ ukazuje na to da Merkelova biračima zapravo obećava da će sve ostati onako kao što jeste, samo malo bolje. Manje nezaposlenih, manji porezi za srednji sloj, veći dečji dodatak i više stanova i policajaca predstavljaju srž predizbornih obećanja CDU/CSU: „Prepoloviću broj nezaposlenih, porodice sa decom će dobijati veća davanja od države, a Nemačka će biti bezbednija“. Merkelova je povratila popularnost od pre izbegličke krize i nisu ostvarene prognoze da će je odnos prema izbeglicama koštati političke karijere. Sada je akcenat na smanjenju broja izbeglica kroz ciljano usmeravanje u borbu protiv uzroka emigracije. „Niko ne zna šta život donosi, ali ja sigurno nameravam da nastavim naredne četiri godine“ (*Politika*, 29. 7. 2017). U kampanji su malo zahladneli odnosi s Turskom. Turski predsednik Erdogan je pozvao Turke s nemačkim državljanstvom ili Nemce turskog porekla da ne glasaju za CDU, SPD i zelene, koji su „neprijatelji Turske“ (*Politika*, 23. 8. 2017). Procenjuje se da u Nemačkoj živi 1,2 miliona državljana turskog porekla. U odgovoru na kritike, Merkelova ističe da su investicije povećane, ali da u nekim delovima Nemačke postoje prepreke u pogledu kapaciteta i planova za trošenje novca. Nemačka je namenila milijarde evra investicija za škole, predškolske ustanove, bolnice i izgradnju stanova. Mladi su je podržali zbog liberalnog stava prema migrantima. U junu je uživala podršku čak 57% mladih.

Merkelova se protivi podrsci Putina sirijskom predsedniku Bašaru el Asadu. Nemačka je naklonjena prozapadnoj vladi u Ukrajini, ali je i protiv

pooštravanja sankcija Rusiji na čemu insistiraju SAD. Nemci su podeljeni kada je u pitanju stav prema Rusiji. Anketa sprovedena leta 2017. pokazuje da 53 odsto anketiranih na zapadu zemlje u Rusiji vidi pretnju, dok u nekada komunističkom istoku taj procenat iznosi 33. Kremlj pojačava uticaj na drugi način, formirajući mrežu tzv. influencersa, uključujući i bivšeg kancelara Gerharda Šredera, koji je, nakon što je otišao sa funkcije 2005, postao član upravnog odbora konzorcijuma Severnog toka. Drugi bivši visoki politički zvaničnik koji ima veze s Rusijom jeste bivši predsednik vlade nemačke pokrajine Brandenburg, koji se nalazi na čelu lobi grupe „Nemačko-ruski forum“ i koji je 2014. pozvao Zapad da prizna rusku aneksiju Krima. Obojica su članovi druge po veličini partije u Nemačkoj, Socijaldemokratske partije (SPD). Informativni kanal „Raša tudej“ pokrenuo je 2014. godine sajt na nemačkom jeziku i Jutjub kanal pod nazivom „RT Deutsch“. Novinska agencija „Rosija sevodnja“ pokrenula je informativni sajt „Sputnjik“, koji, između ostalog, postoji i na nemačkom jeziku (<http://www.blic.rs/vesti/svet/nad-nemackim-izborima-nadvija-se-ruska-senka/tpwtb4c>, pristupljeno 20. 12. 2017).

Sjedinjene Američke Države više ne opisuju kao „prijatelja“ Nemačke, već ih nazivaju nemačkim „najvećim prijateljem izvan Evrope“. Na to je, osim Trampove politike, verovatno uticalo i raspoloženje u Nemačkoj. Prema najnovijim istraživanjima, tek 35 odsto Nemaca pozitivno gleda na SAD, dok se tako izjasnilo 57 odsto ispitanih na kraju mandata Baraka Obame (Politika, 4. 7. 2017).

Martin Šulc. Početkom 2017. dotadašnji lider SPD-a, Zigmar Gabrijel odustao je od kandidature za kancelara u korist Martina Šulca, koji je bio mnogo popularniji od njega (do tada je obavljao funkciju predsednika Evropskog parlamenta). Početkom 2017. na čelo SPD-a došao je Martin Šulc umesto Zigmara Gabrijela i tada je rejting partije skočio na 35%, ali nije uspeo da se održi do izbora (24. septembra). Sredinom februara CDU/CSU i SPD bili su izjednačeni na po 33%. I pored visokog privrednog rasta i niske nezaposlenosti, Šulc govori o nedostatku socijalne pravde: „Mnogi ljudi imaju ugovore na ograničeno vreme“, „Imamo još dva miliona nezaposlenih“.

TV duel dvoje glavnih kandidata za kancelara održan je 3. septembra. Duel je trajao 90 minuta, a prenosile su ga četiri najveće nemačke televizije (ARD, ZDF, RTL i SAT1). Četiri novinara spomenutih televizija postavljala su Merkelovoj i Šulcu pitanja koja se tiču migracije, spoljne politike, socijalne pravde i unutrašnje bezbednosti. Duel je različito doživljen. Prema jednim, kandidati se nisu štedeli, dok su drugi smatrali da je to bilo „prijateljsko nadmudrivanje“ „uvijeno u rukavice“. Najveća razlika između Šulca i Merkelove bila je oko politike štednje koju je Nemačka do sada vodila, a koju bi Šulc promenio kako bi ona bila socijalnija nego što jeste.

Alternativa za Nemačku (AfD), desno-populistička anti-imigrantska i evroskeptična stranka u izbore je ušla ohrabrena serijom uspeha na lokalnim izborima. Maksimalno je eksploatisala temu imigranata, njihovo

prihvatanje, pogodnosti koje im se nude, troškove za njih, terorističke napade (napad u Berlinu koji je izvršio migrant iz Pakistana) i protivila se „islamizaciji“ Nemačke. Kako je padala popularnost CDU i Angele Merkel, tako je rasla popularnost AfD-a. Razočarane pristalice Merkeline politike prelaze u AfD, a razlog je nezadovoljstvo izbegličkom politikom i nedostatak gornje granice broja azilanata. Naročito je pogođen Bavarski CSU, u koji je stiglo upozorenje njegove političke legende Franca Jozefa Štrausa, koji je još osamdesetih godina prošlog veka konstatovao kako „desno od CSU ne sme postojati stranka s demokratskim legitimitetom“, smatrajući to velikom opasnošću za demohrišćane u Nemačkoj. Upravo se to i dogodilo. Prema anketama, pre izbora, oko 40% birača bilo je neopredeljeno.

Izborni rezultati - analiza i interpretacija

Na parlamentarnim izborima 2017. birao se 19. saziv Bundestaga. Nemačka je imala evidentiranih 61.688.485 birača. Od toga 31,7 miliona čine žene, 29,8 miliona su muškarci, a 3 miliona birača prvi put glasa. Jedna trećina birača je starija od 60 godina. Na izbore je izašlo 76,2% birača (+4,7%). Najmanja izlaznost od 1949. bila je 77,8%, dok je najveća dostizala čak 91,1% biračke populacije. Prosečna izlaznost na izbore je preko 80%. Na parlamentarne izbore izašlo je ukupno 4.828 kandidata, od toga 1.400 žena (oko 29%).

CDU/CSU su sa 33% očekivano dobili najviše glasova, ali i -8,6% manje nego na prethodnim izborima (gore su prošli jedino 1949. godine). CSU je u Bavarskoj dobila 38,5%, a na prethodnim izborima 50%, 11,5% manje. SDP je imala najgori rezultat u poslednjih sedamdeset godina s osvojenih 20,5% ili -5,2%. Levica (Linke) je zabeležila neznatno povećanje glasova osvojivši 9,2% ili +0,6%. Liberali, koji na prethodnim izborima nisu prošli cenzus, vratili su se u parlament. FDP je još više uvećala procenat s osvojenih 10,7 % ili +6,0%. Zeleni su ostali na približno istom nivou 8,9% ili +0,5%. Pravi skok napravila je Alternativa za Nemačku (AfD) s osvojenih 12,6% ili +7,9%. Ostali su činili 5% ili -1,3%.

Najdramatičnija vest ovih izbora bila je ne samo ulazak desnopopulističke stranke Alternative za Nemačku (AfD) u parlament, već i to da su treća stranka po snazi, odmah iza CDU/CSU i SPD sa osvojenih 12,6% glasova i to nakon samo četiri godine postojanja. To je prvi put posle Drugog svetskog rata da stranka krajnje desnice uđe u parlament. Najbolje su prošli na teritoriji bivše Istočne Nemačke (svaki četvrti glas). Među prvima im je za „istorijski rezultat“ čestitala Marin le Pen, dok su Zeleni izjavili: „Bundestagom ponovo šetaju nacisti“. SPD je ostvarila naslabiji rezultat nakon Drugog svetskog rata s 20,5% glasova (na prethodnim izborima imali su 25,7%), nastavljajući gubitnički trend (2009, 2013, 2017). (<https://www.foreignaffairs.com/articles/germany/2017-09-25/future-germanys-social-democrats?cid=int-rec&pgtype=art>, pristupljeno 25. 9. 2017)

U parlament je ušao rekordan broj od sedam stranaka, što je najviše od ujedinjenja Nemačke. Zabeleženo je povećanje cepanja glasova i broja

prekomernih mandata. Dve najjače stranke nastavljaju tendenciju opadanja popularnosti. Zajedno su osvajale osamdesetih godina XX veka 90% mesta, krajem veka 80%, 2013. 57%, a 2017. 53,5%. Bundestag je usled velikog broja prekomernih mandata proširen na 709 poslaničkih mesta. Broj nezastupljenih drugih glasova značajno je opao (2017: 5 procentnih poena; 2013: 15,7 procentnih poena).

Nemačka je glasala za kontinuitet, a dobila je promenu u parlamentu, iako ne i u vladi. Dobila je polarizovani partijski sistem, parlament sa sedam stranaka, jačanje desnice i više izazova za novu vladu. Do sada, politički okupiran centar sa strankama levog i desnog centra izazvale su i krajnja levica - Linken i krajnja desnica - AfD. SPD je prinuđena da se više pomera ulevo, zahtevajući više redistribucije i socijalne pravde. CDU/CSU će morati više da se bave biračima desnice i da budu fleksibilniji i senzitivniji na identitetska pitanja. Ekonomski uspeh Nemačke nije zaustavio uspon desnice, jer se ona, očigledno, nadahnjuje antiimigrantskim temama. Rekordno niska stopa nezaposlenosti otvara prostor za apsorbovanje nove radne snage, ali zabeleženo je oko 400.000 nezaposlenih izbeglica (iz Avganistana, Sirije i Iraka), koji zbog jezičkih i drugih barijera ne zadovoljavaju potrebe nemačkog tržišta rada. Radi ilustracije, Nemačka je u prethodnoj godini utrošila oko 20 biliona evra na izbeglice, kako bi ih integrisala u nemačko društvo učenjem jezika i drugih treninga (<https://www.foreignaffairs.com/articles/germany/2017-09-24/merkels-next-steps>, pristupljeno 24. 9. 2017).

Koalicioni pregovori o formiranju vlade

Istorija koalicionih vlada u Nemačkoj

Nemačka je od 1949. godine do parlamentarnih izbora 2017. imala sedam kancelara i jednu kancelarku. Tri puta je na vlasti bila velika koalicija (CDU/CSU i SPD). Sedam puta je na vlasti bila koalicija CDU (CSU i FDP). Dva puta je bila na vlasti koalicija SDP i FDP. Jednom je bila na vlasti koalicija SDP i Zeleni. U dosadašnjoj istoriji Nemačke nije bilo manjinske vlade i, ne računajući prve dve vlade Adenauera, nije bilo ni vlada s više od dve stranke, ako se CDU i CSU računaju kao unija, odnosno kao jedna stranka. Samo 1957. je CDU/CSU imala apsolutnu većinu. Najduži mandat kao kancelar imao je Helmut Kol, koji je na toj funkciji bio 14 godina, odnosno četiri uzastopna mandata; zatim Konrad Adenauer 13 godina (penzionisan tokom poslednjeg mandata) i Angela Merkel, koja je do ovih izbora imala tri uzastopna mandata za 12 godina. CDU/CSU su tokom 68 godina (1949–2017) ukupno na vlasti bili 48 godina.

Nemačka je od 1949. imala sedam kancelara i jednu kancelarku.

Konrad Adenauer (CDU) 1949–1963. (penzionisanje) (13)

Septembar 1949.	Izbori	CDU/CSU, FDP, DP	Adenauer (CDU)
Oktobar 1953.	Izbori	CDU/CSU, FDP, DR, G	Adenauer (CDU)
Oktobar 1957.	Izbori	CDU/CSU, DP	Adenauer (CDU)
Novembar 1961.	Izbori	CDU/CSU, FDP	Adenauer (CDU)

Ludvig Erhart (CDU) 1963–1966.

Oktobar 1963.	Penzionisanje kancelara	(CDU/CSU, FDP)	Erhard (CDU)
Oktobar 1965.	Izbori	CDU/CSU, FDP	Erhard (CDU)

Kurt Georg Kizinger (CDU) 1966–1969.

Decembar 1966.	Promena koalicije	CDU/CSU, SPD	Kizinger (CDU)
----------------	--------------------------	--------------	----------------

Velika koalicija

Vili Brant (SPD) 1969–1974.

Oktobar 1969.	Izbori	SPD, FDP	Brant (SPD) (Hans Ditrih Genšer, 23 godine u vladi)
Decembar 1972.	Izbori	SPD, FDP	Brant (SPD) (Hans Ditrih Genšer)

Helmut Šmit (SPD) 1974–1982. (9)

Maj 1974.	Penzionisanje kancelara	SPD, FDP	Šmit (SPD) (Hans Ditrih Genšer, i vicekancelar)
Decembar 1976.	Izbori	SPD, FDP	Šmit (SPD) (Hans Ditrih Genšer, i vicekancelar)
Novembar 1980.	Izbori	SPD, FDP	Šmit (SPD) (Hans Ditrih Genšer, i vicekancelar)

Helmut Kol (CDU) 1982–1998. (16)

Oktobar 1982.	Konstruktivno nepoverenje	CDU/CSU, FDP	Kol (CDU)
Mart 1983.	Izbori	CDU/CSU, FDP	Kol (CDU) (Genšer, i vicekancelar)
Januar 1987.	Izbori	CDU/CSU, FDP	Kol (CDU) (Genšer, i vicekancelar)
Decembar 1990.	Izbori	CDU/CSU, FDP	Kol (CDU) (Genšer, i vicekancelar od 1993. Kinkel)

SDU/CSU (crni) – FDP – (žuti) – Zeleni (Savez 90 / Zeleni).² Na početku je delovala kao „koalicija bez alternative“. Jamajka je smatrana za obećavajuću novinu u politici Savezne Republike Nemačke. Šefica poslaničkog kluba SPD-a Andrea Nales upozorila je na opasnost od stvaranja „koalicije nepoverenja“. U pregovore se ušlo sa značajnim programskim razlikama i zahtevima. Na primer: Zeleni traže zatvaranje 20 termoelektrana, čemu se Liberali protive. Tokom novembra održana je serija susreta i razgovora o formiranju vlade. Lider FDP-a Kristijan Lindner je nakon prekida koalicionih pregovora istupio s izjavom: „Bolje je ne vladati nego vladati pogrešno“. U međuvremenu su održani izbori u Donjoj Saksoniji, na kojima je SDP ostvarila dobar rezultat osvojivši 37,5% (32,6% 2013), CDU- 35% (36% 2013), Zelena – 8,5%, FDP – 7%, AfD – 5,5%.

Pomalo neočekivano, izlaz iz nastale situacije ponudio je predsednik Nemačke Frank-Valter Štajnmajer (bivši ministar inostranih poslova u dve vlade Angele Merkel u okviru „velike koalicije“). Pozvao je stranke na razgovor i naglasio značaj formiranja vlade. S iskustvom diplomate, ali i s ustavnom obavezom (član 63. Osnovnog zakona) Štajnmajer je, aludirajući na izjavu lidera FDP-a, izjavio da onaj ko hoće da preuzme političku odgovornost ne sme da se sklanja „kada je dobije u ruke“ (dostupno na <http://www.dw.com/sr/kako-%C4%87e-nema%C4%8Dka-do%C4%87i-donove-vlade/a-41476004>, pristupljeno decembra 2017).

Predah je napravljen u vreme kongresa SPD-a od 7. do 9. decembra 2017. na kojem je odlučeno da će dogovor o koaliciji dati na glasanje članovima stranke. Nakon novogodišnjih praznika, nastavljeno su razgovori na ekspertskom nivou i napravljeno je nekoliko koraka približavanja stavova i programa. Složili su se da uvedu olakšice na porez na prihode za one s visokim zaradama. To je bilo jedno od izbornih obećanja CDU-a, a preliminarni dogovor da se limit najviše stope poreza na dohodak podigne na 60.000 evra godišnje, što je pokazatelj da je SPD spremna na kompromis. SPD želi da „unapredi prava radnika i da napuste nemački dualni sistem zdravstvene zaštite“ i da ga zamene individualnim „osiguranjem građana“. Oni se ne slažu ni oko toga da se migrantima koji se nalaze u Nemačkoj omogućiti spajanje porodica. Formiranju velike koalicije od početka stoji nekoliko prepreka na putu. Prvo, verovanje da „u zagrljaju CDU-a“ unutar velike koalicije gube popularnost. Postoje tumačenja da to nije sasvim osnovano, jer je između poslednje dve velike koalicije bila koalicija CDU/CSU i FDP, pa se SPD nije oporavio. Drugo, nakon izjave Martina Šulca u izbornoj noći da idu u opoziciju potrebno je pripremiti izlaz. Treće,

[2] Još u toku izborne kampanje mediji su varirali i simulirali kombinacije tzv. koalicija u boji. To su: Crno-crvena (velika) koalicija: CDU/CSU i SPD (bila na vlasti); Crno-žuta koalicija: CDU/CSU i FDP (bila na vlasti); Crveno-zelena koalicija: SPD/Zeleni (bili na vlasti); Crveno-crveno-zelena: SPD, Levica i Zeleni (nije bila na vlasti); „Jamajka“ – crno-žuto-zelena: CDU, FDP i Zeleni (nije bila na vlasti); „Semafor“ – crveno-žuto-zelena: SPD, FDP i Zeleni (nije bila na vlasti); „Kenija“ – crveno-crno-zelena: SPD-CDU-Zeleni (nije bila na vlasti) (dostupno na <http://www.dw.com/sr/koje-koalicije-su-mogu%C4%87e-u-nema%C4%8Dkoj/a-39455979>, pristupljeno krajem juna 2017).

neophodno je uskladiti programske razlike i načiniti ustupke. SPD je već istakla brojne uslove za ulazak u vladu: promene u sistemu zdravstvenog i penzionog osiguranja, obimnija ulaganja u obrazovanje, izgradnja stanova pristupačnih za siromašnije, možda i ograničavanje broja tražilaca azila koje će Nemačka godišnje primati. Međutim, velika koalicija ima nekoliko prednosti. To su, prvo, dosadašnja iskustva i saradnja Štajnmajera, Gabrijele i drugih; drugo, to je stabilna većina; i treće, verovatno je to interes Nemačke i njenih građana, umesto ulaska u neizvesnost i nestabilnost. Martin Šulc je pominjao i „koaliciju saradnje“, po kojoj bi SPD podržavala samo krupne projekte o kojima postoji saglasnost, dok bi se o ostalim temama i zakonima usaglašavali slobodnom raspravom u Bundestagu. To bi, umesto „groko“ - velike koalicije, bila „koko“ - „koalicija saradnje“. Čak su korišćeni nazivi „lajt velika koalicija“ i „manjinska vlada plus“, a SPD bi bio i na vlasti i u opoziciji. Angela Merkel je za stabilnu vladu.

Pokazalo se da je na formiranje koalicione vlade uticalo nekoliko faktora:

1. **Uloga izbornih rezultata** - fluidni i polarizovani multipartizam bez jasne parlamentarne većine.
2. **Uloga programa i principa** - da li će se formirati vlada levog ili desnog centra ili širokog centra? Do sada je dominirala politika „centrizma“, desnog centra ili levog centra. Slogan CDU i Angele Merkel glasi: „Sredina“ (ni desno, ni levo). Sada je centar izazvan s levice - Linken i nova levica Savez 90 / Zeleni, i s desnice - Stranka slobodnih demokrata i naročito Alternativa za Nemačku. Dobijanje resora u vladi u Nemačkoj izgleda nije igralo ulogu kao što je to slučaj u novim demokratijama. Lider FDP-a bio je viđen za ministra finansija, ali ni to nije bilo dovoljno.
3. **Svest o potrebi za stabilnošću, izvesnošću i sigurnošću.**
4. Možda delom i činjenica da su u periodu između parlamentarnih izbora i formiranja vlade održani **pokrajinski izbori u Donjoj Saksoniji.**
5. **Uloga podele na establišment (CDU/CSU-SPD) i antiestablišment partije** (pre svega AfD, Linken, delimično i FDP, Savez 90 / Zeleni)
6. **Koalicioni potencijal stranaka** - stepen prihvatljivosti za druge stranke. Najveći koalicioni potencijal ima CDU/CSU, a najmanji Alternativa za Nemačku, jer niko nije hteo s njom u koaliciju. Ni CDU/CSU nije htela s Linken, koja, na primer, poziva da se ukine NATO.
7. **Dosadašnja iskustva u koaliciji** (CDU/CSU i SPD i FDP i Zeleni)
U fazi tzv. dvipopartijskog sistema vlada je uglavnom bila sastavljena od jedne veće partije CDU/CSU ili SPD i jedne manje - Liberali ili Zeleni. Šulc nije bio u koaliciji s Merkelovom jer je bio u Evropskom parlamentu. Poslednjih godina imali smo dve vlade velike koalicije „Grand coalition“.
8. **Igranje na rizičnu i/li hazardersku kartu novih izbora.** Lideru FDP-a, Kristijanu Lindneru, pripisuje se da je, možda, igrao na tu kartu napuštajući pregovore o vladi.

9. **Uloga predsednika Nemačke**, kao ustavna, tako i kao čoveka s iskustvom diplomate, ali i socijaldemokrate koji je bio u koalicionoj vladi sa CDU/CSU i Angelom Merkel.
10. **Unutarstranački razlozi**. U strankama ima različitih stavova o koalicijama.
11. **Spoljni uticaji**. O njima je bilo više spekulacija nego dokaza, iako je bilo javnih poziva i apela da je u interesu EU da Nemačka što pre dobije vladu (izjave francuskog predsednika Makrona, možda još neki uticaji spolja na FPD?).
12. **Ustavni i zakonski rokovi i procedura**. Izbori su održani 24. septembra. Bundestag je formiran i za šefa je izabran Wolfgang Šojble (24. 10. 2017), ministar finansija u prethodnom periodu.

Zaključak

Parlamentarni izbori u Nemačkoj 2017. godine bili su po mnogo čemu interesantni i privukli su pažnju, slično predsedničkim izborima u SAD. Razloga je bilo više: zbog centralne uloge Nemačke u Evropi, zbog Bregzita, zbog iščekivanja nove politike u Evropi s novim francuskim predsednikom Makronom, zbog izbegličke krize, zbog krize u Evrozoni, zbog sankcija Zapada Rusiji, zbog uspona desnice i jačanja populizma, ali i zbog pitanja da li će Angeli Merkel poći za rukom da se izbori za četvrti mandat na mestu kancelarke. Posleratna Nemačka, zbog prirode izbornog i partijskog sistema, u dosadašnjoj istoriji nije imala sedam partija u parlamentu, niti ovakvu neizvesnost i odugovlačenje prilikom formiranja postizborne koalicije i vlade. Koalicioni pregovori su u sebi sadržali i nekoliko strateško-taktičkih pitanja, kao što su: Ko će snositi odgovornosti za eventualni neuspeh pregovora? Kome odgovaraju novi izbori? Ko će biti odgovoran za eventualnu političku nestabilnost? Šta novo mogu doneti novi izbori?

Ono što je poznato u teoriji koalicija došlo je do izražaja nakon ovih izbora u Nemačkoj više nego ikada ranije. To je da koalicioni pregovori više nego izbori odlučuju o tome ko će vladati. Jedan broj autora (Dawns, Riker) smatra da je cilj koalicija pre svega dobijanje što više pozicija u vlasti (resora i ministarstava, odnosno portfelja). Drugi (De Swaan) ukazuju na značaj programske dimenzije i smatraju da se pri obrazovanju koalicija vodi računa o ostvarivanju određenih političkih ciljeva („politička koherentnost“, „minimalna politička distanca“). Partije se ponekad rukovode jednim, ponekad drugim, a ponekad i jednim i drugim principom ili ciljem. Partije, ponekad, svesno ne žele da uđu u vladu kako bi sebi povećale šanse na sledećim izborima. Učešće u vlasti se isplati za stranku kod partijskih ljudi, a biti u opoziciji se isplati kod birača (Orlović, 2015: 240).

Ono što je karakteristično za države koje koriste proporcionalni izborni sistem i imaju umereni višepartizam, ovoga puta se pokazalo i u Nemačkoj, jeste to da nije dovoljno pobediti na izborima već treba pobediti i u sklapanju postizbornih koalicija. Pobjeda na izborima se različito tumači i za različite aktere ima različito značenje. Pobjednik je onaj ko osvoji najviše

glasova i mandata i ko formira vladu. To će u Nemačkoj, i ovoga puta, po svoj prilici, biti predsednica CDU i kancelarka Nemačke u prethodnih dvanaest godina – (frau) Angela Merkel. Formiranje vlade je posao za strpljive. Ona je pokazala ne samo da je strpljiva, da je „čelična leđi“, već i da „moć leži u smirenosti“. Koalicioni pregovori su „otklanjanje neprijateljstava“ nakon teških reči u kampanji. Formirati koaliciju znači imati sposobnost da se pronade najmanji zajednički imenitelj i da se pokaže „spremnost na konsenzus“. Merkelova korača ka četvrtom mandatu stazama jednog od najslavnijih demohrišćana – Adenauera i svog mentora Kola. Ono što su protivnici videli kao njen poraz, Merkelova je pretvorila u pobjedu.

Political system, elections and the forming the government in Germany

Abstract

The first part of the text indicates to the specificity of the institutions in Germany (vertical and horizontal distribution of power, two house parliament, office government, electoral and party system), as well as speciality of “constructive vote of mistrust”, splitting of votes, overhang seats. The second part refers to the analysis of the electoral campaign, the results of the elections and negotiations on forming post-electoral coalition. This is the first time after the war, that Germany got a party of the far right, and seven parties in the parliament. It showed that there are a few factors influencing the forming of coalition government: electoral results, programs and principles, the need for stability and security, provincial elections in Lower Saxony, the division to establishment and anti-establishment parties, coalition potential of the parties, former experiences in the coalition, new elections, the role of the president of Germany, inside parties reasons, foreign influence, constitutional and legal deadlines and procedure. What is characteristic for the countries which use the proportional electoral system and have moderate multi-party system, has been showed in Germany this time, that it is not enough to win the elections, but to win in the building of post-electoral coalitions. The forming of a government is a job for the patient. Angela Merkel has shown that “the power lies in calmness” and she is going towards her fourth mandate, going along the paths of one of the most famous demo-Christian Adenauer and her mentor Kohl. What her opponents saw as her defeat, Merkel turned into victory.

Key words

political institutions, Bundestag, elections, parties, Chancellor, coalitions

Literatura

- Dalton Rasel Dž. (Russel J. Dalton), *Politika u Nemačkoj*, u: Gabrijel A. Almond, G. Bingam Pael jr, Rasel A. Dalton i Kore Strom, *Komparativna politika danas*, Fakultet političkih nauka, Univerzitet Crne Gore, Podgorica, 2009, str. 293.
- Lovo Filip, *Velike savremene demokratije*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovc, Novi Sad, 1999, str. 377.
- Kasapović Mirjana, *Kombinirani izborni sustavi u Evropi 1945-2014*, Plejada, Zagreb, 2014.
- Orlović Slaviša, *Partije i partijski sistemi, teorijsko-analički okvir*, Fakultet političkih nauka Univerziteta, Beograd, 2015.
- Pajvančić Marijana, *Izorno pravo, drugo izmenjeno izdanje*, Pravni fakultet, Novi Sad, 2008.
- Vasović Vučina, *Savremene demokratije*, I tom, Službeni glasnik, Beograd, 2006.

Ostali izvori:

- Osnovni zakon
Poslovnik Nemačkog Bundestaga, prevod, NDI, 2001.
<http://www.dw.com/sr/tehnika-vlasti-okupiraj-opozicione-teme/a-40277628>, pristupljeno septembra 2017.
- <http://www.blic.rs/vesti/svet/nad-nemackim-izborima-nadvija-se-ruska-senka/tpwtb4c>, pristupljeno 20. 12. 2017.
- Politika*, 29. 7. 2017.
- Politika*, 23. 8. 2017.
- Politika*, 4. 7. 2017.
- <https://www.foreignaffairs.com/articles/germany/2017-09-25/future-germanys-social-democrats?cid=int-rec&pgtype=art>, pristupljeno 25. 9. 2017.
- <https://www.foreignaffairs.com/articles/germany/2017-09-24/merkels-next-steps>, pristupljeno 24. 9. 2017.
- <http://www.dw.com/sr/kako-%C4%87e-nema%C4%8Dka-do%C4%87i-do-nove-vlade/a-41476004>, pristupljeno decembra 2017.
- <http://www.dw.com/sr/koje-koalicije-su-mogu%C4%87e-u-nema%C4%8Dkoj/a-39455979>, pristupljeno krajem juna 2017.

UDK 329:324(430)"2017"

Analiza izbora za nemački Bundestag 24. septembra 2017.

Tri meseca nakon izbora za Bundestag stav o rezultatu je ambivalentan. Poslanička grupa CDU/CSU dobila je ubedljivo najviše glasova. Doduše, obe narodne stranke izgubile su određeni deo svoje podrške. Od malih partija, Liberali (FDP) i Alternativa za Nemačku (AfD) uspele su da mobilišu svoje birače, dok kod Zelenih i partije Levica skoro da nema promena u broju glasova. Demohrišćanska unija (CDU) ostvarila je najbolji rezultat, tako da će ona formirati najveću poslaničku grupu i ima mandat da formira vladu. Sa stanovišta postizborne računice i politike, postoje dve opcije: Velika koalicija partija CDU/CSU i SPD, i takozvana Jamajka koalicija koja se sastoji od partija CDU, FDP i Zeleni, koja je trenutno na vlasti u pokrajini Šlezvig-Holštajn, u kojoj je premijer Danijel Ginter iz CDU.

Nakon četiri nedelje intenzivnih razgovora, koalicione dogovore sa FDP i Zelenima prekinula je iznenada partija FDP, u noći 19. novembra. Još uvek ne postoji saglasnost oko razloga za prekid koalicionih razgovora. Predsednik partije FDP Kristijan Lindner saopštio je odluku o prekidu razgovora rečima: „Bolje je ne vladati uopšte nego pogrešno vladati.“ Smatrao je da je prihvaćen nedovoljan broj zahteva njegove stranke.

Pošto je predsednik SPD-a i kandidat za kancelara Martin Šulc još u izbornoj noći najavio da će SPD ići u opoziciju, predsednik Nemačke Frank-Valter Štajnmajer smatrao je razgovore između CDU/CSU i SPD-a poslednjom opcijom nakon što je propao pokušaj ostvarenja „Jamajka koalicije“. „Ko se na izborima kandiduje za preuzimanje političke odgovornosti, ne

sme da ustukne kada mu ona bude predata“, rekao je nemački predsednik još u danu kada su prekinuti pregovori. Od ostalih opcija tu je, najpre, manjinska vlada u kojoj bi bili CDU/CSU, koja bi bila, međutim, izuzetno komplikovana kada je reč o praktičnom svakodnevnom životu parlamenta, i koja ne bi mogla da ponudi stabilnu politiku, dok su na drugom mestu – ponovljeni izbori. Ponovljeni izbori bi, međutim, doveli u pitanje volju birača izraženu na izborima 24. septembra 2017. Osim toga, ne očekuje se da bi rezultat ponovljenih izbora bio značajno drugačiji.

U manevru, koji je za njihovog predsednika veoma težak, rukovodstvo SPD-a promenilo je svoj stav i započelo preliminarne razgovore s Demohrišćanskom unijom. O rezultatima preliminaranih razgovora odluka je donesena na vanrednom kongresu SPD-a, 21. januara u Bonu, i to tankom većinom koja je bila za koalicione pregovore sa CDU. Time je otvoren put za koalicione pregovore, koji još uvek traju i o kojima će morati da glasa 400.000 članova SPD-a u Nemačkoj, pre formiranja vlade.

Već je sada jasno da izbori za nemački Bundestag 24. septembra predstavljaju prekretnicu u istoriji Savezne Republike Nemačke. U nastavku ću pokušati da analiziram detalje izbornog rezultata.

Izbori za nemački Bundestag 2009. i 2013. godine

Postoje strukturne sličnosti između rezultata izbora za nemački Bundestag 2017. i izbornih rezultata 2009. Na kraju Velike koalicije 2009. narodne stranke doživele su značajan pad podrške i najlošiji izborni rezultat u istoriji. I na izborima 2009. od toga su profitirale tzv. male stranke. Tako su FDP, Zeleni i Levica uspeali da ostvare svoj najbolji izborni rezultat. Povećanje učešća na izborima na 76,2 procenta (+4,6 procentnih poena) bilo je od koristi za sve stranke. Najveći broj birača koji inače ne izlazi na izbore uspele su da pridobiju Alternativa za Nemačku (AfD +1,2 miliona glasova) i FDP (+700 hiljada glasova).

Na izborima za nemački Bundestag 2013. došlo je do značajnog preokreta, od kojeg su profitirale, pre svega, sestrinske partije CDU i CSU, koje su ostvarile natprosečno dobar izborni rezultat od 41,5 procenata. Gubitnici su bile male stranke, pre svega FDP, koja nije uspela da pređe cenzus i uđe u Bundestag. Doduše, i AfD je na izborima 2013. sa 4,7 procenata propustila ulazak u parlament.

Rezultati pojedinih stranaka

Kada se uračunaju prelazni i kompenzacioni mandati, aktuelni Bundestag sastoji se od 709 poslanika, od kojih je 200 poslanika CDU (-55 poslanika) i 46 poslanika CSU (-10 poslanika). CDU je dobila 185 direktnih mandata, što je šest mandata manje nego 2013. godine. Od 200 mandata partije CDU, 36 je prelaznih i kompenzacionih mandata. CSU je sve svoje mandate dobila direktnim glasom i ima ukupno jedan direktan mandat više nego 2013, dok su sedam od 46 mandata stranke CSU prelazni mandati.

Partije CDU/CSU ostvarile su zajedno rezultat od 32,9 procenata drugog glasa. To je 8,6 procentnih poena manje u odnosu na izbore 2013. CDU je izgubila 7,4 procentnih poena i ostvarila 26,8 procenata, dok je CSU ostvarila rezultat od 6,2 procenta drugim glasom (-1,2 procentna poena). To je drugi po redu najlošiji rezultat za te dve partije od 1949. I kada je reč o rezultatu koji su ostvarile prvim glasom, ove dve partije su prošle lošije nego na prethodnim izborima. CDU je ostvarila 30,2 procenta prvih glasova (-7 procentnih poena), a CSU 7,0 (-1,1 procentni poen).

U pokrajinama u zapadnom delu Nemačke CDU je sa rezultatom od 34,3 procenta bolja nego u pokrajinama u istočnom delu Nemačke, gde je dobila samo 27,7 procenata. Uprkos gubitku od 10,5 procentnih poena CSU je u Bavarskoj sa 38,8 procenata ostvarila najbolji rezultat za ove dve stranke u čitavoj Nemačkoj.

SPD je druga stranka po snazi, ali je i ona istrpela gubitak i sa **20,5** procenata drugog glasa ostvarila najlošiji rezultat u svojoj istoriji. To je minus od 5,2 procentna poena. Kada je reč o prvom glasom, SPD je dobila 24,6 procenta (-4,8 procentnih poena). Time je SPD dobila 153 poslanička mandata, što je 40 mandata manje nego 2013. Od toga je 59 direktnih mandata dok su 22 mandata prelazni i kompenzacioni mandati.

Nakon što je partiji **Alternativa za Nemačku (AfD)** 2013. malo nedostajalo kako bi prešla cenzus od pet procenata, ovog puta uspeła je da dobije dovoljno glasova da bi ušla u Bundestag i sa **12,6 procenata** drugih glasova postala je treća stranka po snazi. Time je ostvarila rezultat koji je za 7,9 procentnih poena bolji nego na prethodnim izborima. Istovremeno je AfD uspeła da pridobije 11,5 procenata prvih glasova (+9,6 procentnih poena). AfD ima stoga 94 poslanika u Bundestagu, pri čemu su tu tri direktna mandata, a 11 je kompenzacionih mandata. Svoje direktne mandate AfD je dobila u Saksoniji u izbornim jedinicama Baucen I, Gerlic i saksonski deo istočne Rudne gore, gde su sa rezultatom od 37,4 procenta ostvarili svoj najbolji rezultat prvim glasom (Frauke Petri). U sve tri izborne jedinice 2013. godine pobednik je bila CDU. AfD je u istočnom delu Nemačke, ukupno posmatrano, sa 20,5 procenata ostvarila značajno bolji rezultat nego u zapadnom delu Nemačke, gde je uspeła da dobije 10,7 procenata drugog glasa.

Sa 10,7 procenata (+6 procentnih poena) FDP je kao četvrta stranka po dobijenoj podršci ponovo uspeła da uđe u Bundestag. Osim toga, dobila je sedam procenata prvih glasova (+4,6 procentnih poena). FDP stoga ima 80 poslanika u Parlamentu, pri čemu nema nijedan direktan mandat, ali ima 15 kompenzacionih mandata. FDP je u pokrajinama bivše Zapadne Nemačke sa 11,5 procenata ostvarila bolji rezultat s drugim glasom nego u pokrajinama bivše Istočne Nemačke u kojima je dobila 7,9 procenata.

Levica je dobila malo više glasova, i sa 9,2 procenta od drugog glasa postala je peta stranka po snazi (+0,6 procentnih poena). Istovremeno je dobila 8,6 procenata od prvog glasa (+0,3 procentna poena). Levica sada

ima 69 poslanika u Bundestagu, što je za pet manje nego 2013. Među tih 69 mandata, 10 je kompenzacionih i pet direktnih.

Zeleni su, takođe, dobili 0,5 procentnih poena više, i time ostvarili 8,9 procenata od drugog glasa. Dodatno su dobili osam procenata od prvog glasa (+0,7 procentnih poena). Zeleni imaju 67 poslanika u Bundestagu, što je četiri poslanika više, od čega je 10 kompenzacionih mandata i jedan direktan mandat. U pokrajinama bivše Zapadne Nemačke Zeleni su sa 9,6 procenata prošli bolje nego u pokrajinama nekadašnje Istočne Nemačke (šest procenata). Najlošiji rezultat Zeleni su ostvarili u pokrajini Saksonija-Anhalt, gde su dobili 3,7 procenata od drugog glasa.

Ulazak Alternative za Nemačku u Bundestag

Ulaskom partije AfD u Bundestag, prvi put u istoriji je u Bundestag ušlo šest političkih stranaka, što je usitnilo frakcije i značajno otežalo formiranje koalicija. U Nemačkoj se dešavalo, doduše povremeno, da neka nova partija drugačijeg porekla i orijentacije doživi uspeh na izborima, ali samo su partije Zeleni i Levica uspele da se utemelje u stranačkom životu nakon prve faze etabliranja. Uspehu partije AfD, međutim, prethodio je trend koji je trajao više godina. Već decenijama su se kontinuirano poboljšavali uslovi za male stranke, pošto je sve više birača bilo spremno da svoj glas pokloni takozvanim „ostalim“ strankama. Takva tendencija počela je da se razvija još devedesetih godina.

Ulaskom partije AfD u Bundestag prvi put se dogodilo da partija koja se nalazi na desnoj ivici političkog spektra uspe da uđe u parlament. Da li će to zaista biti pravi preokret ostaje da se vidi. Na nivou pokrajina više puta se dešavalo da neetablirane stranke uđu u parlament, ali dugoročni uspeh i trajno učvršćivanje u stranačkom sistemu je izostalo. Već prvog dana nakon izbora pokazalo se da postoji duboka unutrašnja podela u AfD-u. Direktno izabrana predsednica stranke Frauke Petri napustila je najpre poslaničku grupu, a ubrzo nakon toga i stranku, i u međuvremenu je osnovala sopstvenu partiju Plavi preokret (Blaue Wende). Osim toga, izgleda da se nakon izbora za Bundestag centar moći u AfD-u koncentriše oko predsednika poslaničke grupe – Aleksandra Gaulanda. To je, očito, doprinelo slabljenju pokrajinskih odbora i smanjenju njihove discipline. Tako je, početkom januara, Upravni odbor AfD-a na saveznom nivou, nakon jedne svađe, oduzeo moć pokrajinskom odboru. U Saksoniji, AfD trenutno pokušava da se poveže s desno orijentisanim ekstremističkim pokretom Pegida, što je ranije bilo sprečeno na stranačkom nivou. S druge strane, osvajanje 94 mandata u parlamentu dovelo je do strukturnog jačanja AfD-a, koje će obezbediti rad stranke na četiri godine i koje će omogućiti kadrovske i finansijske unapređivanje stranačkog aparata.

Gubitak glasova za CDU/CSU uprkos visokom stepenu zadovoljstva njihovim radom

Generalni stav u izbornoj godini pokazuje optimizam i zadovoljstvo. Osamdeset četiri procenta građana saglasilo se s izjavom „Sve u svemu mi je dobro“, dok se 81 procenat saglasio sa izjavom „U Nemačkoj se dobro živi“.

Iako je CDU generalno ocenjena vrlo pozitivno, od ocene kancelarke do političkih kompetencija i zadovoljstva Vladom, koalicionim tendencijama, procene opšte i ekonomske situacije i objektivnih podataka u svim oblastima, ipak je ta partija izgubila značajnu podršku. Razlog za to može se naći u čvrstom uverenju birača da je izborni pobednik unapred poznat. Još od 1994. godine nije postojao tako visok nivo uljuljkanosti u rezultat. Osamdeset dva procenta je neposredno pre izbora bilo sigurno da će pobediti CDU i Angela Merkel. Samo pet procenata je očekivalo da će pobediti SPD i Šulc (prema Institutu za analizu izbora i praćenje društvenih kretanja „Forschungsgruppe Wahlen“). Očekivanje pobede imalo je, stoga, veliki uticaj na krajnji rezultat. Zbog osećaja da je trka već završena, i da ništa više nije važno, birači CDU i SPD-a odlučili su drugačije.

Najpre jak, a zatim gubitnički protivkandidat iz SPD-a Martin Šulc

Iako su mediji predizbornu kampanju opisali kao dosadnu, tokom godine došlo je do značajnih promena u političkom raspoloženju, koje u tom obimu do sada nisu zabeležene. Nakon nominacije Martina Šulca, u januaru 2017, i izbora za predsednika stranke u martu 2017, došlo je do neočekivano velikog uspona SPD-a i njenog kandidata za kancelara. I stranka i njen kandidat mogli su, sudeći po istraživanjima, da prevaziđu uspeh CDU/CSU i Angele Merkel i kada je bilo reči o pitanju „Za koga biste glasali da se izbori održavaju u nedelju?“, kao i o pitanju „Za koga biste glasali na direktnim izborima za kancelara?“. Tako je Šulc, od prvobitnog rezultata od 36 procenata s pitanjem o direktnim izborima za kancelara u proleće došao do rezultata od 50 procenata. U istom periodu podrška Angeli Merkel pala je na 34 procenta. No, podrška kandidata SPD-a opadala je, nakon toga, iz meseca u mesec, dok je kancelarka imala sve veću podršku. Na kraju predizborne kampanje kancelarka je imala oko 20 procentnih poena više od njenog protivkandidata (prema Institutu za ispitivanje javnog mnjenja „Infratest dimap“ i Institutu za analizu izbora i praćenje društvenih kretanja „Forschungsgruppe Wahlen“).

Kandidat SPD-a tokom kampanje nije uspeo da izazove utisak da će on biti bolji kancelar. Samo 18 procenata ispitanika reklo je da je on u stanju da bolje obavlja posao kancelara. Samo polovina pristalica SPD-a i samo 32 procenta svih ispitanika smatralo je da će sa Martinom Šulcom SPD ostvariti bolji rezultat. Potpuno su drugačije bile vrednosti kancelarke, za koju je 90 procenata pristalica CDU i 70 procenata svih ispitanika

reklo da će s njom CDU ostvariti bolje rezultate (prema Institutu za analizu izbora i praćenje društvenih kretanja „Forschungsgruppe Wahlen“). Među pristalicama CDU 95 procenata izjasnilo se za Angelu Merkel (kod birača stranke CSU u Bavarskoj taj udeo je 91 procenat). I među pristalicama FDP-a (85 procenata) i Zelenih (62 procenta) ona ima većinsku podršku (prema Institutu za ispitivanje javnog mnjenja „Infratest dimap“). SPD nije mogla da profitira od svog kandidata.

Glasanje iz protesta i uticaj izbegličke krize

S obzirom na dobre rezultate nemačke Vlade, na veliki stepen ekonomske sigurnosti i stabilnosti, građanima deluje da promene u odnosima između političkih snaga ne nose sa sobom nikakav rizik. Moglo bi se reći da su građani smatrali da mogu sebi da priušte da glasaju iz protesta.

Glasanje za stranku AfD takođe bi se moglo protumačiti kao glasanje iz protesta. Kao i inače na izborima, ova stranka dobila je podršku birača koji su razočarani u ostale stranke. Tako je 61 procenat birača rekao da su glasali za tu stranku iz razočaranja (prema Institutu za ispitivanje javnog mnjenja „Infratest dimap“). Zbog medijskog izveštavanja poraslo je interesovanje za temu izbeglica i pažnja medija usmerena je na AfD.

Ako se pogleda strateški dokument partije AfD, u kojem se koriste skandalozne izjave koje nisu u skladu s „političkom korektnošću“ i koje imaju najveće šanse da budu predmet medijskih izveštavanja, onda možemo reći da se takva strategija stranke AfD isplatila. Pored toga, AfD je dugo vodila kampanju na društvenim mrežama, i to negativnu kampanju pod sloganom „Merkelova mora da ode“.

Utisak da je reč o glasanju iz protesta stiže se i kada se baci pogled na kompetencije za rešavanje problema koje birači pripisuju pojedinim strankama. Nejasni su efekti politike prema izbeglicama, iako se oni moraju oceniti kao značajni.

CDU i dalje vodi kada je reč o kompetenciji za rešavanje političkih problema. U zavisnosti od pitanja Instituta za istraživanje javnog mnjenja rezultati se razlikuju, ali primetan je zajednički pravac: ekonomija, terorizam, unutrašnja bezbednost, izbeglice/doseljavanje, spoljna politika, radna mesta, porezi ili obrazovanje jesu oblasti čije probleme, kako se smatra, CDU jeste u stanju da rešava.

SPD dobija glasove za oblasti poput socijalne pravde i politike odnosa prema porodici, adekvatnih zarada kao i kvaliteta nege. FDP pokazuje kompetencije u ekonomskoj i poreskoj politici, Zeleni u ekološkoj politici. Levica kao i SPD ima kompetencije u pitanjima socijalne pravde i politike zarada. Mereno udelom birača, kompetencije partije AfD su slabo izražene. U veoma malom obimu (ispod 10 procenata) smatra se da ta stranka raspolaže kompetencijama u oblasti unutrašnje bezbednosti i politike prema izbeglicama (prema Institutu za ispitivanje javnog mnjenja „Infratest dimap“ i Institutu za analizu izbora i praćenje društvenih kretanja „Forschungsgruppe Wahlen“). Imajući u vidu dobar početni

rezultat (84 procenta ocenilo je ekonomsku situaciju kao pozitivnu; Institut „Infratest dimap“) jasno je zašto „socijaldemokratija“ nije mogla da ostvari rezultate u oblasti socijalne pravde. Čak i kada je reč o njihovim pristalicama, 56 procenata reklo je da je u Nemačkoj pravda prisutna. Samo manji deo, 16 procenata (18 procenata pristalica SPD) oseća da je zapostavljeno u društvu. Samo kada je reč o raspodeli blagostanja ispitanici primećuju deficite. Tako samo 19 procenata zastupa stav da je blagostanje raspoređeno pravedno (pri čemu nije jasno šta se meri pod pojmom „blagostanje“; „Infratest dimap“). Sa socijalnom pravdom, kao svojom glavnom temom u predizbornoj kampanji, SPD nije dotakla ni građane ni sopstvene pristalice. Ipak, ona za loš rezultat krivi pre svega zajedničku vladu sa CDU/CSU, što u velikoj meri otežava formiranje nove Velike koalicije.

Parlamentarni izbori 2017: rezultati i analize¹

Sažetak

Parlamentarne izbore 2017, kao i one iz 2013, odlikuje visok stepen nepredvidivosti i time uzrokovana snažna pomeranja u partijskom sistemu. Prvi put je od uspostavljanja partijskog sistema, pedesetih godina dvadesetog veka, u novom sazivu Bundestaga zastupljeno sedam stranaka, a među njima i *AfD* [Alternativa za Nemačku – Alternative für Deutschland – *prim. prev.*], kao stranka desne orijentacije u odnosu na Uniju [Uniju čine sestrinske stranke CDU i CSU, odn. Hrišćansko-demokratska unija i Hrišćansko-socijalna unija – *prim. prev.*]. Sve je više podela i polarizacija u nemačkom Bundestagu. Partijski sistem u SR Nemačkoj tako bi se, kao i 2009. godine, mogao ponovo okarakterisati kao *višestranački sistem*. Bundestag je usled velikog broja *nadilaznih mandata* i *kompensacionih mandata* proširen na 709 poslaničkih mesta. Broj nezastupljenih drugih glasova značajno je opao (2017: 5 procentnih poena; 2013: 15,7 procentnih poena). Na parlamentarne izbore izašlo je ukupno 4.828 kandidata, od toga 1.400 žena (oko 29%). Najveći udeo kandidatkinja imali su Zeleni i Levica (oko 51,5%, odnosno

* Dr Sebastijan Bukov (Sebastian Bukow) referent je za politička i stranačka istraživanja u Fondaciji „Hajnrh Bel“. Fokus njegovog rada pre svega je na istraživanju organizacije stranaka, kao i istraživanju partijskog i parlamentarnog sistema. Osim toga, Sebastijan Bukov je i član Odbora Nemačkog udruženja za političke nauke, portparol Radnog kruga za stranačka istraživanja i naučni saradnik Instituta za nemačko i međunarodno stranačko pravo i stranačka istraživanja u Diseldorfu.

[1] Rad je nastao kao referat za politička i stranačka istraživanja, dr Sebastijan Bukov – Referat Politik- und Parteienforschung, Dr. Sebastian Bukow, e-mail: bukow@boell.de. U izdanju: Fondacija „Hajnrh Bel“, Berlin – Heinrich-Böll-Stiftung e.V., Schumannstraße 8, 10117 Berlin. Objavljeno na: www.boell.de. Datum objavljivanja: septembar 2017. Licenca: Creative Commons (CC BY-NC-ND 4.0). Prevod na srpski: Fondacija „Hajnrh Bel“, Beograd, Kralja Milana 6/I, 11000 Beograd. Objavljeno na: www.rs.boell.org. Datum objavljivanja: novembar 2017. Licenca: Creative Commons (CC BY-NC-ND 4.0). Ova publikacija ne izražava nužno stavove Fondacije „Hajnrh Bel“.

51% kandidatkinja na listi), a najmanji CSU (oko 17,4% direktnih kandidatkinja); između su po broju kandidatkinja na listi bili FDP (Stranka slobodnih demokrata: oko 22,6%) i AfD (oko 12,8 posto). Ulaskom FDP-a i AfD-a u nemački Bundestag udeo žena u Parlamentu pada na nešto manje od 31%. Savez 90 / Zeleni na apsolutnom nivou osvajaju nešto malo manje od pola miliona drugih glasova i tako s 8,9% (+0,5 procentnih poena) postižu bolji rezultat od predviđenog. Oni su imali natprosečno veliku korist od glasača koji su izbornu odluku doneli u poslednjem trenutku. Novi poslanički klub time je narastao na 67 poslanika (4 mesta više). Dosadašnje vladajuće stranke – CDU, CSU i SPD (Socijaldemokratska partija) na apsolutnom i relativnom nivou beleže velike gubitke (drugi glasovi). CDU osvaja 26,8% (-7,4 procentnih poena), CSU 6,2% (-1,2 procentnih poena; računica za Bavarsku iznosi: 38,8/-10,5), a SPD 20,5% (-5,2). Dosadašnje opozicione stranke – Zeleni i Levica takođe su, poput dosadašnje vanparlamentarne opozicije AfD i FDP, apsolutno i relativno na dobitku. Opozicione stranke su stoga, kao i nakon Velike koalicije 2009, dobitnici na izborima, pri čemu naročito profitiraju stranke koje do sada nisu bile zastupljene u Parlamentu. AfD i Levica su konkurenti u borbi za glasove birača koji odluku donose iz revolta, tj. iz razočaranja u neku drugu partiju ili sistem. AfD je jedina stranka za koju se glasa prevashodno iz razočaranja u druge, etablirane stranke. Za Zelene i FDP glasa se natprosečno, što često predstavlja odraz koalicione taktike. Izlaznost na izbore od 76,2% predstavlja porast od 4,6 procentna poena. Ukupno uzev, sve stranke su pridobile birače koji ranije nisu izlazili na izbore, a naročito AfD (dodatnih 1.200.000) i FDP (dodatnih 700.000). Imajući u vidu ovu računicu, nakon izbora smislene su dve koalicije (Unija/SPD i Unija/FDP/Zeleni). SPD nakon izbora svoju ulogu vidi u opoziciji. Uprkos kontroverzama po pitanju sadržaja, pristalice FDP-a i Zelenih svoje stranke više vide u mogućoj „Jamajka koaliciji“ nego u opoziciji. [„Jamajka koalicija“ dobila je naziv po bojama koje se tradicionalno povezuju s nemačkim strankama, a iste su kao boje jamajkanske zastave: CDU/CSU – crna, FDP – žuta, Zeleni – zelena. – *Prim. prev.*]

Ključne reči

Nemačka, Bundestag, izbori, političke partije, birači

1. Izborni rezultati

1.1. Podela glasova i poslaničkih mesta

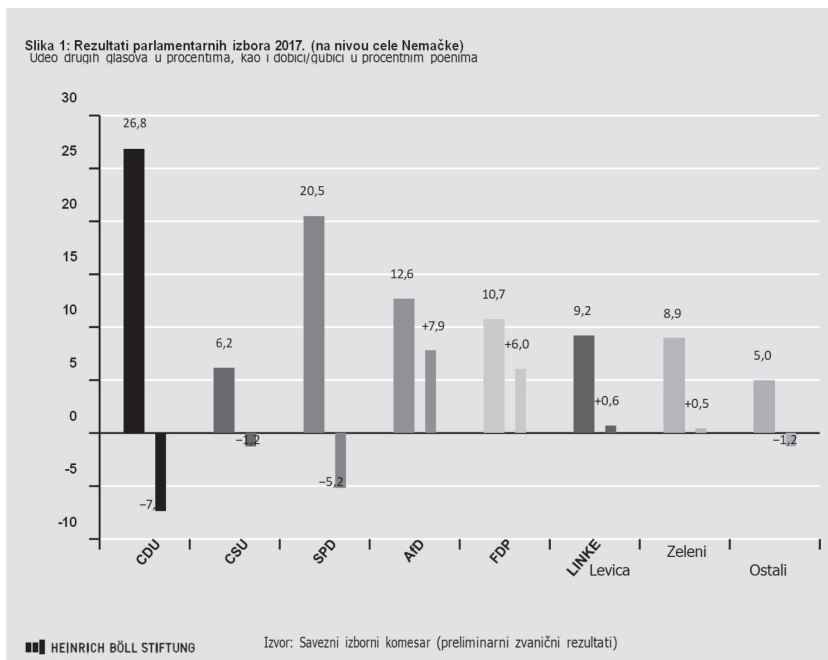
Izlaznost na izbore je sa 76,2% za 4,6 procentnih poena veća nego 2013. godine. To je s jedne strane veliki porast u odnosu na 2009. (70,8%), odnosno 2013. godinu (71,5%), ali s druge strane to predstavlja treću najmanju stopu izlaznosti u istoriji SR Nemačke. Prema ukupnom bilansu, od veće mobilnosti birača najveću korist imaju AfD i FDP, iako su sve stranke koje će biti zastupljene u budućem sazivu Bundestaga u neku ruku pridobile i glasače koji ranije nisu izlazili na izbore. Osim toga, ulaskom AfD-a i FDP-a u Bundestag, u značajnoj meri se smanjuje udeo (drugih) glasova koji nisu zastupljeni u parlamentu. Kako je 2013. FDP-u i AfD-u vrlo mali broj glasova falio da bi prešle cenzus od 5% , tada je izuzeto oko 15,7% važećih drugih glasova. Na aktuelnim izborima preostaje svega oko 5% glasova za ostale stranke, bez obzira na sastav parlamenta.

Izborni rezultati potvrđuju procene o sve fluidnijem partijskom sistemu, o čemu se već duže polemiše. U vremenima sve manje vezanosti birača za stranke, izborne odluke su fleksibilnije, što dovodi i do većih oscilacija u rezultatima. Na ovim izborima dramatične promene zabeležene su kod pet od sedam stranaka koje su zastupljene u parlamentu.

CDU, CSU i SPD ne uspevaju da se nadovežu na ranije uspehe. Dosađajni koalicioni partneri ukupno su izgubili skoro 14 procentnih poena. Razlika između CDU/CSU i SPD doduše nešto je manja nego ranije, ali je SPD ipak zabeležila veliki pad i sa 20,5% nalazi se na najnižoj tački u svojoj istoriji. Prvi put je manje od 10 miliona birača drugi glas dalo SPD-u, što takođe predstavlja najmanju vrednost u istoriji. I Unija je sa 32,9% daleko od očekivanog – jedino je 1949. imala lošiji rezultat. Zajedno su ove dve nekadašnje velike stranke osvojile svega 53,4% drugih glasova, što znači najmanje u istoriji SR Nemačke. Dominacija ove dve stranke duboko je poljuljana, kao i 2009. godine, pa se time partijski sistem u Saveznoj

Republici Nemačkoj, prema Nidermajerovoj (Niedermayer) tipologiji, ne može više klasifikovati kao *partijski sistem s dve dominantne stranke* nego kao *višestranački sistem*. Ovo dodatno ukazuje na velike gubitke koje su stranke pretrpele. Reagujući na ovakav pad, SPD sebe u budućnosti vidi u opoziciji, dok Unija, kao najjača frakcija, i dalje namerava da imenuje saveznu kancelarku. Gubici koje beleže CDU/CSU i SPD pritom nisu jedinstven slučaj. Obe stranke su, a naročito SPD, u protekle četiri godine više izbora izgubile nego što su ih dobile (između ostalog, u Baden-Virtembergu 2016: CDU -12,0 procentnih poena, SPD -10,4 procentnih poena). Zajednički udeo u glasovima Unije i SPD-a u poslednje vreme opao je na jedanaest od petnaest izbora. To govori u prilog tumačenju da Velika koalicija na saveznom nivou (u kombinaciji s faktorima specifičnim za svaku pokrajinu), makar na izborima, nije uspešan model.

FDP i AfD su uspele da se na parlamentarnim izborima 2017. nadovežu na ranije uspehe na pokrajinskim izborima, povećaju udeo u glasovima i ponovo (FDP), odnosno prvi put (AfD), uđu u Bundestag. Naročito je rezultat AfD-a s 12,6% (+7,9) daleko iznad prognozirane vrednosti. Time ova stranka postaje treća po snazi i nastavlja uspešan talas u skladu s rezultatima s poslednjih trinaest pokrajinskih izbora. FDP je zahvaljujući porastu sa 6,0 procentnih poena na 10,7% uspešla da, nakon pada 2013. godine, ponovo uđe u Bundestag.

Levica (9,2/+0,6) i Savez 90 / Zeleni (8,9/+0,5) relativno su stabilni, uz blagi procentualni dobitak. Ukoliko se pak u obzir uzme i sveukupno veća izlaznost, jasno je da su obe partije uspele da u apsolutnim brojevima mobiliju znatno više birača nego ranije. To naročito za Zelene predstav-

lja veliki uspeh, budući da su se na poslednjim izborima za pokrajinske skupštine našli pod velikim pritiskom i da su krajem protekle i početkom ove godine bili suočeni sa sve lošijim rezultatima u anketama.

	Apsolutni brojevi			Procenti / procentni poeni		
	2017.	2013.	U odnosu na 2013.	2017.	2013.	U odnosu na 2013.
Upisani birači	61.675.529	61.946.900	-271.371			
Birači	46.973.799	44.309.925	2.663.874	76,2%	71,5%	4,6
Prvi glasovi						
Važeći prvi glasovi	46.380.638	43.625.042	2.755.596	98,7%	98,5%	0,3
Nevažeći prvi glasovi	593.161	684.883	-91.722	1,3%	1,5%	-0,3
<i>od toga osvojili</i>						
CDU	14.027.804	16.233.642	-2.205.838	30,2%	37,2%	-7,0
CSU	3.255.604	3.544.079	-288.475	7,0%	8,1%	-1,1
SPD	11.426.613	12.843.458	-1.416.845	24,6%	29,4%	-4,8
LEVICA	3.966.035	3.585.178	380.857	8,6%	8,2%	0,3
ZELENI	3.717.436	3.180.299	537.137	8,0%	7,3%	0,7
FDP	3.248.745	1.028.645	2.220.100	7,0%	2,4%	4,6
AFD	5.316.095	810.915	4.505.180	11,5%	1,9%	9,6
Ostali (i samostalni/ne kandidati/kinje)	1.422.306	2.398.826	-976.520			
Drugi glasovi						
Važeći drugi glasovi	46.506.857	43.726.856	2.780.001	99,0%	98,7%	0,3
Nevažeći drugi glasovi	466.942	583.069	-116.127	1,0%	1,3%	-0,3
<i>od toga osvojili</i>						
CDU	12.445.832	14.921.877	-2.476.045	26,8%	34,1%	-7,4
CSU	2.869.744	3.243.569	-373.825	6,2%	7,4%	-1,2
SPD	9.538.367	11.252.215	-1.713.848	20,5%	25,7%	-5,2
LEVICA	4.296.762	3.755.699	541.063	9,2%	8,6%	0,6
ZELENI	4.157.564	3.694.057	463.507	8,9%	8,4%	0,5
FDP	4.997.178	2.083.533	2.913.645	10,7%	4,8%	6,0
AFD	5.877.094	2.056.985	3.820.109	12,6%	4,7%	7,9
Ostali	2.324.316	2.718.921	-394.605	5,0%	6,2%	-1,2

HEINRICH BÖLL STIFTUNG

Izvor: Savezni izborni komesar (preliminarni zvanični rezultati)

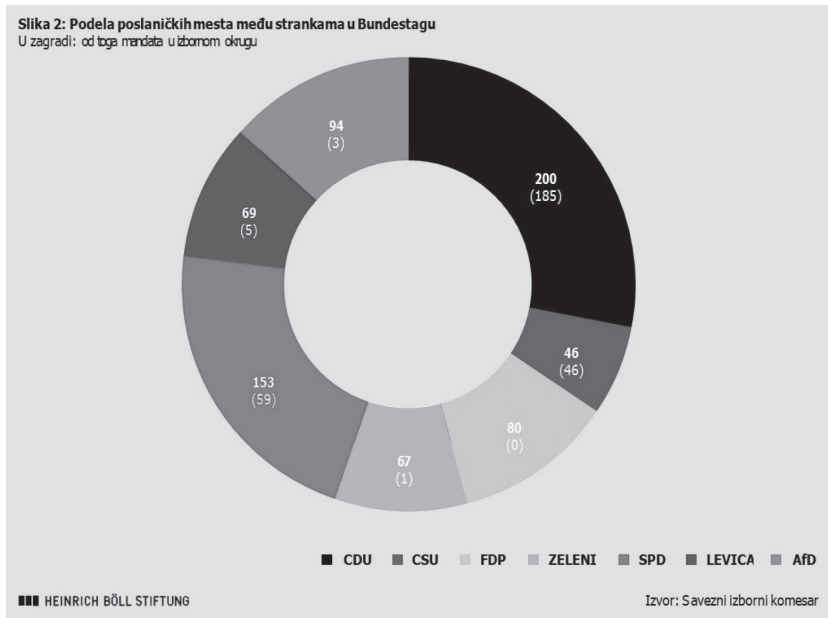
Tabela 1: Upisani birači, birači, podela glasova

1.2. Parlamentarne većine i moguće koalicije

Prisustvo sedam stranaka u šest poslaničkih klubova u Bundestagu ne znači samo više partija nego ranije, već sa 709 mesta znači i znatno više poslanika/ca nego ranije. Uzrok ovako velikom porastu broja mandata jeste sve veća fragmentacija², te nadilazni i kompenzacioni mandati koje

[2] Za merenje fragmentacije koristi se Effective Number of Parties (ENP). Nakon izbora 2013. taj parametar iznosio je 2,80, dok je sada porastao na 4,64 (kada je ova vrednost veća od 5, Nidermajer govori o veoma fragmentisanom partijskom sistemu). Znači, ovaj indeks je viši čak i u odnosu na 2009. godinu (ENP 3,44).

ona povlači za sobom. Osim toga, ulaskom AfD-a u parlament dolazi i do većeg stepena polarizacije, budući da će s njom biti zastupljena stranka desne orijentacije u odnosu na Uniju. Time je došlo do pomeranja u udelu različitih pozicija u parlamentu (Slika 2).

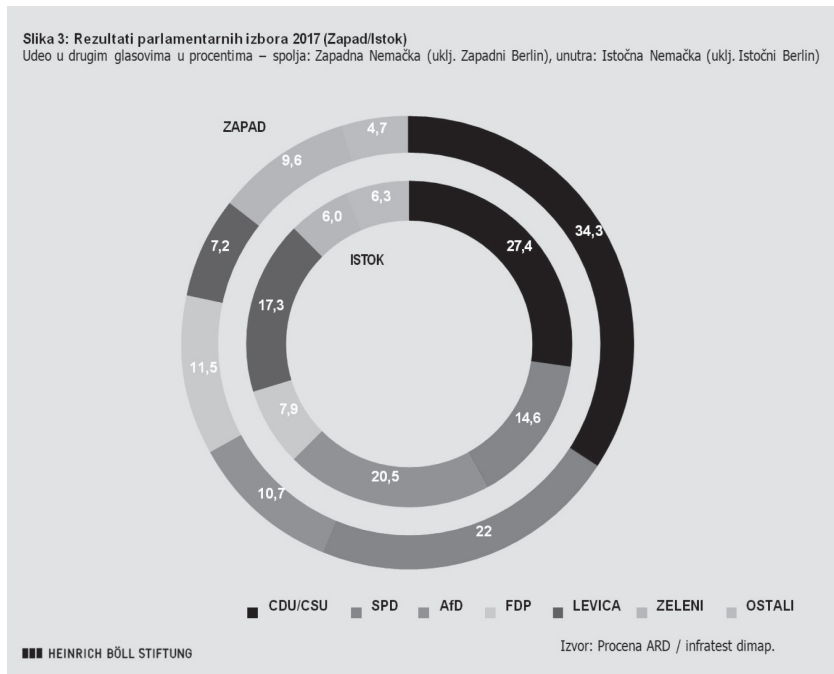
Usled veće fragmentacije i slabljenja nekadašnjih velestranaka u brojnim pokrajinama, kao i na nivou Savezne Republike, koalicije po tradicionalnim koalicionim linijama više nisu moguće. Budući da se Levica i AfD neće uključivati u rad Vlade, na osnovu rezultata moguće su dve koalicije: (ponovna) koalicija CDU/CSU i SPD i (prvi put) koalicija CDU/CSU, FDP i Zelenih („Jamajka“). Koalicija CDU/CSU i SPD krajnje je malo verovatna, s obzirom na to da je SPD najavila kako će 19. izborni mandat provesti u opoziciji. Imajući u vidu da manjinske vlade nisu etablirane u nemačkom parlamentarnom sistemu, kao jedina moguća opcija za formiranje vlade preostaje „Jamajka koalicija“.

Sa 393 poslanička mesta koalicija CDU/CSU, FDP i Zeleni imali bi stabilnu većinu. Ali koalicija ovakvog formata bila bi nov i na nivou savezne države još uvek neoproban model. Empirijski se pokazalo da „Jamajka koalicija“ načelno jeste prihvaćena, ali se ipak u svim strankama koje bi u njoj pojedinačno učestvovala na osnovu konkretnih sadržaja mora proveriti koliko je takva jedna konstelacija moguća. Pri tome, ima kontroverzi kako unutar Unije tako i između Unije, FDP-a i Zelenih. Ni sama kancelarka nije beznačajan faktor, budući da njena politika, primera radi, u spornoj oblasti izbegličke politike i politike azila nailazi na najveći stepen odobravanja među pristalicama Zelenih (na osnovu predizbornih anketa). I uopšte uzev, pristalice Zelenih saradnju između Unije i Zelenih smatraju prevashodno mogućom (zaključujemo na osnovu predizbornih anketa).

Pristalice Zelenih i FDP-a još su pre izbora jednako izrazile želju da „njihova“ stranka – bez obzira na format koalicije – u budućnosti preuzme i odgovornosti u vladi (96, odnosno 97%, predizborne ankete). To su preferirali i u odgovoru na konkretno pitanje „Jamajka ili opozicija“, pri čemu su pristalice Zelenih nešto kritičnije (49:45) nego pristalice FDP (60:34; ARD / Infratest dimap Deutschlandtrend, septembar 2017). S tim u skladu je naposljetku i tumačenje da se za Zelene i FDP natprosečno često glasa zbog koalicionih opcija (Zeleni: 26 procenata / +9; FDP: 39 procenata / -8; ARD / Infratest dimap *Exit Poll*).

1.3. Regionalne razlike I: Istok i Zapad

Iako je prošlo dvadeset pet godina od ujedinjenja Nemačke, u biračkom telu jasno se vide razlike između Istoka i Zapada. Te razlike sada su se ponovo produbile, iako je u periodu 2009–2013. zabeleženo blago približavanje. Unija, SPD, FDP i Zeleni uspešniji su na Zapadu, a Levica i AfD na Istoku. Unija je u obe regije najjača stranka, dok je SPD jedino u bivšem zapadnom delu druga po snazi – na Istoku je na četvrtom mestu, iza CDU-a, AfD-a i Zelenih. Stoga se SPD na Istoku mestimično može uvrstiti jedino još među male stranke (Saksonija: 10,5 procenata / -4,1). Ukoliko se ovoj regionalnoj podeli između Istoka i Zapada pridodaju i motivi zbog koji se tipično glasa za određenu stranku, postaje jasno da je udeo birača koji glasaju iz revolta ili razočarenja u stranku ili u sistem na Istoku veći nego na Zapadu, budući da se upravo pristalice AfD-a i Levice natprosečno često daju svrstati u ovaj tip birača (up. deo 3.1).

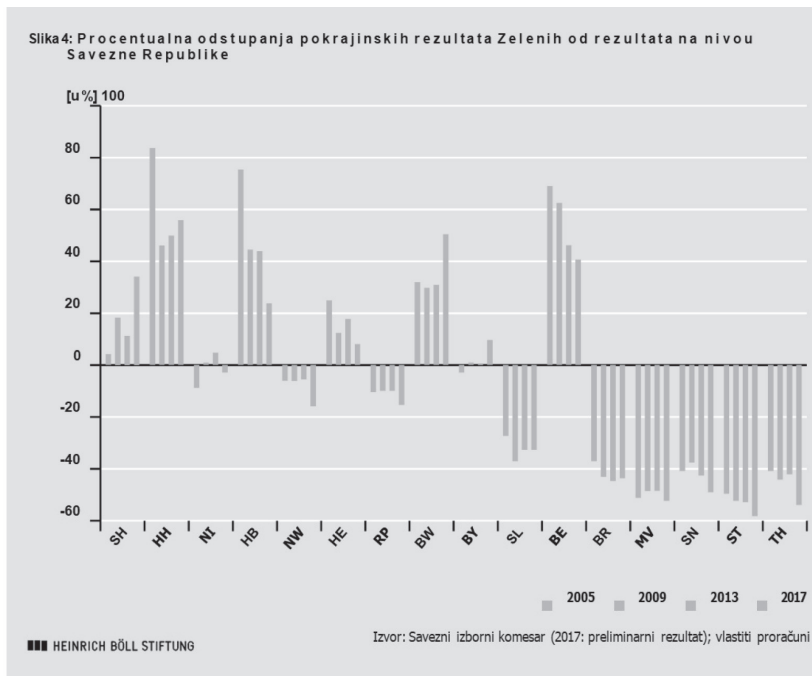
1.4. Regionalne razlike II: poređenje po saveznim pokrajinama

Iz strukturalnih, kadrovskih i političkih razloga kod svih stranaka se, i ispod nivoa razlike između Istoka i Zapada, javljaju i značajne razlike u saveznim pokrajinama. Tako posmatrano, CDU na nivou saveznih pokrajina osvaja druge glasove u rasponu od 22,7 (Berlin) do 35,9% (Rajna-Palatinat), CSU u Bavarskoj 38,8%, SPD od 10,5% (Saksonija) do 27,4% (Donja Saksonija). Veliki stepen varijabilnosti javlja se i kod manjih stranaka: Levica od 6,1% (Bavarska) do 18,8% (Berlin); Zeleni 3,7% (Saksonija-Anhalt) do 13,9% (Hamburg); FDP 6,2% (Meklenburg-Zapadna Pomeranija) do 13,1% (Severna Rajna-Vestfalija); i AfD 7,8% (Hamburg) do 27,0% (Saksonija). Tako je AfD uspela da u Saksoniji postane najjača partija, ispred CDU (26,9 procenata), i na taj način direktno osvoji tri izborna okruga³. Uporedo sa jačanjem AfD-a na Istoku dolazi i do toga da Levica u Saksoniji i Tiringiji naročito teško izlazi na kraj s novim konkurentom – u obe pokrajine je Levica zabeležila velike gubitke na nivou drugih glasova (Saksonija: 16,1 procenata / -3,9; Tiringija: 16,9 procenata / -6,6 – sve brojke predstavljaju preliminarne rezultate Saveznog izbornog komesara).

Ukoliko te razlike posmatramo u kontekstu protoka vremena, dve stvari postaju jasne: prvo, vidi se orijentacija koja je u suštini strukturalna i zavisi od utabanog puta i drugo, postoji mogućnost da se taj obrazac promeni. Ovo potonje pokazuje da iza razlika na nivou pokrajina stoje regionalni uzroci – kadrovski, situacioni ili oni uslovljeni konkurencijom.

Hronološki razvoj na primeru Zelenih prikazan je na Slici 4. Dat je na uvid relativni učinak po saveznim pokrajinama na izborima za Bundestag, tj. prikazano je za koliko procenata u datom slučaju pokrajinski rezultati odstupaju od proseka na nivou Savezne Republike (kao osnova za proračun uzet je udeo drugih glasova). Hronologija pokazuje različite tendencije. Pokrajinski odbor Zelenih je na ovim izborima postigao znatno bolji rezultat u Šlezvig-Holštajnu i Baden-Virtembergu, i tako potvrdio ranije ostvarene rezultate iznad proseka; dok su u Severnoj Rajni-Vestfaliji, Bremenu i Berlinu, recimo, pokrajinski rezultati ovog puta (iako na vrlo različitim nivoima) lošiji od rezultata na prethodnim izborima. Ukoliko posmatramo pokrajinske saveze u Istočnoj Nemačkoj, jasno se vidi da su njihovi rezultati u načelu ispod proseka. Osim toga, hronologija pokazuje i da je upravo njima na ovim izborima pravi izazov bio da ne povećaju jaz u odnosu na rezultate na nivou Savezne Republike. No, iza toga u većini slučajeva ne stoji pad apsolutnih vrednosti, nego veća izlaznost na izbore, od koje pak druge stranke na Istoku imaju koristi.

[3] Predsednica stranke AfD dr Frauke Petri (Petry) direktno je pobedila u izbornom okrugu 158. Nakon izbora je najavila da neće biti deo novog poslaničkog kluba AfD-a. Ostaje da se vidi da li će se frakcija AfD-a raspasti na više tabora pre nego što se konstituiše Bundestag ili će pak nastati dva poslanička kluba.

- SH = Šlezvig-Holštajn
- HH = Hamburg
- NI = Donja Saksonija
- HB = Bremen
- NW = Severna Rajna-Vestfalija
- HE = Heseni
- RP = Rajna-Palatinat
- BW = Baden-Virtemberg
- BY = Bavarska
- SL = Sarland
- BE = Berlin
- BR = Brandenburg
- MV = Meklenburg-Zapadna Pomeranija
- SN = Saksonija
- ST = Saksonija-Anhalt
- TH = Tiringija

2. Ponašanje birača

2. 1. Izborni motivi i odlučujuće teme

Odluka da se glas dâ ili ne dâ nekoj stranci zasnovana je na kompleksnoj ličnoj proceni.⁴ Najpre treba razlikovati da li se za neku stranku glasa iz ubeđenja (polazeći upravo od te stranke) ili iz razočaranja (imajući u vidu druge stranke). Glas iz ubeđenja može se shvatiti kao pozitivan, dok glas usled razočaranja ukazuje na protestno ponašanje birača. Na parlamentarnim izborima 2017. za etablirane partije glasalo se pretežno iz ubeđenja – što znači da su one glasove osvojile zahvaljujući vlastitim kadrovima i/ili sadržajima, kao i na osnovu duge stranačke pripadnosti ili vezanosti za stranku. Ali i kod etabliranih stranaka ne treba zanemariti udeo „razočaranih birača“ – od 15% (CDU) do 32% (FDP). Veću sklonost ka glasanju iz revolta pokazuju birači Levice, iako se i za Levicu, s malom razlikom, ipak većinski glasa takođe iz ubeđenja.

Kao i na poslednjim izborima za Landtag [pokrajinski parlament – *prim. prev.*], AfD se etablirala kao stranka koja se bira iz revolta: svega 31% njenih birača glasalo je iz ubeđenja, dok je 61% glasao iz razočaranja. To nezadovoljstvo, u kombinaciji s drugim podacima dobijenim u anketama, pokazuje da birači koji su glasali za AfD osećaju veliki stepen razočaranja u demokratiju uopšte. Tako 80% pristalica AfD-a navodi da su u manjoj meri zadovoljni ili da uopšte nisu zadovoljni načinom kako funkcioniše demokratija u Nemačkoj. Tome treba pridodati i veliki stepen nezadovoljstva radom savezne vlade uopšte (93% su u manjoj meri zadovoljni ili uopšte nisu zadovoljni), izbegličkom politikom i politikom azila konkretno (100% ih je u manjoj meri zadovoljno ili uopšte nije zadovoljno), kao i opštom društveno-političkom situacijom (npr. 68% glasača AfD-a i 60% glasača Levice nezadovoljno je funkcionisanjem pravde u Nemačkoj). Naime, dobar deo glasača ima osećaj da su i sami u društveno nepovoljnom položaju (po rezultatima predizborne ankete: AfD – 42%, Levica – 25%). Ovi podaci učvršćuju sliku da Levicu, a naročito AfD, u dobroj meri podržavaju oni koji se osećaju nedovoljno reprezentovanim u društvu i demokratiji.

Osim toga, postavlja se i pitanje da li se za određene stranke prvenstveno glasa zbog toga što imaju najbolje kandidate, ili zbog sadržaja koji nude, ili pak zbog lične pripadnosti stranci ili vezanosti za stranku. Podaci u ovom slučaju potvrđuju opšte saznanje da je sadržaj koji određena stranka

[4] Metodološka napomena: osnova za dobijene podatke za analizu ponašanja birača iz određenih grupa stanovništva, kao i izbornih motiva i trenutka donošenja odluke, jeste anketa tipa Exit Poll koju je Infratest dimap sproveo u 624 reprezentativna biračka mesta, odnosno izborna okruga, a prilikom koje su na dan izbora od 91.088 birača uzeti podaci o izboru, starosti i polu. Osim toga, od 14.177 birača uzeti su i podaci o sociokulturnim i sadržajnim faktorima. Kako bi se u obzir uzeli i birači koji glasaju posredno ili dopisno i doneo sud o celokupnom biračkom telu, podaci dobijeni u Exit Poll anketi statistički su optimizovani *weight* metodom, a u skladu sa zvaničnim krajnjim rezultatima. Rezultat daje reprezentativnu sliku o celokupnom biračkom telu, kao i o glasačima pojedinih stranaka.

	Ukupno	CDU/CSU	SPD	LEVICA	ZELENI	FDP	AfD
Glas iz...							
ubedenja	63 (-3)	78 (+2)	65 (-1)	54 (+3)	73 (+1)	61 (-4)	31 (-6)
razočarenja	30 (+2)	15 (-3)	28 (±0)	39 (-4)	21 (-3)	32 (+3)	61 (+4)
Glas zbog...							
Najbolji/lja kandidat/kinja	24 (-2)	38 (±0)	22 (+1)	13 (-1)	11 (+1)	25 (+3)	10 (+3)
sadržaj	57 (+5)	38 (+1)	55 (+1)	77 (+4)	71 (+3)	63 (+8)	76 (-6)
pripadnost stranci / vezanost za stranku	17 (-2)	23 (+1)	22 (+1)	7 (-2)	18 (-2)	11 (-8)	5 (+1)

Napomena: U zagradi se nalazi razlika u odnosu na rezultate iz 2013. u procentnim poenima.

Anketna pitanja: Da li ste glasali za određenu stranku glasali jer ste ubedeni u njen kvalitet ili zato što ste razočarani drugima? Šta Vam je bilo najvažnije za izbor stranke?

■■■ HEINRICH BÖLL STIFTUNG

Izvor: ARD / infratest dimap ExitPoll.

Tabela 2: Motivi za izbornu odluku u procentima

nudi ključan za pridobijanje glasača. Jedino je u slučaju Unije drugačije, odnosno udeo onih koji su za Uniju glasali zbog najbolje kandidatkinje je iznad proseka. To ukazuje na popularnost Angele Merkel i na zadovoljstvo (preostalih) birača CDU/CDU radom Savezne vlade.

U leto 2017. su politička situacija i političke teme koje su s njom u vezi relativno netipične. Na primer, 84% građana s pravom glasa ekonomsku situaciju ocenjuje pozitivno, dok je što se tiče zadovoljstva Saveznom vladom glasačko telo ambivalentno (51% glasača je /veoma/ zadovoljno Vladom, dok je 49% /veoma/ nezadovoljno). Pri tome, prema rezultatima predizborne ankete, CDU je najbolje ocenjena (51% je /veoma/ zadovoljno), a CSU najlošije (39% je /veoma/ zadovoljno). Ovakav raskorak između ekonomskog i političkog zadovoljstva ukazuje na to da privreda nije igrala ključnu ulogu na ovim izborima.

I zaista, na ovim izborima veliki broj drugih tema bio je značajan za donošenje glasačkih odluka. Krajem avgusta na otvoreno pitanje šta su dve najvažnije aktuelne teme, glasači su više nego išta drugo, tačnije u 49% slučajeva, navodili teme izbeglica, stranaca i integracija (Politički barometar Grupe za izborna istraživanja, septembar 2017). Relevantnost ovih tema, baš kao i veliki stepen polarizacije u ovoj oblasti, predstavljaju novine i dobar su pokazatelj između ostalog i toga kako je AfD uspela da ovu temu nametne javnosti širom Savezne Republike, oblikuje njena moguća tumačenja i na taj način ostvari veliki stepen mobilizacije.

Pri tome, većina stanovništva SR Nemačke smatra da će izbeglice dodatno obogatiti život u Nemačkoj (po predizornoj anketi 54%), ali se istovremeno jedan deo stanovništva oseća ugroženim ovakvim razvojem. Naime, oko 46% stanovništva je zabrinuto da bi uticaj islama u Nemačkoj mogao da postane „previše jak“ i da će previše stranaca doći u Nemačku (38%), što bi za posledicu moglo da ima gubitak nemačkog jezika i kulture (prema predizornoj anketi 38%). Relativno visok stepen saglasnosti javnosti s ovim stavovima pokazuje da je *framing* metoda koju AfD koristi za

tumačenje posledica migracione politike delotvorna. Istovremeno se pak pokazuje i da, kako na nivou Savezne Republike tako i na nivou pokrajina, vlada veliko nezadovoljstvo postupanjem izvršne vlasti. Ovo nezadovoljstvo je dvojako: 90% ispitanika je za „bržu i dosledniju“ deportaciju onih čiji su zahtevi za dobijanje azila odbijeni, ali i za to da mora da se „učini više u cilju integracije izbeglica“ (prema predizbornoj anketi 79%).

Međutim, izbeglice, stranci i integracija svakako nisu za sve birače presudna tema. Može se poći od toga da upravo ova tema mobilise glasače AfD-a. Ali generalno, među stanovništvom vlada i interesovanje za teme iz oblasti obrazovne politike i školstva, javne bezbednosti (između ostalog, borbe protiv terorizma i kriminala), brige o starima i penzionerima i adekvatne zarade; pa su i one od velikog značaja prilikom donošenja izbornih odluka (ARD / Infratest dimap Deutschlandtrend, septembar 2017).

Upadljivo relevantna tema u leto 2017. bila je i zaštita životne okoline i klima (prema predizbornoj anketi za 46% glasača „veoma važna“, za 43% „važna“ za izbornu odluku). Aktuelnosti ove teme doprineli su, između ostalog, i skandali u vezi sa dizel-vozilima i izduvnim gasovima, međunarodnom politikom u vezi sa klimatskim promenama, kao i teškim nevremenima krajem leta. Sve navedeno trebalo bi da u predizbornoj kampanji ide u prilog Zelenim – jer Zeleni se iznova navode kao stranka koja se smatra najstručnijom za pitanja životne sredine (56% glasača u 2013. i 56% 2017. po predizbornoj anketi). Osim Unije u oblasti „unapređenja privrede“ (57%), nijedna druga stranka ne smatra se ni približno toliko kompetentnom u nekoj određenoj oblasti vođenja politike. Dakle, ova specifična distinkcija brenda Zelenih ostaje na nepromenjeno visokom nivou. Činjenica da su Zeleni tek donekle imali koristi od toga može imati veze s tim da se u očima stanovništva i druge stranke bave klimom i zaštitom životne sredine (57%; pristalice Zelenih: 41%, ARD / Infratest dimap Deutschlandtrend, jun 2017), iako se stanovišta Zelenih delom jasno razlikuju od stanovišta drugih stranaka – poput stava s kojim se pristalice Zelenih većinski slažu da treba zabraniti motore s unutrašnjim sagorevanjem do 2030. godine (ukupno – 31% saglasnih, među pristalicama Zelenih – 63% saglasnih; Politički barometar Grupe za izborna istraživanja, septembar 2017).

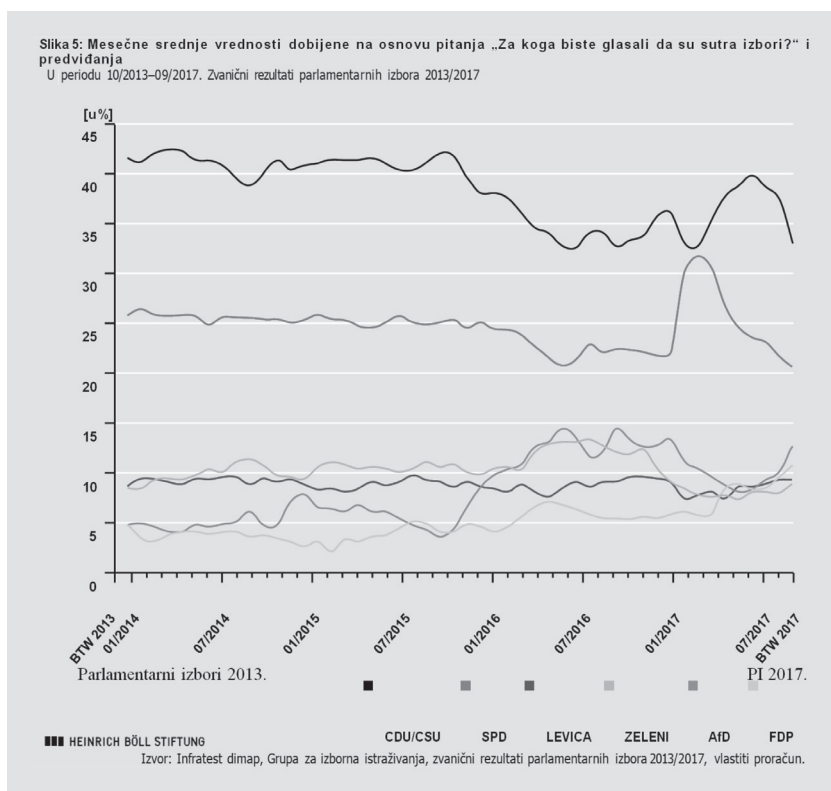
U odnosu na 2013, Zeleni su profitirali od ključnih kadrova, iako kod njihovih birača kadrovi tradicionalno igraju manju ulogu. Džem Ozdemir (Cem Özdemir) već je duže među najpopularnijim političarima u zemlji, a i Katrin Gering-Ekart (Göring-Eckardt) ima veliki broj pristalica (Džem Ozdemir 2017: 55% /veoma/ zadovoljno; Katrin Gering-Ekart: 39% /veoma/ zadovoljno; Jirgen Tritin (Jürgen Trittin) (2013): 36% /veoma/ zadovoljno – prema rezultatima predizborne ankete rađene na uzorku odabranih političara/ki).

Tome treba dodati da su prema rezultatima predizborne ankete Zeleni na ovim izborima iz ugla stanovništva ocenjeni kao najiskrenija stranka, isto kao i 2013.

2.2. Oscilacije glasačkog raspoloženja u društvu i kratkoročne odluke

Već izvesno vreme diskutuje se o sve manjoj vezanosti za stranke. Izborne odluke su sve fleksibilnije i donose se u zavisnosti od situacije i kratkoročno. Posledica toga jeste sve veća dinamika tokom celokupnog trajanja mandata (Slika 5). Posmatramo li protekle četiri godine, može se zapaziti nekoliko pravaca razvoja: vladajuće stranke su postepeno gubile podršku, ali su u izbornoj godini uspele ponovo da obezbede sebi povoljniji položaj, da bi naposljetku ipak zabeležile veliki gubitak. SPD je još pre letnje pauze izgubila veliki deo podrške, a Unija, takoreći pred samim ciljem, gubi podršku u poslednjim danima i nedeljama pred izbore. Zeleni su pak nakon vrhunca podrške u leto 2016. već krajem iste godine morali da se suoče s lošijim rezultatima u anketama, ali - nakon pomame oko Šulca početkom 2017. godine - uspeali su da se stabilizuju i naposljetku zabeležu i blagi porast. FDP, sve u svemu, nakon najniže tačke podrške iz 2013. godine, beleži dosta pravilan rast, dok Levica pak uopšteno uzev ostaje prilično stabilna. AfD beleži oscilacije u brojevima pristalica i ostaje pri manjoj vrednosti u odnosu na najveći nivo popularnosti iz leta 2016. godine.

Sveukupno se pokazalo da se u poslednjim danima i nedeljama pred izbore još jednom razvila intenzivna dinamika koja je upravo u izjednačenim odnosima snaga manjih stranaka dovela do diferencijacije. Tako

nešto moguće je na osnovu toga što je veliki broj birača odluku doneo tek neposredno pred izbore (Tabela 3), tako što su mobilisani odnosno pridobijeni uspešnom predizbornom kampanjom. Od ovakve kratkoročne dinamike na ovim izborima profitirali su naročito Zeleni: četiri od deset osoba koje su glasale za Zelene donele su odluku kome će dati glas u poslednjim danima pred izbore, odnosno na sam dan glasanja (ukupno: 31% odluka donetih u poslednjem trenutku, up. procenu iz fusnote 3). Inače, sve češće se glasa unapred dopisnim putem, a ne na sam dan održavanja izbora. Na izborima 2013. zabeleženo je oko 24% dopisnih birača, dok se na ovim izborima njihov udeo još povećao. U ovoj grupi birača Zeleni od 1990. godine, s izuzetkom 2005, beleže znatno bolje rezultate nego na biračkim mestima. Ispod crte se, uz sve veću dinamiku i fluidnost u ponašanju birača, mogu izdvojiti tri grupe birača: „tradicionalni stalni birači“, „dopisni birači“ i „birači koji odluku donose kratkoročno“.

Trenutak odluke	Ukupno	CDU/CSU	SPD	LEVICA	ZELENI	FDP	AfD
na dan glasanja	13	11	14	14	12	13	11
poslednjih dana	18	13	21	20	28	22	12
poslednje nedelje	23	20	21	26	28	29	20
pre dužeg vremena	35	40	28	33	25	30	51
stabilni glasači (ne menjaju odluku)	10	15	14	7	7	4	2

Tabela 3: Trenutak donošenja izborne odluke

2.3. Poređenje po grupama stanovništva

Unija gubi glasove u svim grupama stanovništva, naročito među samostalnim delatnicima, radnicima, formalno visoko obrazovanima i u starosnoj grupi od 25 do 44 godine. Kod starijih birača (preko 60 godina), penzionera, kao i kod onih sa formalno niskim stepenom obrazovanja Unija ostvaruje natprosečno dobre rezultate, ali je ipak na gubitku i u ovim grupama. U sličnoj situaciji je i SPD, koja beleži gubitke u svim starosnim, obrazovnim i strukovnim grupama. Naročito velike gubitke SPD ima među muškarcima starosti između 35 i 59 godina, zatim kod formalno visoko obrazovanih i kod službenika, dok je pak kod svojih tradicionalnih biračkih grupa čak nešto uspešnija nego inače (birači stariji od 60 godina, radnici, formalno nisko obrazovani, ekonomski nezadovoljna populacija). Levica je donekle na dobitku kod mlađih birača i onih sa višim formalnim obrazovanjem, dok gubitke beleži kod nezaposlenih – ali ipak i dalje dobija najveću podršku ove grupe, a tako je i u slučaju radnika i ekonomski nezadovoljnih glasača. Zeleni su doduše na dobitku kod skoro svih grupa stanovništva, ali zato po pravilu u manjoj meri. Veće uspehe beleže kod mladih žena starosti do 24 godine, zaposlenih i službenika. Kao i do sada, Zeleni su uspešni kod mladih birača, žena i onih sa višim formalnim obrazovanjem. Jasno ispod proseka ostaju pak, između ostalog, u velikoj grupi starijih birača (preko 60 godina), pri čemu se ta grupa uprkos malom procentualnom udelu ne sme zanemariti. Uz to treba uzeti u obzir da Zeleni sa 6%

	CDU/CSU	SPD	LEVICA	ZELENI	FDP	AfD
Starosna dob						
18–24	24 (-7)	19 (-5)	11 (+3)	13 (+2)	12 (+8)	10 (+4)
25–34	26 (-11)	18 (-4)	11 (+2)	10 (±0)	11 (+6)	14 (+9)
35–44	30 (-10)	16 (-6)	8 (±0)	11 (±0)	12 (+6)	16 (+10)
45–59	31 (-7)	20 (-7)	9 (-1)	10 (±0)	11 (+6)	14 (+9)
60+	40 (-9)	24 (-4)	8 (+1)	6 (+1)	10 (+5)	10 (+7)
Žene						
ukupno	36 (-8)	21 (-4)	9 (+1)	11 (+1)	10 (+6)	10 (+6)
18–24	26 (-7)	19 (-4)	11 (+2)	16 (+3)	9 (+5)	8 (+3)
25–34	29 (-10)	18 (-4)	10 (+2)	13 (+1)	9 (+5)	11 (+7)
35–44	33 (-9)	17 (-5)	9 (±0)	13 (±0)	10 (+6)	12 (+8)
45–59	34 (-6)	20 (-6)	9 (-1)	12 (+1)	10 (+6)	11 (+6)
60+	43 (-9)	23 (-3)	8 (+1)	6 (+2)	10 (+6)	7 (+5)
Muškarci						
ukupno	30 (-9)	21 (-6)	9 (+1)	8 (±0)	12 (+6)	15 (+10)
18–24	22 (-7)	19 (-6)	11 (+3)	10 (+1)	15 (+10)	11 (+4)
25–34	24 (-12)	17 (-5)	12 (+3)	8 (±0)	13 (+8)	17 (+10)
35–44	28 (-11)	16 (-7)	8 (±0)	9 (±0)	13 (+7)	19 (+13)
45–59	29 (-7)	20 (-8)	9 (±0)	9 (-1)	11 (+6)	17 (+11)
60+	37 (-8)	25 (-5)	9 (±0)	5 (+1)	11 (+5)	12 (+8)
Zanimanje/delatnost						
radnici/ce	25 (-10)	24 (-3)	10 (-2)	5 (+2)	8 (+5)	21 (+15)
zaposlena lica	31 (-9)	20 (-6)	9 (+2)	11 (+6)	11 (+6)	12 (+7)
službenici/ce	36 (-8)	18 (-10)	5 (+1)	16 (+13)	11 (+8)	10 (+5)
samostalni/ne delatnici/ce	36 (-13)	11 (-3)	8 (+2)	10 (±0)	19 (+9)	12 (+7)
penzioneri/ke	41 (-8)	24 (-5)	8 (+1)	6 (+1)	10 (+5)	11 (+7)
nezaposlena lica	20 (-4)	23 (-3)	11 (-12)	7 (+3)	7 (+3)	21 (+18)
Obrazovanje						
visoko	31 (-8)	18 (-6)	10 (+2)	14 (±0)	13 (+8)	9 (+4)
srednje	33 (-10)	21 (-4)	10 (-1)	6 (-1)	9 (+5)	17 (+12)
nisko	38 (-7)	26 (-5)	6 (-1)	4 (+1)	8 (+4)	14 (+10)
Vlastiti ekonomski položaj						
zadovoljni	35	20	8	9	11	11
nezadovoljni	18	23	15	7	7	22

Napomena: U zagradi se nalazi razlika u odnosu na rezultate iz 2013. u procentnim poenima.

■■■ HEINRICH BÖLL STIFTUNG

Izvor: ARD / infratest dimap Exit Poll

Tabela 4: Ponašanje birača po grupama stanovništva u procentima

sada i u ovoj grupi prelaze cenzus od 5%. Kao i Zeleni, i FDP u svim grupama stanovništva dobija na snazi, a naročito je uspešna kod mladih muškaraca (starosti do 24 godine), službenika i samostalnih delatnika. AfD prosperira naročito kod radnika, ekonomski nezadovoljnih glasača i nezaposlenih, i sa više od 20% ostvaruje rezultate iznad proseka. Ali i u svim drugim strukovnim grupama postiže dvocifrene rezultate. Važan temelj podrške AfD-u čine muškarci starosti između 25 i 59 godina.

2.4. Promenljivost biračkog tela

Dinamika skicirana u odeljku 2.2. povezana je sa činjenicom da je na ovim izborima veliki broj glasača doneo drugačiju odluku nego na prethodnim. Tim konceptom bavi se model promenljivosti biračkog tela koji je napravio Infratest dimap.⁵ Unija po ovom modelu gubi glasače u korist svih drugih stranaka, i ispod crte tek u ograničenoj meri profitira od onih koji ranije nisu izlazili na izbore. U najvećoj meri gubi u korist FDP-a, za koju se natprosečno često glasa usled koalicionog taktiziranja, kao i u korist AfD-a, s tim što bi u ovom slučaju od presudnoj značaja, najverovatnije, bilo nezadovoljstvo radom Vlade koju su činile CDU/CSU. SPD doduše profitira od veće izlaznosti na izbore, ali u krajnjem bilansu beleži velike gubitke u korist AfD-a, FDP-a, Levice i Zelenih. Tome treba, kao i u slučaju Unije, dodati i velike gubitke koji su posledica smene generacija i veoma starog biračkog tela (-380.000). Za razliku od Unije i SPD-a, sve četiri male stranke u apsolutnim vrednostima dobijaju dodatne birače. Levica pri tome profitira prvenstveno od nekadašnjih glasača SPD-a i onih koji ranije nisu izlazili na izbore, ali i od nekadašnjih glasača Zelenih. Sada postaje jasna konkurencija Levice i AfD-a u borbi za razočarane glasače koji glasaju iz revolta, s tim što Levica sveukupno jasno gubi u odnosu na AfD. I Zeleni su, poput Levice, na dobitku, prvenstveno zbog nekadašnjih glasača SPD-a, ali uspevaju i da u velikoj meri mobilišu nekadašnje apstinente i glasače koji prvi put izlaze na izbore. Najveći odliv glasova ide u korist Levice i FDP-a. FDP dobija glasače prevashodno od Unije, ali i od SPD-a, kao i mobilizacijom onih koji nisu izlazili na glasanje (+700.000). Kao i kod Zelenih, gubici FDP-a u koristi AfD-a su mali. AfD svoj priliv dobija prvenstveno od nekadašnjih glasača CDU-a, SPD-a i Levice, a u krajnjem bilansu tome treba dodati i veliki broj glasova iz krugova neetabliranih stranaka i iz tabora apstinenata.

[5] Metodološka napomena: model promenljivosti biračkog tela koji je napravio Infratest dimap oslikava obim i tokove priliva i odliva glasača. Model uzima u obzir rezultate anketa o aktuelnim i ranijim izbornim odlukama i nudi procenu toka promenljivosti biračkog tela između stranaka, odnosno „kvotu stabilnosti“ za izbor iste stranke. Osim toga, u obzir su uzete i promene u sastavu birača u zavisnosti od aktuelnog ili ranijeg neizlaženja na izbore, kao i u zavisnosti od smene generacija i promene mesta boravka (birači koji prvi put imaju pravo glasa u odnosu na preminule birače, odnosno doseljeni birači u odnosu na one koji su se odselili). Za svaku stranku računa se fluktuacioni bilans s dobitcima i gubicima u međustranačkoj razmeni, interakciji između izlaznosti na izbore i apstinencije i smeni generacija odnosno promeni mesta boravka. Pojedinačni tokovi se zaokružuju, tako da na marginama mogu nastati odstupanja u odnosu na zvanične rezultate. Pretpostavke o veličini i biračkom ponašanju određenih grupa zasnovane su na reprezentativnim izbornim statistikama i statistikama o stanovništvu, predizbornim i izbornim anketama, kao i na zvaničnim rezultatima izbora.

Parliamentary Elections 2017: Results and Analyses

Abstract

The 2017 parliamentary elections, as well as those of 2013, are characterized by a high level of unpredictability, therefore with subsequent strong shifts in the party system. For the first time since the establishment of the party system in the 1950s, seven parties are represented in the new convocation of Bundestag, among them AfD [Alternative for Germany - Alternative für Deutschland, cf.], as the party of right-wing orientation in comparison to the Union [Union comprising the sister parties of CDU and CSU, i.e. Christian-Democratic Union and Christian-Social Union, cited above]. There are more and more divisions and polarizations in the German Bundestag. The party system in the Federal Republic of Germany could thus, as in 2009, be re-characterized as a multi-party system. Due to a large number of outgoing mandates and compensatory mandates, Bundestag was expanded to 709 seats. The number of non-voting shares dropped significantly (2017: 5 percentage points; 2013: 15.7 percentage points). A total of 4,828 candidates came out to parliamentary elections, of whom 1,400 women (about 29%). The largest share of candidates was of the Green and Left parties (about 51.5, ie 51% of female candidates on the list), and the smallest share of candidates was of CSU (about 17.4% of direct female candidates); FDP (*Free Democratic Party*: about 22.6%) and AfD (about 12.8 percent) were the mid-list candidates. By the FDP and AfD joining the German Bundestag, the share of women in the Parliament dropped to just under 31%. Alliance 90 / Green at the absolute level gained slightly less than half a million other votes, thus with just 8.9% (+0.5 percentage points) achieved a better result than predicted. They had an extraordinary large benefit from voters who made their election decision at the last minute. By this, the new parliamentary club grew to 67 deputies (4 more places). The former ruling parties - CDU, CSU and SPD (Social Democratic Party) evidenced large losses at absolute and relative levels (other votes). CDU won 26.8% (-7.4 percentage points), CSU won 6.2% (-1.2 percentage points; the calculation for Bavaria is 38.8% / -10.5), while the SPD calculation was 20.5% (-5,2). The former opposition parties - the Green and Left recorded absolute and relative gain, as it used to be the case with previous non-parliamentary opposition AfD and FDP. Therefore, as it used to be the case after the 2009 Great Coalition, the opposition parties are the winners of the elections, the parties that have not been represented in the Parliament before benefiting most. AfD and Left are competitors in the struggle for the voters who make the decision out of the revolt, i.e. from the disappointment with another party or system. AfD is the only party that is voted for primarily out of the disappointment with other parties - those of establishment. The voting for Green and FDP is outstanding, which often reflects the coalition tactics. The turnout of 76.2% represents an increase of 4.6 percentage points. In total, all the parties gained voters who had not voted before, especially AfD (additional 1,200,000) and FDP (additional 700,000). Having in mind this calculation, after the election, the reason goes with two coalitions (Union / SPD and Union / FDP / Green). After the election, SPD sees its role in the opposition. Despite the controversy when it comes to the content, supporters of FDP and Green are more likely to picture their party in a potential „Jamaica coalition“ than in the opposition. [The Jamaica coalition was named after the colors traditionally associated with German parties, which are the same as the colors of the Jamaican flag: CDU/CSU - Black, FDP - Yellow, Green - Green. cf.]

Key words

Germany, Bundestag, elections, political parties, voters

UDK 328:324:070(430)“2017“

Izbori u Nemačkoj 2017. godine kroz prizmu medija u Srbiji

Sažetak

Nemački parlamentarni izbori bili su u fokusu medija u Srbiji u dužem periodu, veoma značajni kao i američki predsednički izbori što je posledica važnosti ovog procesa za Srbiju. Analiza medijskog sadržaja izbornog procesa ogleda se u sagledavanju izveštaja medija pre, u toku i nakon održanih izbora. Dve centralne teme bile su pitanje četvrtog mandata Angele Merkel i rast desnice u Nemačkoj. Važnost nemačkih izbora za Srbiju i budućnost Evrope bila je evidentna, a izveštaji su obilovali i pojednostavljenjima složenih pitanja uz dozu senzacionalizma.

Ključne reči

Nemačka, izbori, Srbija, mediji, Angela Merkel

* Despot Kovačević je istraživač-pripravnik i doktorand na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu, e-mail: despot.kovacevic@fpn.bg.ac.rs

Uvod

Pitanje demokratizacije društva velikim delom zavisi i od dostupnosti informacija i slobode medija da pravovremeno i valjano informišu građane. U meri u kojoj su političke partije veza građana jedne države s institucijama sistema, može se govoriti i o vezi građana posredstvom medija. Kako ističe Erik Lou „pasivna masovna publika sreće se s politikom posredstvom medija“ (Lou, 2013: 40). Ono što ima poseban značaj jeste da se medijska uloga povećala i da su snažno sredstvo, kako ističe Orlović, i „mogućnost promocije političkih subjekata (njihovih programa, stavova, ideja) i mogućnost formiranja i oblikovanja javnog mnjenja a naročito političkog“ (Orlović, 2015: 178). U takvoj relaciji mediji-politika jako važan je način, intenzitet i priroda izveštavanja o određenom procesu.

Specifičnost ove analize medijskog sadržaja jeste u tome što su mediji najvažniji i presudan kreator javnog mnjenja u Srbiji kada je reč o međunarodnim dešavanjima – u ovom slučaju parlamentarnih izbora u Nemačkoj. Javno mnjenje u Srbiji, uz stavove i poruke političkih lidera i eksperata koji se opet prenose posredstvom medija, nema relevantnije i uticajnije izvore o pitanjima Nemačke od medija. Mediji su u ovom slučaju, kao i u većini, prva instanca oblikovanja stavova i određuju „naše mentalne mape političkog sveta van našeg direktnog iskustva“ (Hague&Harrop, 2014: 168). Javnost u Srbiji nema mogućnosti za direktna iskustva s političkom situacijom u Nemačkoj, pa se stavovi kreiraju posredstvom medijskih izveštaja.

Ono što treba dodati je da se stavovi grade kontinuirano i da nisu samo predmet poslednjeg izbornog procesa već uzimaju u obzir i mnogo širi period. Zainteresovanost javnosti za temu ogleđa se prvenstveno u činjenicama od važnosti za budućnost Evropske unije i evropskih integracija Srbije. Analiza medijskog izveštavanja rađena je za period od 6. septembra 2017. godine, kad je tema ušla u fokus medija u Srbiji, pa sve do 20. novembra 2017. godine i propasti pregovora o „Jamajka koaliciji“.

Analiza medijskog izveštavanja u Srbiji o nemačkim izborima zahteva da se prvenstveno istakne i odnos novinarstva u Srbiji prema etičkim i

profesionalnim kodeksima. Ono što ističe Lauk za postkomunističke zemlje, među kojima je i Srbija, jeste da je ovaj „domen etike i profesionalne samoregulacije jedna od najslabijih karika procesa demokratizacije“ (Lauk, 2009; 2008, prema Milojević & Krstić, 2016: 278). U tom maniru prema profesionalnosti kao manjkavosti novinarstva u novim demokratijama treba posmatrati i odnos medija prema spoljnopolitičkim temama, što je i početna pretpostavka ove analize.

Kontekst izbora iz perspektive Srbije

Parlamentarni izbori u Nemačkoj, održani 24. 9. 2017. godine, u Srbiji su bili više medijski zastupljeni u odnosu na izborne procese drugih zemalja, slično kao i američki predsednički izbori. Povod za ovakav odnos medija može se tražiti u naglašavanju stava da su nemački izbori jedan od najvažnijih događaja za budućnost EU i centralni događaj za status zemalja Zapadnog Balkana koje su u procesu pregovora s EU. Jedna od ključnih stvari koja je važna za region je pokretanje Berlinskog procesa 2014. godine. Treba napomenuti da „posvećenost Nemačke stabilizaciji prilika i integracionim procesima na Zapadnom Balkanu, kao i jasnoj evropskoj perspektivi regiona, potvrđena je upravo kroz iniciranje i aktivno podupiranje ovog procesa i to je nešto što je izričito i naglašeno u Završnoj izjavi predsedništva *Konferencije* održane u Berlinu“ (Milenović i dr., 2015: 18). Momentum izbora dolazi u periodu narastajućeg populizma i desnog zaozreća u Evropi, pa je i ovaj događaj bio važan test za demokratiju. Nakon Bregzita postavilo se pitanje EU, a Mišćevićeva ističe da je taj događaj potencijalno mogao da pokrene jaču integraciju u uniji pre svega od strane Nemačke i Francuske (Mišćević, 2016: 12).

Za Srbiju su izbori u Nemačkoj bili posebno važni jer se zvanična politika prema EU u velikoj meri oslanjala na SR Nemačku i kancelarku Merkel. Odnosi Nemačke i Srbije predstavljaju najvažnije bilateralne odnose koje Srbija ima s nekom od zemalja EU. Zato bi i promene nemačke politike imale određene konsekvence po evropske integracije Srbije, a podrška zvaničnika iz Beograda bila je upućena trenutnoj vlasti u Nemačkoj.

Intenzitet i sadržaj izveštavanja

Izveštavanje o nemačkim izborima može se podeliti u tri perioda: predizborni, izborni i postizborni. U kompletnom periodu analize postoji ukupno 194 jedinice u vidu izveštaja, članaka, autorskih tekstova, priloga, emisija, informacija i sl. Važno je napomenuti da u tom broju jedinica postoji značajan broj preuzimanja i ponavljanja agencijskih vesti i vesti relevantnijih medija.

Predizborni period je vezan za svojevrsan početak izveštavanja o ovom događaju. Sporadično su se pojavljivale informacije o izborima u Nemačkoj, a prvi važan ulazak u fokus medija bio je TV duel Merkel – Šulc (3. septembra), gde su mediji prenosili agencijske vesti uz analitički pristup

bez izražavanja sentimentata i uz ankete o „pobedniku“ duela (*Blic*, N1, Mondo, *Kurir*). Na to se nadovezuje i prvi skok u broju medijskih izveštaja 6. i 7. septembra (Grafikon 1) – u izveštajima o skupu „Parlamentarni izbori u SR Nemačkoj 2017. – akteri i prognoze“ u Narodnoj skupštini Republike Srbije, u organizaciji nemačkih fondacija „Konrad Adenauer“, „Hans Zajdel“ i „Hajnrh Bel“ u saradnji s Fakultetom političkih nauka.

Kao centralna tema svih značajnijih medija isticala se informacija o govoru Aksela Ditmana, ambasadora SR Nemačke u Srbiji, o kontinuitetu politike SR Nemačke prema Srbiji. Agencija Beta je objavila vest pod naslovom „Ditman: Ko god da pobedi na izborima, podrška Srbiji ostaje“ (Beta, 3. 9. 2017), a istu vest s malim varijacijama i afirmativnom porukom objavio je niz drugih medija (RTS, B92, N1, *Blic*, *Danas*, *Telegraf*, itd.). Uz ključni poruku, preneti su i stavovi drugih učesnika iz akademske zajednice i političkog života. Vest je u potpunosti bila pozitivno ocenjena uz isticanje „Nemačka ostaje prijatelj Srbije“, „Nastavljamo podršku Srbiji“. Značajno je da su *Večernje novosti* u prvi plan istakle govor i izjave poslanice Vesne Marković, predsednice Poslaničke grupe prijateljstva s Nemačkom, koja je istakla da „nama nije svejedno ko će pobediti“ i da veruje u novi mandat Angele Merkel. Intenzitet ovih vesti potrajao je nekoliko dana i onda su iz medijskog fokusa izašli i kampanja i dešavanja oko izbora u Nemačkoj (*Večernje novosti*, 6. 9. 2017).

Grafikon 1: Broj i intenzitet objava o nemačkim izborima u medijima u Srbiji. Izvor: Kliping, www.kliping.rs (20. 11. 2017)

Novi skok interesovanja medija za izbore dolazi s približavanjem izbornog dana. Glavna interesovanja medija su usmerena na očekivanja i prognoze rezultata izbora i ključno pitanje – „da li će Angela Merkel obezbediti novi mandat“. Uz ovu temu medijska pažnja je posvećena i potencijalnom „povratku liberal“ (FDP) u Bundestag i očekivanjima skoka desnice (AfD). Primetna je razlika u profesionalizmu pristupa temi rasta desnice u Nemačkoj i terminološkim nepreciznostima za ovaj fenomen – od *radikalna desnica*, *ekstremna desnica* do dramatizacije s tabloidnim naslovima o mogućem ulasku *naci-partije* ili pak *homonacionalizma* (*Blic*,

21. 9. 2017) u nemački parlament. U dvodnevnom rasponu (22–23. septembar) primetna je potreba medija za ekspertizom o funkcionisanju političkog sistema i izbornog sistema u Nemačkoj, uz naglasak na nemačkoj stabilnosti kao parametru kontinuiteta vlasti.

Dan pred izbore pojavio se niz tekstova s osnovnom tezom o najvažnijim izborima u Evropi, a posebno se ističe internet stranica dnevnog lista *Blic*, koji je uz opsežne analize i predstavljanje dana izbora kao sudbonosnog („U Briselu sve staje, oči uprte ka Berlinu: Kakva će EU osvanuti nakon izbora u Nemačkoj?“, *Blic*, 23. 9. 2017), imao i tekstove o pikantijama iz života lidera partija u Nemačkoj, o očekivanjima iz štabova i sl.

Izborni dan – 24. 9. i aktivno praćenje dešavanja u Nemačkoj uz prve rezultate, za koje se vezuje i 25. 9. s novinskim člancima i TV priložima, predstavlja ključnu tačku medijskog izveštavanja. U ovih 48 časova urađeno je 57 medijskih izveštaja (TV priloga, radio-priloga, članaka, komentara, izveštaja i prenošenja vesti svetskih agencija) (Kliping).

Prema sentimentima, izveštavanje medija u Srbiji u toku i nakon izbornog dana može se podeliti u dve grupe: a) pozitivno i b) negativno. Niz je karakteristika ovih grupa. U pozitivne medijske izveštaje spadaju svi koji su afirmativni, informativni, precizni i koji su govorili u toku izbornog dana o opštem okviru izbora, koji su bili svojevrsni vodiči kroz izbore (npr. RTS, *Blic*, N1), u izbornoj noći i danu posle izbora o pobedi CDU i Angele Merkel, o četvrtom mandatu, o pobedi demokratije u Nemačkoj, o potencijalnim koalicijama i sl.

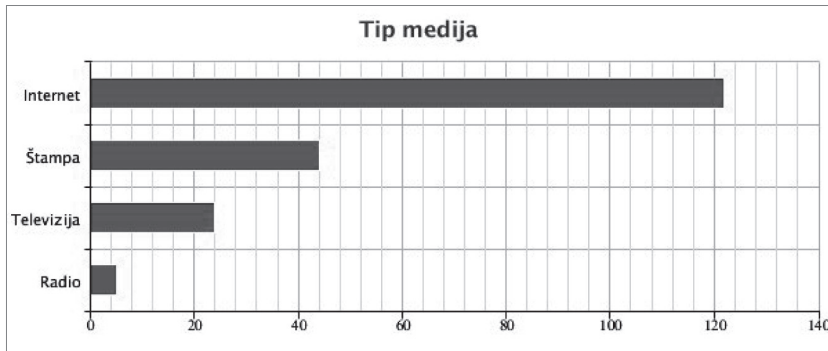
Drugi deo izveštaja obilovao je nepreciznošću, kvalifikacijama koje su tabloidne i senzacionalne, a teme su dominantno bile o usponu desnice s jako negativnim konotacijama o dolasku nacista (*Informer*, *Kurir*), o pojedinim poslanicima i njihovim ekstremnim stavovima i potezima, o strahu migranata od rasta desnice i sl.

U celom procesu izdvojilo se i nekoliko neutralnih stručnih analiza o potencijalnim koalicijama, o kraju velike koalicije, o otporima rastu desnice i težoj poziciji Merkelove u kreiranju politika s nešto slabijim izbornim rezultatima. Jedan od naslova koji su preneli mediji visoke reputacije bio je „Žena koja je pobedila i četvrtog muškarca na Š“ (RTS, DW i dr.) uz izvođenje zaključaka da je Angela Merkel sigurno četvrti put kancelarka i potencijalima „Jamajka koalicije“. Nakon intervjua u izbornoj noći (N1) s ambasadorom Ditmanom, stav o nastavku nemačke podrške bio je tema izveštaja i na internet stranicama medija s visokom vidljivošću (RTS, N1, *Danas*, NM).

Nekoliko dana nakon izbora tema je držala visok rejting u medijima, ali je svakim danom bila manje zastupljena. Nemački izbori opet su ušli u izveštaje oko austrijskih izbora i trendova u evropskoj politici, da bi nakon tog događaja prestali da budu tema sve do krize u pregovorima oko formiranja vlade. Sredina novembra (15. 11. – 20. 11) donela je značajan skok interesovanja medija o pregovorima za formiranje koalicija, a odustajanje FDP-a od pregovora donelo je tematizaciju mogućnosti manjinske koalicije ili novih izbora, koje je kancelarka Merkel proglasila izvesnijom opcijom.

Vrsta i tipovi medija

Okvir analize bili su različiti tipovi medija (klasični i novi mediji u domenu relevantnosti), koji su pretraživani u bazi prema ključnim rečima: Nemačka, parlament, izbori, koalicije, Bundestag, Angela Merkel. U tipove medija koji su analizirani uključeni su internet medijski sadržaji (bez društvenih mreža), televizija, radio i štampa, koji su se našli u kliping bazama. Najviše jedinica je objavljeno na internetu i to 122, u štampanim medijima 44, na televiziji 24 (13 priloga i 11 kratkih osvrtu u okviru informativnih emisija - dnevnicu i vesti), na radiju 4 (emisije) (Grafikon 2).

Grafikon 2: Tip medija koji je objavljivao informacije o nemačkim izborima. Izvor: Kliping, www.kliping.rs (20. 11. 2017)

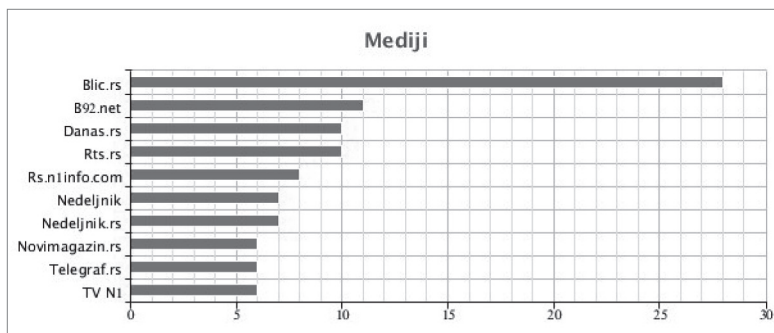
Najveći doseg imali su internet sadržaji (85%), što je rezultat broja jedinica i vidljivosti internet vesti. Tradicionalni mediji (štampa 7%, TV 7%, radio 1%) imali su znatno manji doseg, ali su kvalitativno bolje i temeljnije obradili teme izbora i na precizniji način prikazali funkcionisanje političkog sistema Nemačke (Grafikon 3).

Grafikon 3: Odnos dosega medija prema vrsti o nemačkim izborima u Srbiji. Kliping, www.kliping.rs (20.11.2017.)

Mediji koji su se istakli po broju sadržaja o nemačkim izborima su internet stranice Blic.rs (28), B92.net (11), Danas.rs (10), RTS.rs (10) (Grafikon 4). Primetno je da se tema nemačkih izbora našla u svim relevantnijim

medijima u Srbiji i da su ti izveštaji imali različite poruke i svrhu. Najveći deo tih sadržaja bio je neutralno-informativnog karaktera, a jedan manji deo bio je neutralno-analitičkog karaktera koji je bio potreban za razumevanje procesa. Poruke o ulozi i efektima izbora na Srbiju bili su pozitivnog karaktera kao i izveštaji o pobedi Angele Merkel, dok su izveštaji o ulasku desnice (AfD) u Bundestag u potpunosti imali negativnu konotaciju.

Grafikon 4: Broj objava pojedinačnih medija na temu nemačkih izbora. Kliping, www.kliping.rs (20. 11. 2017)

Ne postoje komparativna istraživanja o prisustvu izbornih procesa drugih zemalja u medijima u Srbiji, ali kvalitativna ocena je da su parlamentarni izbori u Nemačkoj, uz predsedničke izbore u Americi i Bregzit, najzastupljenija tema iz ove oblasti koja se našla u medijskom prostoru Srbije u poslednjim godinama. Pretpostavka je da će kriza oko pregovora doneti niz novih sadržaja o nemačkoj politici.

Zaključak

Značaj nemačkih izbora kroz prizmu medija u Srbiji pokazao se kao značajna tema koja je bila predmet svih relevantnih medija. Iako se ističe da je manjak profesionalizma u novinarstvu odlika društava koja su u periodu demokratizacije i da je to njihova velika mana, izveštaji medija u Srbiji nisu odstupali od narativa koji koriste i mediji u zapadnim demokratijama. Izveštaji jesu delom bili tabloidni, senzacionalistički i s manjkom profesionalnog odnosa prema temi, ali je značajniji deo izveštaja bio na tragu stručnosti i jasnog informisanja građana o procesu koji se odvija. Treba dodati da je pažnja bila usmerena na pojave koje jesu nesvakidašnje za Nemačku, ali razloge za to treba tražiti upravo u prirodi tih događaja, pre svega u rastu desnice i upitnosti o tome ko čini tu desnicu. Posebna nota koju daju mediji u Srbiji jeste i o stavovima i mišljenjima zvaničnika SR Nemačke u Srbiji, kao i stručnoj javnosti koja teži da kontekst izbora poveže s političkim procesima u Srbiji.

Elections in Germany 2017 through the prism of media in Serbia

Abstract

German parliamentary elections were in the focus of media in Serbia in the long run, very important as the US presidential elections, which is a consequence of the importance of this process for Serbia. The analysis of the media contents of the election process is reflected in the review of media reports issued before, during and after the elections. Two central themes were the matters of Angela Merkel's fourth term and the rise of the far-right in Germany. The importance of German elections for Serbia and the future of Europe was evident, and the reports abounded with simplifications of complex issues, followed by a dose of sensationalism.

Key words

Germany, elections, Serbia, media, Angela Merkel

Literatura i internet izvori:

- Lou, Erik P. (2013). *Mediji i politički proces*. Beograd: Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka.
- Milenović, Nenad; Nikolić, Goran; Arandelović, Predrag i Jovanović, Nikola (2015). *Srbija i Nemačka – od podozrenja do poverenja*. Beograd: Fondacija „Fridrih Ebert“.
- Milojević, Ana i Krstić, Aleksandra (2016). „Demokratizacija medija u Srbiji: Etika novinarske profesije posmatrana kroz analizu naslova u dnevnoj štampi“. U: *Urušavanje ili slom demokratije?*. Beograd: Udruženje za političke nauke Srbije i Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka.
- Miščević, Tanja (2016). „Sedam decenija ideje EU – kako dalje ili kako nazad?. *Spoljnopolitičke sveske 3, Budućnost EU i zapadni Balkan – pogled iz Srbije*. Beograd: Fondacija „Fridrih Ebert“, Evropski pokret u Srbiji, Forum za međunarodne odnose.
- Orlović, Slaviša (2015). *Partije i partijski sistemi*. Beograd: Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka.
- Hague, Rod and Harrop, Martin (2014). *Uporedna vladavina i politika – uvod*. Beograd: Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka.
- Beta, „Ditman – Ko god pobedi na izborima, podrška Srbiji ostaje“, dostupno na <http://beta.rs/vesti/politika-vesti-srbija/72387-ditman-ko-god-da-pobedi-na-izborima-podrska-srbiji-ostaje> [pristupljeno 6. 9. 2017]
- Blic, „Duel Merkel – Šulc“, dostupno na <https://www.blic.rs/vesti/svet/završen-tv-duel-merkel-ostavila-bolji-utisak-od-sulca-video/9yvtpx3> [pristupljeno 3. 9. 2017]
- Blic, „Homonacionalizam: ultradesničari bi mogli da postanu treća stranka u Nemačkoj“, dostupno na <https://www.blic.rs/vesti/svet/homonacionalizam-ultradesnicari-bi-mogli-da-postanu-treca-stranka-u-nemackoj-i-to/2d7n5fl> [pristupljeno 21. 9. 2017]
- Blic, „U Briselu sve staje – oči uprte ka Berlinu: Kakva će EU osvanuti nakon izbora u Nemačkoj“, dostupno na <https://www.blic.rs/vesti/svet/u-briselu-sve-staje-oci-uprte-ka-berlinu-kakva-ce-osvanuti-nakon-izbora-u-nemackoj/9b1k57x> [pristupljeno 23. 9. 2017]

- Informer, „Naci-partija se raspala! Ekstremni desničari u Nemačkoj u velikom problemu, ŠEFICA AFD NAPUSTILA STRANKU!“, dostupno na <http://informer.rs/vesti/svet/350366/naci-partija-se-raspala-ekstremni-desnicari-u-nemackoj-u-velikom-problemu-sefica-afd-napustila-stranku> [pristupljeno 26. 9. 2017]
- Kliping, (20.11.2017.) www.klipping.rs i www.klippingmap.com [pristupljeno 20. 11. 2017]
- Kurir, „Duel Merkel – Šulc“: <http://www.kurir.rs/planeta/2904459/video-duel-merkelove-i-sulca-20-miliona-nemaca-pred-tv-ekranima> [pristupljeno 3. 9. 2017]
- Kurir, „Politički zemljotres u Nemačkoj – ultradesničari pobedili pa se posvađali“, dostupno na <http://www.kurir.rs/planeta/2914709/politicki-zemljotres-u-nemackoj-ultradesnicari-pobedili-pa-se-posvadjali> [pristupljeno 26. 9. 2017]
- Mondo, „Duel Merkel – Šulc“, dostupno na <http://mondo.rs/a1037917/Info/Svet/Merkel-i-Sulc-tv-duel.html> [pristupljeno 3. 9. 2017]
- N1, „Duel Merkel – Šulc“, dostupno na <http://rs.n1info.com/a315420/Svet/Svet/Jedini-duel-kandidata-pred-izbore-u-Nemackoj.html> [pristupljeno 3. 9. 2017]
- RTS, „Žena koja je potukla 4. muškarca na Š“, dostupno na <http://www.rts.rs/page/stories/ci/story/2/svet/2881758/zena-koja-je-potukla-i-cetvrtog-muskarca-na-s.html> [25. 9. 2017]
- Večernje novosti, „Koliko su izbori u Nemačkoj značajni za Srbiju?“, dostupno na <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/politika/aktuelno.289.html:684475-Koliko-su-izbori-u-Nemackoj-znacajni-za-Srbiju> [pristupljeno 6. 9. 2017]

UDK 328:324(430)(4-672 EU)(497)

Izbori u Nemačkoj 2017. i Zapadni Balkan: posledice rezultata

Sažetak

U radu se analiziraju rezultati parlamentarnih izbora u Nemačkoj u kontekstu njihovog direktnog uticaja na politiku prema Zapadnom Balkanu. Iako na kursu većine nemačkih partija stoji otvorena evropska perspektiva za ceo region, rezultati izbora bude vetrove koji zahtevaju preispitivanje i redefinisane Evropske unije. U tom kontekstu, autor nastoji da osvetli ulogu Nemačke u strateškom određivanju daljeg procesa evropskih integracija zemalja Zapadnog Balkana. Rad naglašava i višestruke posledice koje rezultati izbora u Nemačkoj, zajedno s otvorenim pitanjima unutar Evropske unije, imaju na politiku proširenja. Na kraju, autor analizira kompleksnost tema koje su se do sada nalazile na agendi srpsko-nemačkih odnosa.

Ključne reči

Izbori za Bundestag 2017, Nemačka, Zapadni Balkan, proširenje EU, budućnost EU

Uvod

Značaj izbora za Bundestag uveliko prevazilazi granice SR Nemačke. Pored zemalja Evropske unije, Zapadni Balkan predstavlja prostor koji u političkom smislu izražava velika očekivanja od vlade u Berlinu. Stoga je osnovno pitanje od koga polazi ovaj rad: Zašto je za zemlje Zapadnog Balkana od posebnog političkog značaja stabilna vlada Nemačke?

Od ujedinjenja Nemačke 1990. godine postoje strahovanja o predominantnoj ulozi Nemačke u Evropi, odnosno Evropskoj uniji. Kraj 2017. godine svedoči da je bojazan od hegemonске uloge zamenio strah od politički nestabilne Nemačke, odnosno od protoka značajnog vremena u bezuspešnim postizbornim pregovorima, koalicionim kombinatorikama i formiranju nove egzekutive u Berlinu sa zajedničkom platformom podržanom od svih budućih članova vlade.

Na konvenciji sestrinske CSU partije u Nirnbergu, Angela Merkel je u decembru 2017. izjavila da je pred njima zajednička „velika odgovornost da sastave stabilnu vladu“ i da je na samitu u Briselu dočekana s mnoštvom otvorenih pitanja o budućnosti EU, a koja se ne mogu rešiti bez aktivne uloge Nemačke. Merkelova je razloge za urgentnost sastavljanja vlade videla pre svega u spoljnopolitičkim izazovima, budući da je evidentno povećanje uticaja Rusije i Kine, zatim borba za moć na Bliskom istoku, kao i izolacionistička politika SAD, predvođena predsednikom Trampom (Delcker, 2017).

Uprkos postojanju tehničke vlade, stvoren je politički vakum koji se nesumnjivo odrazio na nekoliko veoma bitnih procesa u Evropskoj uniji: reformu evrozone, redefinisanje institucionalnog okvira EU, kao i na tok pregovora o uslovima Bregzita. Ishodi navedenih procesa imaju deterministički karakter za političku perspektivu Zapadnog Balkana i buduće članstvo država ovog regiona u Evropskoj uniji.

Zapadni Balkan između balkanizacije i evropeizacije

Zapadni Balkan kreiran po formuli - zemlje bivše Jugoslavije, minus Slovenija, plus Albanija, s učlanjenjem Hrvatske u EU dobija svoje konačne teritorijalne obrise. Kako navodi Kolstø (2016), pod Zapadnim Balkanom

se označava preostali prostor u jugoistočnom delu Evrope koji čine zemlje nečlanice s izraženom jasnom namerom da se pridruže porodici evropskih naroda (1248).

Zapadni Balkan, kao geografski nedovoljno određen pojam, ima jasnu geopolitičku dimenziju. Politika proširenja Evropske unije dovela je do punopravnog članstva većine zemalja Balkana u Evropskoj uniji, stoga je nakon proširenja 2007. (Bugarska, Rumunija) i ulaska Hrvatske 2013. godine, široko rasprostranjen termin „Jugoistočna Evropa“ ubrzo sveden na „Zapadni Balkan“, iako pre toga ali i u trenutnom kontekstu nije određeno šta čini istočni, severni ili južni deo Balkana.

Ni u novom politički kreiranom pojmu Balkan ne biva oslobođen starih stigmatizacija. Negativno poimanje geografske odrednice Balkan apostrofira pridev „zapadni“, jer će se buduće članstvo u EU ostvariti kao logičan i podrazumevajući ishod, ravnopravan status sa „zapadnim“ razvijenim zemljama Evrope. Zapadni Balkan predstavlja se kao dvorište Evropske unije, region koji promovise njene integrativne politike, ali i otkriva mnoge slabosti koje vešto koriste druge regionalne i svetske sile.

Konstantna promena broja zemalja koje pripadaju Balkanu, ili njegovom zapadnom delu, navodi na zaključak da je stvar političke odluke kada neki subjekt počinje i završava da bude smatran „delom“ Balkana. Nemogućnost da se Balkan posmatra kao neutralni pojam očitava se u suprotstavljanju pojmova „evropeizacija“ i „balkanizacija“. Njihova kompetitivnost i međusobna isključivost dovode do ishoda u kome svaka država s punopravnim učlanjenjem u EU „prestaje da bude Balkan“ (Kolstø, 2016: 1252).

Nemačka i Zapadni Balkan - hegemon ili sila „meke moći“

Nakon ujedinjenja 1990. SR Nemačka ostvaruje veoma aktivnu ulogu na Balkanu. Proces raspada Jugoslavije praćen je priznanjem suvereniteta Hrvatske i Slovenije; NATO bombardovanje SR Jugoslavije bilo je prvo vojno učešće nemačkih vojnih snaga nakon Drugog svetskog rata, a normalizacija odnosa između Beograda i Prištine predstavlja i dalje jedan od prioriteta nemačke diplomatije u ovom regionu.

Promena političkih okolnosti nakon pada Berlinskog zida navela je mnoge autore da se pozabave novom spoljnopolitičkom ulogom Nemačke u Evropi, a posebno na Zapadnom Balkanu. Pri promeni geopolitičkih odnosa Nemačka je postala moćnija i ujedno nezavisnija u kreiranju sopstvene međunarodne pozicije. Stoga je ključno pitanje postalo: „Kako će Nemačka upotrebiti svoju moć i šta su ciljevi Nemačke?“ (Deckers, 2002: 162).

Za većinu njih nesporno je da SR Nemačka predstavlja glavnu EU zemlju koja je više od dve decenije konzistentno uključena u stabilizaciju političkih prilika na Zapadnom Balkanu (Sokolowska, 2013: 89). S druge strane, Nemačkoj se pripisuje hegemonika i dominantna uloga koja proističe iz njene ekonomske moći, iako je jasna politička namera za dominacijom uklonjena iz spoljnopolitičkih strateških agendi (Mavromatidis & Leaman, 2008: 27).

Bez obzira na promenu međunarodnih prilika, s ujedinjenjem Nemačke ne dolazi do suštinske promene spoljnopolitičkog delovanja. Nemačka se i dalje može posmatrati u okvirima „civilne sile“ čija su glavna obeležja: *saradnja, integracija i multilateralizam* (Schmidt prema Deckers, 2002: 163). Na tom tragu Kravford i Olsen (2017) smatraju da su dva ključna principa nemačke spoljne politike *antimilitarizam* i *multilateralizam*, na koja se nadovezuje moralna posvećenost poštovanju ljudskih prava, liberalne demokratije i mirnog rešavanja sporova (592).

Savremena Nemačka postala je simbol jedinstva Evropske unije, a njena spoljna politika – promocija stabilnosti od Bliskog istoka, preko Zapadnog Balkana do Istočne Evrope i mnogih drugih trusnih područja u svetu. Objašnjenje ovakve uloge pronalazi se u istorijskom institucionalizmu koji Nemačku generiše u „normativnu silu“ zbog posvećenosti poštovanju normi i mogućnosti da te norme nametne kao uzor u međunarodnim odnosima (Crawford & Olsen, 2017: 593). Stoga se nemačka privrženost politikama integracije posmatra kao jedinstvena prilika za preostale zemlje Balkana da u doglednoj budućnosti postanu punopravne članice Evropske unije.

Savremenu politiku Berlina prema Zapadnom Balkanu, bez obzira na tumačenja o Nemačkoj kao hegemonskoj ili civilnoj sili, karakterišu dve konstante. Prva predstavlja korišćenje instrumenata „meke moći“, gde se uticaj Nemačke ogleda pre svega u ekonomskoj i političkoj privlačnosti „evropske budućnosti“ zemljama Zapadnog Balkana. Druga konstanta se može pratiti od kraja konflikta na Kosovu, a njena osnova je sveobuhvatna strategija za region kao celinu, s naglaskom na integrativne procese (Sokolowska, 2013: 89-90).

Perspektive proširenja Evropske unije na Zapadni Balkan - uloga Nemačke

Oči zemalja Zapadnog Balkana uprte su u SR Nemačku i političku odlučnost njene vlade da podrži brži proces proširenja Evropske unije. Iako se dosadašnja politika Angele Merkel bazirala na promovisanju zajedničke evropske budućnosti za sve narode Zapadnog Balkana, u praksi, reč je o vrlo obazrivoj politici proširenja, uz izuzetak članstva Hrvatske (Sokolowska, 2013: 92).

Opreznost Berlina se pre svega ogleda u definisanju crvenih linija za sve zemlje koje su izrazile jasnu nameru za budućim učlanjenjem u EU. Odsustvo unutrašnjih reformi i nerešeni bilateralni odnosi sa susedima usporiće proces pridruživanja i svakako aktivirati nemačku politiku uslovljavanja (Toeglhofner & Adebahr, 2017: 2). Nemačka za takav pristup ima i unutrašnju institucionalnu podršku. Od septembra 2009. na snazi je Zakon o saradnji Federalne vlade i Parlamenta u okviru EU poslova, na osnovu kog je neophodna saglasnost Bundestaga kako bi se započeli bilo kakvi pregovori sa zemljama kandidatima, kao i kod ratifikacije pristupnih sporazuma (Sokolowska, 2013: 93).

Direktno uključivanje Bundestaga u proces proširenja EU naveo je zemlje Zapadnog Balkana na promenu strategije zagovaranja sopstvenog

članstva. S jedne strane, došlo je do spoznaje da ne postoji „prečica“ i da kriterijumi moraju biti zadovoljeni, dok je s druge strane multiplikovana linija komunikacije. Iako je „vruća linija“ i dalje rezervisana za Brisel, intenzivirane su parlamentarne saradnje na evropskom i nivou država članica, posebno s Nemačkom.

Da se zaključiti da je podrška proširenju praćena uslovljavanjem u procesu pristupanja. Strogost ali predvidivost uslova stavljenih pred zemlje Zapadnog Balkana postala je „mantra“ nemačkog odnosa prema politici proširenja EU (Toeglhofer & Adebahr, 2017: 4).

S ulogom najmoćnije države Evropske unije, Nemačkoj je poklonjena i najveća odgovornost za politiku proširenja. Lideri Zapadnog Balkana su u proteklom periodu takođe uvideli da ukoliko vlada Angele Merkel ima razumevanja za procese u regionu i ako je spremna da i druge članice EU podstakne na aktivniju ulogu, proces proširenja dobija ubrzaniji tempo. „Berlinski proces“ je jedna od inicijativa Nemačke kao odgovor na velika očekivanja zemalja kandidata. Na kraju, iskustvo država aspiranata za članstvo u EU poručuje da „sporazumi mogu biti potpisani u Briselu, ali se većina važnih odluka donosi u Berlinu“ (Sokolowska, 2013: 93).

Zapadni Balkan i „Berlinski proces“

„Berlinski proces“ predstavlja jedini vid susreta na najvišem nivou koji istovremeno okuplja predstavnike šest zemalja Zapadnog Balkana, zemalja šireg regiona, kao i najznačajnije evropske lidere. Iniciran od strane kancelarke Angele Merkel, prerastao je u višedimezionalni proces kojim se oživljava politika proširenja i ublažava umor od vremenski nelimitiranog procesa pristupanja.

Inicijalno, „Berlinski proces“ je bio vremenski ograničen na četiri godine, ali je usled spontano proširene uloge postao višeznačan i bez predvidivog završetka. Osnovni cilj ove inicijative je unapređenje agende EU u tri dimenzije: ekonomski rast i povezanost, dobrosusedski odnosi i regionalna saradnja, razvoj civilnog društva i veća povezanost među ljudima (Marciacq, 2017: 5).

Predstavnici Federalne vlade i Bundestaga su u „Berlinskom procesu“ videli posebnu važnost, budući da je označavao novi momentum u procesu evropskih integracija Balkana (Toeglhofer & Adebahr, 2017: 3). U tom smislu, „Berlinski proces“ predstavlja instrument kojim se drže na radaru prepreke i novi politički izazovi koji Zapadnom Balkanu stoje na putu ka Evropskoj uniji. Njime se vrši vidljivije praćenje napretka po sledećim pitanjima: infrastrukturni i ekonomski nedostaci; odsustvo perspektive kod mladih Zapadnog Balkana; preoblikovanje demokratije u stabilokratske režime; istrajavanje etnonacionalizma uprkos politikama pomirenja; destabilizujući potencijal bilateralnih sporova i sve veća prisutnost Rusije, Kine i Turske u čitavom regionu (Marciacq, 2017: 7).

„Berlinski proces“ je zapravo započeo upravo u onom momentu kada su deklarativnu izvesnost o članstvu zemalja Zapadnog Balkana u EU

zamenili politički procesi neizvesnog ishoda. Suštinski, *stabilnost* je postala najčešće spominjani razlog za veću podršku EU procesu proširenja. Odsustvo evropske perspektive povećava mogućnosti za nove sukobe, a jedinstven stav donosioca odluka i stručnjaka za međunarodne odnose jeste da bi bilo kakva nova konfliktna situacija na Balkanu imala direktne posledice po Nemačku (Toeglhofer & Adebahr, 2017: 4).

Osnovni nedostatak dosadašnje politike proširenja predstavlja neizvesnost, koja se odnosi na to kada će Evropska unija zaista otvoriti vrata za nove članice koje su ispunile sve kriterijume. Zbog toga je posebno značajna izjava Žana Kloda Junkera, koji je u obraćanju o stanju Unije izrazio potrebu za iskazivanjem jasne perspektive proširenja za Zapadni Balkan. Prema njegovim rečima, Evropska komisija ima u planu da kreira strategiju za pristupanje Srbije i Crne Gore Evropskoj uniji u toku 2018, s mogućnošću da njihovo punopravno članstvo bude ostvareno u 2025. (Kmezic & Bieber, 2017: 8-9).

Izjava predsednika Evropske komisije, koja dolazi kao ohrabrenje za reforme koje zemlje Zapadnog Balkana sprovode, na tragu je obećanja o „nepovratnosti“ procesa pridruživanja EU, datog na samitu 2017. u okviru „Berlinskog procesa“ koji se održao u Trstu (Marciacq, 2017: 7).

Izdvajanje Srbije i Crne Gore, kao dve zemlje koje su najdalje odmakle u procesu pridruživanja, postavilo je pitanje da li ono isključuje ostale zemlje Zapadnog Balkana i njihovu mogućnost da se pridruže Evropskoj uniji u isto vreme. Takođe, spominjanje 2025. godine nije pratilo pojašnjenje da li je reč o roku ili najranije mogućem datumu za primanje novih članica Evropske unije. U svakom slučaju, neizvesnost će u većem delu biti okončana tokom pregovora o budžetu Evropske unije za naredni period, koji će pokazati da li je postignuta saglasnost oko stavke – „proširenje“ (Kmezic & Bieber, 2017: 9).

Uprkos pozitivnim nagoveštajima, pred Zapadnim Balkanom stoje mnogi kriterijumi koji bi tek trebalo da budu ispunjeni. „Berlinskim procesom“ omogućena je aktivnija uloga zemalja EU u praćenju napredovanja evropskih integracija. Naglasak na rešavanje fundamentalnih pitanja od strane Nemačke nadopunjen je angažovanjem Austrije na polju bilateralnih odnosa, pitanja migracija i učešća predstavnika civilnog društva. Francuska se fokusirala na stručna usavršavanja i razmenu mladih, dok Italija pokazuje interesovanje za razvoj malih i srednjih preduzeća i inovacija (Marciacq, 2017: 8).

Međutim, „Berlinski proces“ uz sve pozitivne učinke ima značajan prostor za unapređenje svoje platforme. Sprovođenje dogovorenih obaveza zahteva konstantni nadzor, a godišnji samiti lidera bi pored ohrabrenja trebalo da sadrže i javne ocene vlada zemalja Zapadnog Balkana o njihovoj posvećenosti zajedničkom cilju (Kmezic & Bieber, 2017: 18).

Nemačko insistiranje da svi kriterijumi budu ispunjeni potiče od negativnog iskustva u prethodnim pridruživanjima gde je neretko zamah u reformama bio usporen ili potpuno posrnuo nakon učlanjenja zemlje kandidata (Toeglhofer & Adebahr, 2017: 4). Značajni reformski koraci koje Zapadni Balkan mora da preduzme u kratkom vremenskom periodu

zahtevaju veliku podršku i stoga je ministar spoljnih poslova Nemačke promovisao ideju „Berlin plus“ kao dodatak postojećem procesu, kako bi se pre svega materijalno podržali važni projekti EU u ovom regionu (Kmezić & Bieber, 2017: 19).

Izbori u Nemačkoj - različite vizije Evrope

Izbori za Bundestag održani 2013, kao i poslednji 2017. nisu bitnije promenili odnos Nemačke prema politici proširenja Evropske unije na Zapadni Balkan. Vladajuća Hrišćansko-demokratska unija (CDU) i bavarska Hrišćansko-socijalna unija (CSU) zajedno sa Socijal-demokratskom partijom (SPD) do sada su bile ujedinjene u stavu da Zapadni Balkan ima evropsku budućnost.

Kada je reč o integracijama unutar EU, istraživanja pokazuju da pod različitim uticajima, što tvrdokornijeg stava sestrinske CSU, što zbog bojazni da razičarani birači idu u zagrljaj AfD, CDU ima obazriviji pristup temi redefinisanja odnosa među evropskim državama (Rohrschneider & Whitefield, 2016: 84).

Ulazak Alternative za Nemačku (AfD) u klupe Bundestaga predstavlja prvu parlamentarnu političku opciju koja se protivi samom konceptu Evropske unije, ulasku Turske kao „neevropske“ zemlje ili bilo koje druge nove članice bez saglasnosti građana Nemačke na referendumu. Takođe, vrlo negativan stav prema politici proširenja imaju sami građani Nemačke. Od ukupnog broja ispitanika 67% je izrazilo protivljenje (2015) novim učlanjenjima, što Nemačku zajedno s Austrijom, Francuskom i Luksemburgom stavlja u evropski vrh evroskepticizma (Toeglhöfer & Adebahr, 2017: 4).

Iako je dramatično prihvaćena činjenica da je ideološki desnija opcija od CDU ušla u Bundestag, suštinski nije došlo do značajnijih promena u ideološkom spektru nemačke političke scene. Zapravo, „Alternativa za Nemačku ostvaruje korist od činjenice da nema suštinske razlike između pozicija SPD, CDU/CSU, Zelenih i FDP u evropskoj politici“ (Berbair, Lewandowsky & Siri, 2014: 164).

Nakon poslednjih izbora i ulaska šest političkih opcija, tradicionalni obrazac dvopartijskih vlada moguć je samo uz ponavljanje velike koalicije, koja nakon propasti pregovora o „Jamajka koaliciji“ postaje jedina alternativa održavanju ponovnih izbora ili manje verovatnom formiranju manjinske vlade (Heidbreder, 2017).

Iza proklamovanog konsenzusa dve najveće partije u Nemačkoj o važnosti očuvanja EU stoje sukobljene ideje budućeg izgleda Evrope. Tako je Martin Šulc, lider SPD-a, izneo ideju o uspostavljanju sjedinjenih evropskih država i urgentnom jačanju jedinstva EU kao opravdanje za promenu stava SPD-a da se ne ide po svaku cenu u opoziciju, nakon ostvarenih loših rezultata na poslednjim izborima (Taylor, 2017).

Nasuprot Šulcu, koji je posvećen jačanju evropskih institucija, što je izneo 2016. u svom planu od deset tačaka o reformi EU, stoji vizija Volfganga Šojblea o međuvladinoj saradnji i slabljenju značaja Evropske komisije. Na tragu Makronove ideje o jačoj Uniji, Šulc se zalaže za stvaranje jake

Evropske vlade, kontrolisane od strane Evropskog parlamenta. S druge strane, Šojble predviđa formiranje Evropskog monetarnog fonda koji bi nadzirao fiskalnu politiku i restrukturiranje duga (Bongardt, Codogno & Torres, 2017).

Bilo kakva institucionalna reforma EU zahteva postojanje stabilne vlade u Berlinu. Pored Zapadnog Balkana koji očekuje punu podršku u procesu pridruživanja, Brisel se ujedno suočava s izlaskom Velike Britanije, jedne od najmoćnijih zemalja doskorašnje EU. Uslovi izlaska zavisice pre svega od stava Berlina. Na kraju, od nemačke vlade se očekuje i da odgovori na predlog Makrona o novom konceptu Evropske unije. Velika očekivanja zajedno s umerenim skepticizmom mogu stvoriti osnove za novu epohu porodice evropskih naroda.

Bregzit je po mišljenju mnogih izazvao oporavak proevropskih snaga i oslabio populističke i evroskeptične stranke u značajnom broju zemalja (Collins, 2017: 314). Nakon okončanja pregovora s Londonom postoje četiri pravca kojim se EU dalje može kretati: integracija, snalaženje, dezintegracija ili neko drugo radikalno smanjenje i preuređivanje Unije (Oliver, 2017: 7). Očekivanje većine članica, kao i kandidata za članstvo, jeste da će zajednička inicijativa Berlina i Pariza voditi ka dubljoj integraciji EU.

Odnosi Nemačke i Srbije u kontekstu evropskih integracija

Savremeni odnosi Nemačke i Srbije obeleženi su intenzivnom saradnjom na političkom i društvenom nivou. S obzirom na to da je Srbija čvrsto opredeljena ka punopravnom članstvu u EU, Nemačka se nameće kao podrazumevajući glavni spoljnopolitički partner. Ipak, u odnosima postoje i tačke sporenja, koje često rezultiraju zastojem u evropskim integracijama Srbije.

Glavni kamen spoticanja u bilateralnim odnosima predstavlja pitanje Kosova, kome Srbija negira proglašenu nezavisnost, dok Nemačka čvrsto stoji iza suverenosti vlasti u Prištini (Sokolowska, 2013: 103).

Nemačka je iz tog razloga često imala strožu politiku uslovljavanja u odnosu na procene i preporuke Evropske komisije. Posebno je to bilo uočljivo u slučaju blokiranja Srbije pri dobijanju statusa kandidata za članstvo 2011. upravo zbog nedovoljnog napretka u odnosima s Kosovom. Angela Merkel je na sastanku u Beogradu opravdavala čvrst stav Nemačke, smatrajući da ne bi bilo pošteno da se sa Srbijom pregovara o članstvu uz nerešene odnose s Kosovom i tom izjavom odredila trajnu povezanost EU integracija Srbije s kosovskim pitanjem (Toeglhofer & Adebahr, 2017: 6-7).

Kako navodi Sokolowska (2013), u želji da ojača državnost Kosova, Nemačka je posebno zahtevala primenu sistema integrisanog upravljanja granicama (IBM), ukidanje srpskih paralelnih struktura na severu Kosova, kao i rešavanje energetskih i telekomunikacionih pitanja (105). Zainteresovana za održanje stabilnosti u regionu, Nemačka u bliskoj prošlosti povećava aktivnost svoje uloge u procesu pridruživanja Srbije, naglašavajući „normalizaciju odnosa s Kosovom“ kao ključan uslov (Toeglhofer & Adebahr, 2017: 7).

Prema Ekonomidesu i Ker-Lindziju (u: Stojić, 2017: 739) materijalna i ekonomska zabrinutost motivisala je glavne partije u Srbiji da promene svoj stav o Kosovu, uviđajući da je stremljenje k EU ključno za dalji ekonomski razvoj. Međutim, uprkos ublažavanju stava prema Kosovu, Srbija se često nalazi u paradoksu unutrašnjeg prilagođavanja procesu pridruživanja, gde produbljuje ugovornih odnosa s EU, praćeno usvajanjem odgovorajućih politika, koegzistira s diskurzivnom konfrontacijom s EU, posebno kada je reč o Kosovu (Kostovicova, 2013: 83).

Važno je naglasiti da EU ne zahteva od Srbije priznanje nezavisnosti Kosova, budući da sve zemlje članice nemaju jedinstven stav po ovom pitanju (Obrovic-Wochnik & Wochnik, 2012: 1158). Na tragu *stabilnosti* kao najznačajnijeg interesa EU da integriše Zapadni Balkan, normalizacija odnosa između Beograda i Prištine podrazumeva rešavanje sporova, uspostavljanje saradnje i uklanjanje svake mogućnosti za sukob u budućnosti.

Nemačka je prilikom definisanja pristupnih pregovora još jednom pokazala rešenost da Kosovo postavi kao ključan uslov, stavljajući ga u okviru poglavlja 35, koji se zvanično odnosi na „ostala pitanja“ (Toegelhofer & Adebahr, 2017: 7). Međutim, Kosovo nije jedino pitanje na kome vlasti u Berlinu insistiraju. Na kraju 2017. blokirano je otvaranje poglavlja 33 o finansijskim i budžetskim pitanjima, zbog nedovoljnih pomaka na polju vladavine prava, suzbijanja korupcije i reformi pravosuđa (Mikavica, 2017).

Pred Srbijom predstoji ispunjavanje obaveza preuzetih dobijanjem statusa kandidata, zatvaranje poglavlja, a posebno potpisivanje sveobuhvatnog pravno obavezujućeg sporazuma o normalizaciji odnosa s Prištinom, koji proističe iz otvorenog poglavlja 35. Unutrašnji dijalog o Kosovu koji je pokrenut 2017. trebalo bi da iznedri jasnu strategiju Beograda za finalnu fazu pregovora s Prištinom, u kojoj se očekuje aktivna uključenost vlade Nemačke.

Zaključak

Mnogobrojne krize s kojima se Evropska unija suočavala u proteklom periodu stavile su po strani politiku proširenja i perspektivu članstva zemalja Zapadnog Balkana. Ipak, zanemarivanje ovog regiona dovelo je do zamora u procesu pridruživanja i kreiranju pogodnog političkog ambijenta za angažovanje drugih regionalnih i svetskih sila.

Dosadašnje posmatranje pridruživanja EU samo kao tehničkog procesa, lišenog snažne političke podrške s obe zainteresovane strane, davalo je skromne rezultate napredovanja. Nerazvijenost, uz nasleđe prošlosti i loše susedske odnose, zasigurno onemogućava punopravno članstvo zemalja Zapadnog Balkana u bliskoj budućnosti. Brzo se uvidelo da bez snažne političke, ali i ekonomske podrške Nemačke Zapadni Balkan nema jasnu perspektivu u Evropskoj uniji.

Nemačka, kojoj je dodeljena uloga čuvara Evropske unije, menja letarlični duh evropskih integracija i kroz „Berlinski proces“ ostvaruje dodatni stimulan politikama proširenja. Za spoljnu politiku Berlina jedan od fokusa

postaju regionalni odnosi na Balkanu i intenzivno praćenje ispunjavanja kriterijuma za punopravno članstvo u EU.

Nije sporno da Nemačka ima stabilnu politiku prema Zapadnom Balkanu, kao i da Brisel ima jasnu agendu za celokupni region, ali nužno je da podrška bude snažnija i prisutnija. Stoga je jaka vlada u Berlinu neophodna za nastavak „Berlinskog procesa“ i pozitivnih političkih, a potom i ekonomskih, infrastrukturnih i drugih ishoda takve regionalne saradnje. Politika stabilnosti i bezbednosti ovog regiona mora biti dopunjena sveopštim društvenim prosperitetom, stoga je uloga Nemačke presudna u daljem razvoju događaja, a to pre svega zavisi od stabilne vlade u Berlinu.

Iako skepticizam prema proširenju beleži svoj rast i kod građana i kod relevantnih partija u Nemačkoj, nesporno je da programski kod četiri od šest političkih opcija u Bundestagu preovladava posvećenost širenju Evropske unije i na preostali deo jugoistoka Evrope. Kampanju za izbore u Nemačkoj 2017. obeležile su migrantska kriza, Bregzit, pitanje budućnosti evrozone i nije bilo prostora da se o Zapadnom Balkanu govori više osim kao o regionu tranzitne migrantske/izbegličke rute. Ipak, Zapadni Balkan jeste svojevrsni test za Nemačku i budućnost Evropske unije. Njegovo približavanje Briselu značiće jačanje kapaciteta EU i uspeha nemačke spoljne politike u ovom delu Evrope.

S druge strane, slabljenje prisustva Nemačke i sporo napredovanje Zapadnog Balkana u pristupnim etapama ka EU, zajedno s Bregzitom, izbegličkim talasom, neizvesnom evrozonom, značiće da projekat „Evropska unija“ nije imun na ozbiljnije krize i da buduće redefinisavanje odnosa ide u smeru skromnijih oblika saradnje i povezivanja evropskih država.

Elections in Germany 2017 and the Western Balkans: Consequences

Abstract

The paper analyzes the results of the Parliamentary elections in Germany in the context of their direct influence on policies towards the Western Balkans. Although the majority of German parties have an open European perspective, the election results are winds that require the re-examination and redefinition of the European Union. In this context, the author tries to highlight the role of Germany in strategically determining the further process of the Western Balkans European integrations. The paper also highlights the multiple consequences that the results of the elections in Germany, along with open issues within the European Union, have on enlargement policy. In the end, the author analyzes the complexity of the topics that have so far been on the agenda of Serbian-German relations.

Key words

Bundestag Elections 2017, Germany, the Western Balkans, EU enlargement, the future of the EU

Literatura

- Berbuir, N., Lewandowsky, M. & Siri, J., 2015. The AfD and its sympathisers: Finally a right-wing populist movement in Germany? *German Politics*, 24(2), str. 157–178.
- Bongardt, A., Codogno, L. & Torres, F., 2017. Germany's election: Behind consensus politics lie conflicting ideas of Europe, *Europa-LSE*, September 7, dostupno na <http://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2017/09/07/germanys-election-behind-consensus-politics-lie-conflicting-ideas-of-europe/>
- Collins, S.D., 2017. Europe's united future after Brexit: Brexit has not killed the European Union, rather it has eliminated the largest obstacle to EU consolidation. *Global Change, Peace and Security*, 29(3), str. 311–316.
- Crawford, B. & Olsen, K.B., 2017. The Puzzle of Persistence and Power: Explaining Germany's Normative Foreign Policy. *German Politics*, 26(4), str. 591–608.
- Deckers, W., 2002. Germany and the Balkans: Reflections on an uneasy relationship. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 4(2), str.157–170.
- Delcker, J., 2018. Five ways Germany's coalition talks could come unstuck, *Politico*, January 4, dostupno na <https://www.politico.eu/article/5-ways-germanys-coalition-talks-could-come-unstuck/>
- Heidbreder, E., 2017. The 2017 federal election was a potential turning point in German politics, *Europa-LSE*, December 19, dostupno na <http://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2017/12/19/the-2017-federal-election-was-a-potential-turning-point-in-german-politics/>
- Kmezic, M. & Bieber, F., 2017. *Western Balkans and the EU Fresh Wind in the Sails of Enlargement*, Graz.
- Kolstø, P., 2016. „Western Balkans“ as the New Balkans: Regional Names as Tools for Stigmatisation and Exclusion. *Europe – Asia Studies*, 68(7), str. 1245–1263.
- Kostovicova, D., 2014. When Enlargement Meets Common Foreign and Security Policy: Serbia's Europeanisation, Visa Liberalisation and the Kosovo Policy. *Europe – Asia Studies*, 66(1), str. 67–87.
- Marciaq, F., 2017. *The EU and the Western Balkans after the Berlin Process*, Sarajevo.
- Mavromatidis, F. & Leaman, J., 2008. German influence in the Western Balkans: Hegemony by design or by default? *Debatte*, 16(1), str. 5–29.
- Mikavica, A., 2017. Odloženo poglavlje 33 puni budžet EU, *Politika*, 13. decembar, dostupno na <http://www.politika.rs/scc/clanak/394433/Odlozeno-poglavlje-33-puni-budzet-EU>
- Obradović-Wochnik, J. & Wochnik, A., 2012. Europeanising the „Kosovo Question“: Serbia's Policies in the Context of EU Integration. *West European Politics*, 35(5), str. 1158–1181.
- Oliver, T., 2017. Fifty Shades of Brexit: Britain's EU Referendum and its Implications for Europe and Britain. *International Spectator*, 52(1), str. 1–11.
- Rohrschneider, R. & Whitefield, S., 2017. Party positions about european integration in Germany: An electoral quandary? *German Politics*, 26(1), str. 83–103.

- Sokolowska, P., 2013. Germany's Foreign and Security Policy in the Western Balkans under Chancellor Angela Merkel's Leadership: Current Situation and Prospects. *The Polish Quarterly of International Affairs* 22(2), str. 89-110.
- Stojić, M., 2017. Between Core and Peripheral Politics: Opposing the EU in the Western Balkans. *Europe - Asia Studies*, 69(5), str. 728-753.
- Taylor, P., 2017. Angela Merkel, still the queen of Europe, *Politico*, December 21, <https://www.politico.eu/article/angela-merkel-still-the-queen-of-europe/>
- Toeglhofer, T. & Adebahr, C., 2017. Firm supporter and severe critic - Germany's two-pronged approach to EU enlargement in the Western Balkans. *Southeast European and Black Sea Studies*, 0(0), str. 1-17.

UDK 314.15:343

328:324(430)“2015/2017“

Uticaj migrantske krize na političke prilike u Saveznoj Republici Nemačkoj

Sažetak

Cilj rada predstavlja pokušaj da se ispitaju granice uticaja migrantske krize, kao jednog od najupečatljivijih društvenopolitičkih pitanja tokom poslednje tri godine u Nemačkoj, na opšte političke prilike, a pre svega na savezne parlamentarne izbore 2017. godine, te na uspeh partije ekstremne desnice *Alternativa za Nemačku*. Pitanju migrantske krize pristupa se najpre identifikovanjem mesta i značaja tog pitanja na političkoj sceni Nemačke. Centralni deo rada posvećen je predstavljanju i analiziranju stanja kriminaliteta migranata kao mogućem generatoru podrške ekstremnoj desnici.

Ključne reči

Migranti, kriminalitet, kriza, ekstremna desnica, izbori

* Lazar Glišović je saradnik na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu i doktorand Pravnog fakulteta Univerziteta u Kelnu.

Uvod

Protekle dve godine mogle bi se, „kako s globalnog, tako i s evropskog gledišta opisati kao godine migrantske, odnosno izbegličke krize“ (Küch, 2016: 105). „Talas izbeglica, bez obzira da li je reč o onima koji potiču iz zaraćenih područja, pa stoga i zaista zavređuju priznavanje statusa izbeglica, ili pak o onim drugima čiji su razlozi napuštanja domovine prevashodno ekonomskog karaktera, u velikoj meri je uticao na političku sliku Evrope, i to kako na unutrašnje prilike pojedinih zemalja, tako i na međusobne odnose država, posebno unutar zemalja članica Evropske unije“ (Glišović, 2016: 39). Savezna Republika Nemačka ponajviše se našla na „udaru“ ovog talasa. Prihvat stotina hiljada izbeglica značajno je polarizovao društvo: „angažman civilnog društva i spontana spremnost na pružanje pomoći opisuje jednu stranu, naglašeno distanciranje, te delom i agresivno negodovanje zbog prisustva izbeglica, predstavlja drugu, „tamnu“ stranu (Haller, 2017: 1). S tim u vezi, pitanje migrantske politike dugo je predstavljalo jednu od centralnih tačaka političke debate u toj zemlji. Odnos prema migrantskoj krizi izrodio se u skoro najvažnije pitanje programa političkih partija i različitih političkih udruženja. Uz određenu „pauzu“, barem kada su u pitanju etablirane partije, ovaj trend se nastavio i u godini saveznih parlamentarnih izbora. Zbog svog uticaja na političke prilike u Saveznoj Republici Nemačkoj, a pre svega na izborni i postizborni proces (pitanje „spajanja porodica“ migranata kao kamen razdora u pokušajima formiranja tzv. Jamajka koalicije), nameće se potreba analize migrantske krize. Drugim rečima, pokušava se odgovoriti na pitanje: „O kakvoj je to pojavi reč, koja je značajan deo nemačkih birača navela da uprkos izvanrednim privrednim rezultatima (www.handelsblatt.com/politik/konjunktur/nachrichten/konjunktur-deutsche-wirtschaft-waechst-2016-um-1-9-prozent/19243054.html), vodećoj ulozi u EU, te sve jačoj ulozi na globalnom planu, svoj glas ne pokloni predstavnicima onih partija koje su za to ponajviše zaslužne, već naprotiv, njihovim najžešćim protivnicima.“

1. Mesto migrantske krize u predizbornoj kampanji

Pitanje migrantske politike, interesantno, kada se radi o etabliranim partijama, nije bilo u prvom planu kampanje sve do početka jula meseca 2017. godine. Objasnjeno bi se moglo potražiti u većtom političkom manevru, onih koji, uistinu, migrantskom krizom nisu upravljali na način da iz nje izađu kao nekakvi „pobednici“, te da na migrantskoj krizi ostvaruju lake i jeftine političke poene. Međutim, računica je postala ipak očigledna: „pričom o migrantskoj krizi u kampanji ne mogu se ostvariti politički poeni i upravo zato je ta tema bila postavljena na margine, koliko god da je to bilo moguće“ (www.spiegel.de/politik/deutschland/fluechtlinge-wie-das-thema-im-wahlkampf-ignoriert-wird-a-1155863.html). Ovo „ćutanje“ prekinuo je Horst Zehofer (Horst Seehofer), krajem juna meseca 2017. godine, izjavivši da je broj migranata zahvaljujući različitim merama i zakonskim rešenjima Savezne vlade značajno smanjen, te da je u prvoj polovini godine u Nemačku pristiglo tek 80.000 migranata. U cilju pojašnjenja ovog broja, u narednom poglavlju ovog rada biće prikazani statistički podaci u vezi s brojem migranata u Nemačkoj u periodu 2015–2017. godine, te sumarno analiziran upravo onaj aspekt migrantske krize koji ponajviše „tangira“ građane, odnosno birače SR Nemačke – kriminalitet migranata.

Migrantska kriza vraćena je, međutim, u središte predizborne kampanje na velika vrata. Naime, televizijski duel na nemačkom medijskom javnom servisu *ARD*, čiji su protagonisti bili dotadašnji koalicioni partneri, a ujedno i kandidati s najvećom podrškom birača Angela Merkel (Angela Merkel) i Martin Šulc (Martin Schulz), u najvećoj meri bio je posvećen upravo migrantskoj krizi, i to tako što je više od polovine ukupnog vremena otpalo na ovu tematiku. Zajedničko stanovište oba kandidata u osnovi je predstavljalo latentnu promenu diskursa, pre svega u odnosu na takozvanu „kulturu dobrodošlice“¹ (*Willkommenskultur*). Naime, uprkos dosledno odgovornoj politici prema izbeglicama (smeštaj u prihvatne centre i domove, ubrzan postupak odlučivanja o azilu, spajanje porodica itd.), moglo se zapaziti da je više nego ranije pažnja posvećena suočavanju s uzrocima migracija, što i dalje predstavlja jednu izuzetno aktivnu i posvećenu migrantsku politiku, kojom se jača pozicija SR Nemačke kako na evropskom, tako i na globalnom planu, s tim što to u izvesnoj meri podrazumeva i potencijalno ograničavanje broja migranata koji bi da krenu put Nemačke, te vraćanje migranata iz Nemačke u zemlje porekla.

[1] Savezna služba za migracije i izbeglice (BAMF) pojam kulture dobrodošlice definiše kao „izražavanje dobrodošlice novim doseljenicima u poželjnim pravnim okvirima, te prihvata u društvo kroz prepoznavanje. Kultura dobrodošlice važi za sve legalne nove doseljenike“. (www.bamf.de/SharedDocs/Anlagen/DE/Publikationen/Broschueren/abschlussbericht-runder-tisch-aufnahmegesellschaft.pdf?__blob=publicationFile)

2. O čemu se to u Nemačkoj (ne)govori?

Kao što je već spomenuto, migrantska kriza upadljivo dugo bila je van fokusa predizborne debate. Nalik tome, s tim što je u pitanju daleko duži vremenski period, pitanje kriminaliteta migranata, počev od 2015, nije privlačilo naročitu pažnju etabliranih partija. Sa izuzetkom naročito upadljivih događaja, poput masovnih seksualnih i imovinskih delikata koji su se odigrali u Kelnu tokom novogodišnje noći 2016. godine, ova tema uglavnom se nalazila „ispod radara“ i to ne samo kada su u pitanju predstavnici etabliranih političkih partija, već i mediji. Ovaj paradoks zapazio je početkom aprila 2017. godine Mihael Hanfeld (Michael Hanfeld), urednik dnevnika *FAZ*, komentarišući konferenciju za štampu saveznog ministra unutrašnjih poslova Tomasa de Mezijera (Thomas de Maizière), na kojoj je predstavljen godišnji statistički izveštaj o kriminalitetu. Analizirajući očigledan porast krivičnih dela, a pre svega onih koji su karakteristični za određenu populaciju migranata, autor feljtona je primetio da ne uprkos značajnom porastu broja krivičnih dela, mediji tome gotovo da ne pridaju nikakav značaj (www.faz.net/aktuell/feuilleton/medien/kriminalitaet-straf-taten-steigen-doch-die-medien-schweigen-14987350.html).

Čini se da su kako mediji, tako i političari zanemarili iskustva SR Nemačke s prilivom izbeglica koji se odigrao početkom devedesetih godina prošlog veka. Tako je 1993. godine kriminolog Jochen Kumer (Jochen Kummer) zapazio da „ko ne govori o kriminalitetu stranaca, prepušta tu temu ekstremnim desničarima, kojima upravo odgovara to što se demokrate ne bave tom temom“ (Kummer, 1993: 11). I zaista, utisak je da se upravo ovaj proces odigrao u periodu koji je prethodio saveznim parlamentarnim izborima. Tako se dogodilo da oni čiji osnov političkog programa i delovanja čine zatvaranje granica za tražioce azila, svojevrsna kontrola islama u Nemačkoj, zalaganje za Evropu suverenih država koje saraduju na „partnerskoj“ osnovi, a ne u okviru EU, te povratak nemačke marke, čime bi se navodno povratio i monetarni suverenitet Nemačke (www.afd.de/wp-content/uploads/sites/111/2017/08/AfD_kurzprogramm_a4-quer_210717.pdf) uđu na velika vrata u Savezni parlament (*Bundestag*), osvojivši treće mesto na izborima održanim 24. septembra 2017, uz podršku od 12,6% izašlih birača.

3. Neke napomene u vezi s analizom kriminaliteta migranata u SR Nemačkoj

U cilju što jasnijeg razumevanja karakteristika kriminaliteta migranata u Nemačkoj, neophodno je najpre osvrnuti se na nekoliko terminoloških odrednica. Naime, zvanična statistika kriminaliteta koja se u Nemačkoj vodi kako na saveznom nivou i to od strane savezne kriminalističke uprave (*Bundeskriminalamt*), tako i na nivo federalnih jedinica, te gradova, zapravo uopšte ne poznaje kategoriju „migranti“. Statistika razlikuje kategoriju

Sexualdelikte durch Asylbewerber
**Täglich in Deutschland:
43 Opfer sexueller Gewalt
durch „Flüchtlinge“!**

alternatiefuer.de

Alternative
für
Deutschland

(Kampanja Alternative za Nemačku o kriminalitetu migranata: „Dnevno u Nemačkoj: 43 žrtve seksualnog nasilja od strane „izbeglica“! Izvor: www.afdweserbergland.wordpress.com/2017/03/21/taeglich-in-deutschland-43-opfer-sexueller-gewalt-durch-fluechtlinge/)

nemačkih državljana i stranaca.² U ovu potonju spadaju radnici (tzv. gastarbajteri), turisti, studenti itd., tačnije svi oni koji u Nemačkoj imaju boravište, odnosno prebivalište, ali ne i državljanstvo. Međutim, počev od 2015. uneta je veoma važna novina. Budući da je u državu pristiglo preko milion ljudi, koji nemaju maltene nikakvu značajniju funkcionalnu vezu s nemačkom državom i društvom, učinjena je distinkcija u okviru kategorije stranaca, tako što je uneta potkategorija „doseljenici“. *Ratio* ovog rešenja jeste izbegavanje drugih nepodesnih pojmova koji su u češćoj upotrebi, poput „izbeglica“, budući da među doseljenicima ima i mnogo onih koji to nisu, ili „migranata“, zbog upotrebe pojma kojim se opisuju nemački državljani sa tzv. migracionom prošlošću (*Migrationshintergrund*). Statistički

[2] S tim što se ne koristi termin stranac (Ausländer), već pridev „nemački“ (Nichtdeutscher).

izveštaj o kriminalitetu sadrži, inače, i definiciju pojma „dospeljenika“, te se tako pod tim pojmom podrazumevaju „osobe bez državljanstva EU, koje pojedinačno ili u grupama ulaze na teritoriju Savezne Republike, kako bi u njoj privremeno ili trajno boravili“ (Bundeskriminalamt, 2017a: 190). No, kada se pitanju kriminaliteta „dospeljenika“ u Nemačkoj pristupa „sa strane“, opravdano je koristiti termin „migranti“, kao što je to učinjeno i u ovom radu.

„Prezastupljenost“ dospeljenika kada je reč o statistici osumnjičenih lica predstavlja centralni problem kriminaliteta migranata. Da bi se razumeo, neophodno je najpre predstaviti presek migrantske populacije. Štaviše, ukoliko bi se statistički podaci o kriminalitetu analizirali bez uvida u sliku populacije migranata, gotovo izvesno bi došlo do formiranja „iskrivljene slike stvarnosti“ (Albrecht, 2010: 371), te stoga „razvoj kriminaliteta u kontekstu dospeljenika mora biti posmatran kroz prizmu doseljavanja u Nemačku“ (Bundeskriminalamt, 2017b: 3). Tako se, iz sumarnog poređenja strukture migranata s jedne strane, sa strukturom postojećeg stanovništva u Nemačkoj s druge strane, mogu uočiti dramatične razlike. Dok populaciju migranata s preko 89% čine osobe mlađe od 40 godina, dotle je takvih osoba u Nemačkoj približno 43% (v.: Bundeskriminalamt, 2015b: 6). Kada je u pitanju struktura polova, populacija migranata sačinjena je od gotovo 67% muškaraca, što dalje znači da je čak 2/3 ukupne populacije migranata muškog pola (v.: Bundeskriminalamt, 2017b: 8). S druge strane, broj žena u Nemačkoj veći je, za skoro dva miliona, od broja muškaraca (www.de.statista.com/themen/1775/frauen-in-deutschland/). Predstavljeni podaci, koji jasno ukazuju na izuzetnu razliku dve navedene populacije, preduslov su analize kriminaliteta migranata u Nemačkoj.

4.1. Kriminalitet migranata u brojkama

Tokom 2016. godine registrovano je 174.438 (Bundeskriminalamt, 2017b: 11) migranata osumnjičenih za izvršenje krivičnih dela. Već na ovom mestu važno je naglasiti sledeće. U pomenutom broju nisu sadržana krivična dela koja mogu izvršiti samo stranci, tzv. „krivična dela stranaca“, a gde spadaju dela poput nedozvoljenog prelaza državne granice i neovlašćenog boravka. Savezna služba kriminalističke policije odlučila je prilikom formiranja statističkog izveštaja 2016. godine da ova dela budu izražena posebno, odvojeno od broja ostalih krivičnih dela, odnosno broja osumnjičenih. U prilog ovoj podeli govori i argument da „već i puka povreda neke upravno-pravne odredbe predstavlja ostvarenje krivičnog dela“ (Meier, 2016: 138-139). Štaviše, u uslovima „kulture dobrodošlice“ ovo rešenje se može smatrati i te kako opravdanim. Međutim, prilikom upoređivanja broja najtipičnijeg krivičnog dela stranaca - nedozvoljenog ulaza u zemlju, tokom 2015, odnosno 2016. može se zapaziti sledeći paradoks. Naime u 2015. godini, kada je u Nemačku ušlo preko milion migranata, registrovano je 154.188 ovih krivičnih dela. Naredne godine pak kada je na teritoriju Nemačke stupilo gotovo četiri puta manje migranata, registrovano je čak

248.748 navedenih krivičnih dela (Bundesministerium des Innern, 2017, 70). Ovaj paradoks teško da bi se mogao obrazložiti drugačije do „strožim tretmanom“ od strane policijskih službenika, kada su u pitanju migranti, odnosno dosledna primena pravnih propisa. Uostalom, to potvrđuje i sledeća rečenica koja se nalazi u statističkom izveštaju za 2016. godinu, a koja se ne može naći u prethodnom izveštaju, što u izvesnoj meri ukazuje na opšte pravopolitičko zaoštavanje (primene) propisa u odnosu na migrante: „Prilikom svakog uočenog slučaja nedozvoljenog prelaza državne granice, odnosno nedozvoljenog boravka biće podneta krivična prijava“ (Bundesministerium des Innern, 2017, 69).

No, kada je reč o navedenom broju „klasičnih“ krivičnih dela, izvesno je da je reč o povećanju od čak 53% u odnosu na 2015. godinu u kojoj je registrovano 114.238 osumnjičenih migranata (Bundeskriminalamt, 2017b: 11). Uporedi li se ovaj broj s brojem registrovanih tražilaca azila tokom 2015. i 2016. godine, a koji iznosi približno 1.170.000, dolazi se do podatka da je čak 14,91% registrovanih tražilaca azila osumnjičeno za izvršenje nekog krivičnog dela. Osumnjičeni migranti čine tako 9% ukupnog broja osumnjičenih lica u Nemačkoj u 2016. godini. Velika većina je muškog pola (86,2%), pri čemu je čak 67% mlađe od trideset godina.

4.2. Relativizacija statističkih podataka

Dva osnovna argumenta koja vode objašnjenju prezastupljenosti migranata u statistici osumnjičenih jesu specifična starosna struktura i struktura polova. Na taj način, „usled specifične populacione strukture migranata, koju čine mlađe osobe, te pripadnici muškog pola, dolazi prilikom poređenja stepena kriminaliteta s nemačkom populacijom do precenjivanja učešća migranata u broju osumnjičenih“ (Drewniak, 2004: 373). Kako je kriminalitet inače ponajviše „mlad i muškog roda“ (v. Neubacher, 2017: 70), moglo bi se u slučaju migrantske populacije u Nemačkoj govoriti o svojevrsnom dvostrukom statističkom opterećenju. Pored toga, značajnu ulogu igraju i društvene okolnosti uočene još prilikom ispitivanja kriminaliteta „druge“, pa čak i „treće“ generacije (ne)nemačkih državljana koji imaju migracionu prošlost. Tu spadaju pretežno život u većim gradovima (blizina izbegličkih centara velikim gradovima), slabe finansijske prilike i nizak stepen poznavanja jezika (v. Walburg, 2007: 143 i Schwind, 2016: 527). Tome se mogu pridodati najčešće slaba mogućnost zaposlenja i s njom skopčana neizvesnost u pogledu ostanka u Nemačkoj. Naposletku, posebno kada je reč o licima koja dolaze iz područja zahvaćenih oružanim sukobima, faktor „izloženosti nasilju“, i to ne samo u svojim državama, već na putu ka novom utočištu, može igrati značajnu ulogu u kasnijoj sklonosti ka kriminalitetu (Kersten, 2016: 371).

5. Reperkusije kriminaliteta migranata na jačanje desnice

Uprkos prilivu ogromnog broja migranata tokom 2015. godine, Savezna vlada s kancelarkom Angelom Merkel na čelu vešto je držala situaciju pod kontrolom. Verovatno je najveći izazov predstavljalo nezadovoljstvo lidera „sestrinske“ partije CSU iz Bavarske, Zehofera. Kako je Bavarska, zbog geografske pozicije trpela najveće opterećenje prihvata migranata, s juga su se mogli čuti konstantni apeli za reviziju migrantske politike, pa čak i osude da je u pitanju „promašena politika“ (www.faz.net/aktuell/politik/fluechtlingskrise/seehofer-bezeichnet-merkels-fluechtlingspolitik-als-fehler-13797599.html). Posledica ovoga bili su poremećeni odnosi u „Uniji“. Pored toga, iz Bavarske su ka Berlinu upućivani različiti kontroverzni signali, među kojima se posebno ističu dva koja na jasan način ilustruju nezadovoljstvo građana, odnosno političkih subjekata politikom prema migrantima. Prvi predstavlja realizaciju „pretnje“ upućene Angeli Merkel od strane načelnika jednog okruga u Bavarskoj (Landshut), Petera Drajera (Peter Dreier). Drajer je naime u telefonskom razgovoru krajem 2015. godine predočio kancelarki problem lokalnih samouprava sa smeštajem migranata, ali i opterećenost, i donekle nemogućnost funkcionisanja lokalnih zajednica usled njihovog broja. (www.welt.de/politik/deutschland/article150985155/Landrat-schickt-Merkel-einen-Bus-voller-Fluechtlinge.html). Kako situacija nije išla nabolje, Drajer je 14. januara 2016. godine u znak protesta uputio za Berlin, tačnije na plato ispred sedišta kancelarke, autobus pun izbeglica iz Sirije. Ovim činom nastojao se izraziti protest protiv gesla migrantske politike Angele Merkel: „Uspećemo“ (*Wir schaffen das*), posebno iz perspektive lokalne zajednice ograničenih resursa. Drugi signal negodovanja zbog masovnog priliva, a pre svega prihvata migranata, vezuje se za kontroverzna promatranja profesora krivičnog prava iz Pasave, Holma Puckea (Holm Putzke), koji je objavljujući svoj tekst pod naslovom „Da li je Angela Merkel krijumčar“ (www.jura.uni-passau.de/putzke/aktuelles/) pokušao da ukaže na eventualnu „odgovornost“ kancelarke za prizivanje migranata, koristeći sledeću pravnu konstrukciju: „Angela Merkel je otvarajući granice svima koji žele da uđu u Nemačku (bez bilo kakve putne isprave) i propagiranjem ‘kulture dobrodošlice’, izvršila krivično delo podstrekivanje na vršenje krivičnog dela“. Premda ova promišljanja ostavljaju utisak jeftinog populizma, iznenađuje izveštaj (naučne) pravne službe Bundestaga objavljen samo dva dana uoči septembarskih izbora u kome se došlo do zaključka da Vlada nije u potpunosti obrazložila pravni osnov otvaranja granica za tražioce azila koji nemaju niti pasoš niti validnu vizu za ulazak na teritoriju Savezne Republike Nemačke (www.spiegel.de/politik/deutschland/fluechtlingskrise-bundestags-juristen-sehen-offenbar-unklare-rechtslage-fuer-grenzoeffnung-a-1169236.html).

Događaj koji je, međutim, najviše doprineo jačanju desnice i „otpora“ protiv vladajućih partija CDU i SPD svakako je talas nasilja nad ženama koji se odigrao u novogodišnjoj noći u Kelnu, a o čijim je razmerama usled „ćutanja“ čelnika policije i vlasti javnost saznala tek nakon dva dana.

Preko 1.200 krivičnih prijava za seksualno nasilje i razbojništva nad ženama predstavnici Alternativa za Nemačku iskoristili su na sebi svojstven način. Jedna od čelnica te partije, Frauke Petri (Frauke Petry) „okrivila je za događaje 'kulturu dobrodošlice', uz pitanje kancelarki: „Da li Vam je sada nakon talasa krivičnih dela i seksualnog nasilja Nemačka dovoljno otvorena ka svetu i dovoljno šarena?“ (Wieermer & Voogt, 2017: 191). Posledice ovakvog delovanja ogledale su se u vrtoglavom rastu podrške Alternativi za Nemačku, koja je „u prvim nedeljama januara 2016, prema istraživanjima *Forsa* instituta prvi put na saveznom nivou prešla preko 10%.

Zaključak

Uprkos sjajnim ekonomskim rezultatima, sve boljem životnom standardu građana Nemačke, Angela Merkel, CDU i najzad SPD, ostali su bez značajne podrške birača na nedavno okončanim izborima. Uzrok tome teško da bi se mogao identifikovati, barem ne u značajnijoj meri, u kakvom drugom političkom procesu ili dešavanjima, osim u migrantskoj krizi. Generator nezadovoljstva građana koji je uticao na rast poverenja partije radikalne desnice jeste strah, odnosno ugroženi subjektivni osećaj sigurnosti kao posledica prisustva velikog broja „kriminogenih“ migranata. No, postavlja se pitanje u kojoj meri je takav strah zaista opravdan, te koliko je njegovom porastu doprinelo delovanje svojevrskih „sejača straha“. Kao što je u radu prikazano, naizgled alarmantne brojke kada je u pitanju kriminalitet migranata, zapravo i nisu tako kritične kada se čitava slika sagleda u jednom širem kontekstu. Bez obzira na to, očigledno nepoverenje prilično velikog broja glasača u migrantsku politiku dosadašnje vlade, a koji ima veliki potencijal daljeg rasta po svemu sudeći i dalje utiče na političke procese u Nemačkoj. Tako se pitanje spajanja porodica, kojom bi se licima koja uživaju supsidijarnu zaštitu omogućilo da i članovi njihovih porodica dođu u Nemačku,³ postavilo kao najvažnija prepreka koja je onemogućila formiranje vlade sačinjenje od partija tzv. Jamajka koalicije. Tome su ponajviše uzrokovali negativni stavovi Liberalne partije i CSU, najverovatnije s ciljem ostvarivanja utiska doslednosti i u izvesnoj meri konzervativnosti u očima svojih simpatizera. Vreme će pokazati koliko uspešno i na koji način će buduća nemačka vlada uspeti da se izbori kako s migrantskom krizom tako i s njome uslovljenim rastom podrške ekstremnoj desnici.

[3] Pretpostavka je da se radi o novih 200.000 migranata (www.tagesspiegel.de/politik/vor-koalitionsverhandlungen-bamf-korrigiert-einschaetzung-zum-familienachzug/20446880.html)

The Impact of the Migrant Crisis on Political Situation in the Federal Republic of Germany

Abstract

The aim of the paper is to try to examine the limits of the impact of the migrant crisis as one of the most striking sociopolitical issues in the last three years in Germany on the general political situation, as well as on the Federal parliamentary elections held in 2017, and above all on the success of the far-right political party Alternative for Germany. The issue of the migration crisis comes first by identifying the place and the significance of that issue on the political map of Germany. The central part of the paper is devoted to presenting and analyzing the situation of the criminality of migrants as a generator of support to the far-right politics.

Key words

Migrants, criminality, crisis, far-right politics, elections.

Literatura

- Albrecht, Peter-Alexis (2010). *Kriminologie. Eine Grundlegung zum Strafrecht*. 4. Auflage. München: C.H. Beck.
- Bundeskriminalamt (2017a). *Polizeiliche Kriminalstatistik*. Wiesbaden: Bundeskriminalamt.
- Bundeskriminalamt (2017b). *Kriminalität im Kontext von Zuwanderung. Bundeslagebild 2016*. Wiesbaden: Bundeskriminalamt.
- Bundesministerium des Innern (2017). *Bericht zur Polizeilichen Kriminalstatistik 2016*. Berlin: Bundesministerium des Innern.
- Drewniak, Regine (2004). „Ausländerkriminalität“ zwischen „kriminologischen Binsenweisheiten“ und „ideologischem Minenfeld“. *Zeitschrift für Jugendkriminalrecht und Jugendhilfe*. 4/2014, 372–378.
- Glišović, Lazar (2016). „Kriminalitet migranata i krivičnopravna reakcija – studija slučaja“. *Migranti na raskršću ili bespuću zemlje Srbije* (ur. Jovan Ćirić i Branislava Knežić). Beograd: Institut za uporedno pravo, 39–53.
- Haller, Michael (2017). *Die „Flüchtlingskrise“ in den Medien*. Frankfurt am Main: Otto Brenner Stiftung.
- Kersten, Joachim (2016). „Flüchtlingskrise, Männergewalt und „Stranger Danger“. Anmerkungen zur Köln-Debatte. *Neue Kriminalpolitik*. 4/2016, 367–377.
- Küch, Ulf (2016). *SOKO Asyl*. München: Riva Verlag.
- Kummer, Jochen (1993). *Ausländerkriminalität. Legenden und Fakten zu einem Tabu*. 2. Auflage. Frankfurt am Main: Verlag Ulstein.
- Meier, Bernd-Dieter (2016). *Kriminologie*. 5. Auflage. München: C. H. Beck.
- Neubacher, Frank (2017). *Kriminologie*. 3. Auflage. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft.
- Schwind, Hans-Dieter (2016). *Kriminologie und Kriminalpolitik. Eine praxisorientierte Einführung mit Beispielen*. 23. Auflage. Heidelberg: Kriminalistik Verlag.
- Walburg, Christian (2007). „Jung, fremd und gefährlich? – Migration und Jugendkriminalität“. *Neue Kriminalpolitik*. 4/2007, 142–147.

- Wiermer, Christian & Voogt, Gerhard (2017) *Die Nacht die Deutschland veränderte. Hintergründe, Fakten und Enthüllungen zu den dramatischen Übergriffen der Silvesternacht in Köln*. München: Riva Verlag. <http://www.handelsblatt.com/politik/konjunktur/nachrichten/konjunktur-deutsche-wirtschaft-waechst-2016-um-1-9-prozent/19243054.html> [pristupljeno 4. 1. 2018]
- <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/fluechtlinge-wie-das-thema-im-wahlkampf-ignoriert-wird-a-1155863.html> [pristupljeno 4. 1. 2018]
- <http://www.faz.net/aktuell/feuilleton/medien/kriminalitaet-straftaten-steigen-doch-die-medien-schweigen-14987350.html> [pristupljeno 4. 1. 2018]
- (https://www.bamf.de/SharedDocs/Anlagen/DE/Publikationen/Broschueren/abschlussbericht-runder-tisch-aufnahmegesellschaft.pdf?__blob=publicationFile [pristupljeno 4. 1. 2018])
- https://www.afd.de/wp-content/uploads/sites/111/2017/08/AfD_kurzprogramm_a4-quer_210717.pdf [pristupljeno 4. 1. 2018]
- <https://afdweserbergland.wordpress.com/2017/03/21/taeglich-in-deutschland-43-opfer-sexueller-gewalt-durch-fluechtlinge> [pristupljeno 4. 1. 2018]
- <https://de.statista.com/themen/1775/frauen-in-deutschland/> [pristupljeno 4. 1. 2018]
- <http://www.faz.net/aktuell/politik/fluechtlingskrise/seehofer-bezeichnet-merkels-fluechtlingspolitik-als-fehler-13797599.html> [pristupljeno 4. 1. 2018]
- <https://www.welt.de/politik/deutschland/article150985155/Landrat-schickt-Merkel-einen-Bus-voller-Fluechtlinge.html> [pristupljeno 4. 1. 2018]
- <http://www.jura.uni-passau.de/putzke/aktuelles/> [pristupljeno 4. 1. 2018]
- <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/fluechtlingskrise-bundestags-juristen-sehen-offenbar-unklare-rechtslage-fuer-grenzoeffnung-a-1169236.html> [pristupljeno 4. 1. 2018]
- www.tagesspiegel.de/politik/vor-koalitionsverhandlungen-bamf-korrigiert-einschaetzung-zum-familiennachzug/20446880.htm [pristupljeno 4. 1. 2018]

UDK 324:329(430)“2017“

327(430)

Uticaj izbora u Nemačkoj 2017. godine na transatlantske odnose: stižu li vetrovi promena?

Sažetak

Istraživačko pitanje na koje ovaj rad nastoji da odgovori jeste koje su posledice rezultata izbora u SR Nemačkoj na dinamiku transatlantskih odnosa, sa fokusom na bitnu osu saradnje Berlin – Vašington. Glavna teza ovog rada jeste da su rezultati izbora klatno generalno pomerili ka negativnom polu u transatlantskim odnosima. Kako bi se to dokazalo, najpre se prikazuju rezultati izbora i vrši se klasifikacija partija u tri grupe, prema kriterijumu relativnog učinka u odnosu na prethodne izbore iz 2013. godine, a potom se vrši analiza izbornih programa i stavova iznetih tokom kampanje u pogledu najvažnijih aspekata transatlantskih odnosa kod izbornih lista u sve tri pomenute grupe.

Ključne reči

Nemačko-američki odnosi, transatlantski odnosi, spoljna politika Nemačke, SAD, NATO

Ishod izbora održanih novembra 2016. godine u Sjedinjenim Američkim Državama (SAD) proizveo je turbulencije u transatlantskim odnosima. Ogromna nepopularnost novog predsednika Donalda Trampa (Donald Trump) u Evropi, a naročito u Saveznoj Republici Nemačkoj (Wike et al., 2017), zbog njegovih izjava i mera koje su doživljavane kao kontroverzne, dovela je pod znak pitanja buduća kretanja u saradnji SAD i Evropske unije (EU), i posebno SAD i Nemačke. U atmosferi nesigurnosti za stabilnost ovih odnosa, u godini nakon izbora Donalda Trampa i izglasavanja Bregzita, septembra 2017. godine su održani još jedni izbori za čiji ishod se smatralo da mogu uticati na budućnost evroatlantskih odnosa – izbori za Donji dom parlamenta (Bundestag) SR Nemačke, po mnogim merilima najvažnije članice EU. Istraživačko pitanje na koje ovaj rad nastoji da odgovori jeste koje su posledice rezultata izbora u SR Nemačkoj na dinamiku transatlantskih odnosa, sa fokusom na bitnu osu saradnje Berlin – Vašington. Glavna teza ovog rada jeste da su rezultati izbora klatno generalno pomerili ka negativnom polu u transatlantskim odnosima.

Utemeljenje za ovakvo istraživanje u naučnom smislu proizlazi iz činjenice da faktički svi teorijski pristupi u spoljnoj politici uzimaju unutrašnje varijable, među kojima su i partijski sistem i raspodela moći među partijama, za bitne determinante spoljne politike. Spoljnopolitičko delovanje se tako često označava kao „igra na dva nivoa“, pri čemu je jedan međunarodni, a drugi unutarpolitički (Putnam, 1988). Izuzetak su jedino teorije međunarodne politike poput Volcovog neorealizma (Waltz, 1979) ili Ventovog socijalnog konstruktivizma (Vent, 2014), koje smatraju da je međunarodni sistem taj koji prevashodno određuje ponašanje država u međunarodnim odnosima, te da unutrašnji faktori nisu dugoročno teorijski relevantni. S druge strane, postoje i pristupi koji smatraju da su unutrašnje varijable najvažnije u determinisanju spoljne politike, kao što je „Innenpolitik“ pristup (Rose, 1998: 146), ili tzv. diverziona teorija rata (Kegli i Vitkof, 2005: 131), koja uzroke međunarodnih sukoba pronalazi u dinamici unutrašnje politike.

Kako je ovaj rad prevashodno empirijski, a ne teorijski, nije neophodno dalje problematizovati relativan uticaj unutrašnjih varijabli na spoljnu politiku. Dovoljno je konstatovati da je dominantan stav kako su unutrašnje političke varijable relevantne za istraživanje spoljne politike određene države. Ova logika „igre na dva nivoa“, u kojoj domaće institucije proizvode posledice po spoljnu politiku, svakako je primenjiva i na SR Nemačku (Oppermann und Höse, 2011: 44–48). U kontekstu nemačkog političkog sistema, zbog specifičnih uloga koje sam Bundestag ima u domenu spoljne politike (Ismayr, 2007: 177–186), kao i zbog činjenice da Bundestag vrši izbor kancelara, uz ministra spoljnih poslova ključne institucije za kreiranje spoljne politike u nemačkom sistemu (Korte, 2007: 203), može se konstatovati da bi u normativnom (institucionalnom) modelu kreiranja i realizacije spoljne politike SR Nemačke izbori za Bundestag po važnosti definitivno mogli da se svrstaju u jednu od značajnijih unutrašnjih determinanti spoljne politike.

U prvom delu rada prikazuju se rezultati izbora i vrši se klasifikacija partija prema relativnom učinku u odnosu na prethodne izbore iz 2013. godine. U potonjim delovima argumentuje se tvrdnja da su rezultati izbora u načelu pokazali negativnu tendenciju u pogledu budućih transatlantskih odnosa u sve tri grupe rangirane prema uspehu, kroz analizu programa i stavova iznetih tokom kampanje u pogledu najvažnijih aspekata transatlantskih odnosa kod izbornih lista. U poslednjem delu rada sumiraju se zaključci, ali i pokazuju ograničenja nalaza, odnosno zašto ovakvi ishodi ne moraju značiti i promene u spoljnoj politici i kako postupak izgradnje koalicije za formiranje kabineta može proizvesti efekte drugačije od očekivanih.

Rezultati izbora: relativni pobednici i relativni gubitnici

Rezultati izbora za Bundestag od 24. septembra 2017. godine nisu bili toliko iznenađujući kao rezultati izbora u SAD godinu dana ranije, ali daleko od toga da su bili očekivani. Najbolji indikator za to da su rezultati bili prilično drugačiji od očekivanja različitih aktera jeste i činjenica da je izborima sledio i neočekivano dug proces pokušaja da se formira koaliciona vlada, koji u vreme pisanja ovog teksta još uvek nije okončan.¹ Ako uporedimo rezultate iz 2017. godine s rezultatima prethodnih izbora iz 2013. godine, možemo da uočimo da su stope porasta i opadanja broja glasova prilično velike, pri čemu se mogu izdvojiti tri grupe:

- 1) **relativni dobitnici** – partije koje su u prošlom sazivu bile van parlamenta, a koje su na ovim izborima zabeležile značajne rezultate i ogroman porast: Alternativa za Nemačku (AfD) i Slobodna demokratska partija (FDP);

[1] U trenutku pisanja teksta (decembar 2017. godine) u toku su preliminarni pregovori socijaldemokrata (SPD) i demohrišćanske koalicije (CDU i CSU) o formiranju nove-stare „velike koalicije“, nakon što su krajem novembra meseca okončani neuspeli pregovori o formiranju „Jamajka koalicije“ između demohrišćana, liberala (FPD) i zelenih.

- 2) **relativni gubitnici** – partije dosadašnje „velike koalicije“ koje su izgubile određeni procenat glasova i mandata: koalicija Hrišćansko-demokratske unije (CDU) i Hrišćansko-socijalne unije (CSU) i Socijaldemokratska partija Nemačke (SPD)
- 3) **partije s kontinuitetom u pogledu rejtinga** – dve parlamentarne opozicione partije između 2013. i 2017. godine, koje su zabeležile blagi rast i ostvarile rezultate približne onima od pre četiri godine: partija Levica i partija Alijansa 90 / Zeleni (u daljem tekstu: Zeleni)

Procenat osvojenih glasova i mandata na ovim izborima, kao i skok ili pad u broju glasova i broju mandata u odnosu na prošle izbore, prikazan je u tabeli 1.

Tabela 1 – broj glasova i mandata na izborima 2017. po partijama i skok/pad u odnosu na 2013. godinu² (izvor: Spiegel Online, 2017)

Lista	Glasovi (%)	Razlika (2013)	Mandati	Razlika (2013)
CDU/CSU	33%	-8,5	246	-65
SPD	20,5%	-5,2	153	-40
AfD	12,6%	+7,9	94	+94
FDP	10,7%	+5,9	80	+80
Levica	9,2%	+0,6	69	+5
Zeleni	8,9%	+0,5	67	+4

Rezultati izbora pokazuju negativne tendencije po perspektive transatlantskih odnosa u poređenju s rezultatima iz 2013. godine. Ove tendencije vidljive su u sve tri pomenute grupe, ali se one ispoljavaju na različite načine. U nastavku teksta biće prikazani osnovni argumenti za tvrdnju da se klatno pomerilo prema negativnom polu u sve tri grupe.

Relativni dobitnici: novi „hladni vetrovi“ za transatlantizam

Relativni dobitnici predstavljaju najveću promenu u odnosu na prošli saziv Bundestaga. Ono što je bitno za ovu analizu jeste da njihovi stavovi sa sobom nose i brojne izazove po transatlantske odnose i da samim tim predstavljaju prvi jak „hladni vetar“ s ove strane Atlantika za klatno evroatlantizma.

Prva stavka na negativnom saldu transatlantskih odnosa u poređenju s 2013. godinom jeste uspeh liste **AfD**, koja je na neki način u relativnom smislu i najveći dobitnik ovih izbora. Imajući u vidu da je ova partija jedna od retkih u Nemačkoj koja ne izražava skepsu prema predsedniku SAD Donaldu Trampu, kao i da u zvaničnom programu navodi kako su Sjedinjene Američke Države „najvažniji saveznik“ (AfD, 2017: 18), na prvi pogled bi se mogli i prevideti izazovi za nemačko-američke odnose koje platforma

[2] Prikazane su samo partije koje su uspele da pređu cenzus i osvoje mandate u Bundestagu na izborima 2017. godine

ove partije nosi sa sobom. Međutim, za razliku od većine drugih partija, njena načela se ipak bitno mimoilaze sa dosadašnjom praksom odnosa dve zemlje, koji su od perioda nakon Drugog svetskog rata izuzetno bliski. Izazov koji za transatlantske odnose dolazi od ove opcije mogli bismo označiti kao *suverenistički*. Pod suverenistima podrazumevamo partije koje smatraju da je Nemačkoj potrebna nezavisna i samostalna spoljna politika, bazirana na uskom shvatanju nacionalnog interesa. Tako, na primer, ova partija u svom programu ističe potrebu prevazilaženja problema u odnosima sa Ruskom Federacijom, pa predlaže i ukidanje sankcija koje je Rusiji uvela EU (AfD, 2017: 19). S druge strane Atlantika, sankcije prema Ruskoj Federaciji su dodatno pooštrene u toku 2017. godine (Krstić, 2017: 59), što pokazuje kako bi na ovom planu moglo dugoročno da dođe do ozbiljnih razmimoilaženja. Na tragu ovih načela, njihovi kandidati isticali su u toku kampanje kako AfD zagovara balansiranu spoljnu politiku, s nekom vrstom ekvidistance između prijateljskih odnosa sa Amerikom i saradnje sa Ruskom Federacijom, u skladu sa nemačkim interesima (Sputnik International, 2017). Ako se tome doda i otvoreno protivljenje upotrebi nemačke vojske za tuđe interese i zahtev za emancipaciju nemačkih vojnih snaga u svrhu samostalnog bezbednosnog delovanja (AfD, 2017: 18-21), jasno je da se AfD zalaže za bitno drugačiju vrstu savezništva sa SAD od postojećih obrazaca transatlantskih odnosa u kojima je Amerika moćniji partner, naročito u vojnom segmentu.³ Svakako da ova partija, zbog neposjedovanja koalicionog potencijala, u ovom sazivu neće biti u prilici da svoje suverenističke ideje sprovede u praksi. Ipak, sama činjenica da je prvi put od Drugog svetskog rata jedna suverenistička desničarska opcija dobila predstavnike u Bundestagu, i to kao treća najjača stranka, ukazuje na to da ovakve ideje postaju sve prijemčivije nemačkim glasačima, te da će se i one ubuduće naći u parlamentarnim debatama. To je svakako mnogo nepovoljnije po one koji zagovaraju opstanak aktuelnih obrazaca transatlantske saradnje u odnosu na situaciju do ovih izbora, kada ovakva opcija nije imala predstavnike u Bundestagu.

Druga negativna promena u ovoj kategoriji manje je vidljiva i manje akutna, ali nije zanemarljiva. Za povratak **FDP**-a u Bundestag na velika vrata svakako se ne može reći da je *per se* pretnja po transatlantske odnose, imajući u vidu vrednosti koje baštine. Liberali su opcija s deklarativno jakim normativnim elementima, za koju je poštovanje sloboda i ljudskih prava širom sveta bilo bitan deo spoljnopolitičke agende u izbornoj platformi (FDP, 2017a). Ipak, negativna promena u odnosu na postojeće obrasce američko-nemačkih odnosa koju ova opcija donosi proizlazi iz činjenice da liberali u spoljnoj politici visoko vrednuju i poslovne i trgovinske interese Nemaca, te da u određenim slučajevima njihov *trgovinski pragmatizam* može nadvladati vrednosnu komponentu. Konkretno, reč je o stavovima u

[3] Treba napomenuti da to, ipak, ne podrazumeva i da je AfD protiv NATO, ali se zalaže za njegovu isključivo odbrambenu komponentu, s jačim evropskim uticajem (AfD, 2017: 18)

pogledu politike prema Ruskoj Federaciji, čija bi implementacija mogla da dovede do trzavica na relaciji Berlin - Vašington. Naime, u toku kampanje, prilično je glasno odjeknula izjava predsednika ove partije Kristijana Lindnera (Christian Lindner) kako je potrebno pronaći kompromis s Rusijom i kako je za Krim moguće pronaći određeni „provizorijum“ (Spiegel Online, 2017b). Nakon lavine kritika političkih oponenta zbog koketiranja s priznavanjem aneksije Krima (kako je doživljena ova izjava), FDP je na zvaničnoj stranici pojasnio kako se ova partija protivi ruskim potezima u Ukrajini i kako se zalaže za zadržavanje sankcija, ali s paralelnim intenziviranjem dijaloga (FDP, 2017b). Međutim, ubrzo nakon izbora, pri početku neuspelih pregovora o formiranju vlade sa CDU/CSU i Zelenima, zamenik predsednika partije Wolfgang Kubicki (Wolfgang Kubicki) kritikovao je gomilanje NATO trupa na granici s Rusijom, kao i sankcije prema Rusiji zbog „odsustva smisla“ i založio se za „više dijaloga umesto sankcija“ (FAZ, 2017). Ova činjenica pokazuje da je zapravo kritika liberala prema sankcijama bila prilično iskrena. Pragmatizam liberala (koji su nastojali da prikriju u kampanji) u ovom slučaju ne bi bio stran i odbojan Donaldu Trampu, koji bi, da može, verovatno i sam slično postupao prema Rusiji, ali bi trajno naneo štetu u odnosima s većinom u oba doma Kongresa SAD. Naime, Kongres je letos gotovo jednoglasno usvojio pooštavanje mera prema Ruskoj Federaciji, pa čak i otvorio mogućnost za primenu i sankcija prema trećim zemljama koje saraduju s Rusijom u domenu izgradnje cevodova za transport energenata.⁴ Zbog toga bi usvajanje ovakvog pristupa liberala u spoljnoj politici buduće vlade neminovno dovelo do trzavica u odnosima s Vašingtonom. Kako ova partija poseduje široki koalicioni potencijal (što joj povećava šanse da svoje ideje sprovede i u praksi), ovaj stav je veoma relevantan indikator pomeranja klatna transatlantskih odnosa prema negativnom polu. Ipak, treba naglasiti da, nakon propalih pregovora o koaliciji tokom jeseni 2017. godine sa Zelenima i demohrišćanima (CDU/CSU), ne deluje da će liberali zaista i činiti buduću vladu.

Relativni gubitnici: mali koraci koji mnogo vraćaju unazad?

Iako se nalaze u kategoriji relativnih gubitnika u poređenju s 2013. godinom, bez socijaldemokrata ili demohrišćanske koalicije nije moguće formirati vladajuću većinu, što je nepromenjen slučaj u nemačkom dvopartijskom sistemu još od Drugog svetskog rata (Vasović, 2008: 648). Imajući to u vidu, promene u ovoj kategoriji, iako svakako nisu najveće,

[4] Odredbe ovog zakona kojima se otvara mogućnost za kažnjavanje trećih zemalja izazvale su burne reakcije u EU, a naročito u Nemačkoj. Ukoliko bi predsednik SAD rešio da iskoristi mogućnost koju mu daje zakon, mogao bi da kazni i nemačke subjekte zbog izgradnje gasovoda Severni tok 2 u saradnji s Gaspromom. Zato se ove odredbe tumače i kao slanje poruke Evropljanima da su Amerikanci (konkretnije, kongresmeni) veoma ozbiljni u pogledu potrebe za održavanjem sankcija prema Rusiji (više o ovoj temi: Krstić 2017).

i dalje su najznačajnije za spoljnu politiku Nemačke i za budućnost transatlantskih odnosa.

Izborna kampanja 2017. godine pokazala nam je skepsu prema saradnji s aktuelnom administracijom u SAD u redovima **SPD**-a. Karakter ovog „hladnog vetra“ za transatlantizam svakako je bitno drugačiji od onog koji je dolazio iz prve grupe – u ovom slučaju on je prevashodno izazvan postupcima aktuelne američke administracije, te verom da je pravi odgovor na izazove iz Vašingtona – još bliža i samostalnija Evropa. Zbog toga se može reći da je karakter ovog izazova, zapravo, *evrofilski* – kod socijaldemokrata se vidi želja za više evropeizma, nauštrb evroatlantizma. Najbolji indikator za to je i činjenica da je u kontekstu pregovora s demohrišćanima o formiranju vlade decembra 2017. godine Šulc na konvenciji svoje partije izneo kao cilj i „Sjedinjene Evropske Države“ do 2025. godine (Zeit Online, 2017). Treba naglasiti da u svom izbornom programu, pored jasnih zalaganja za „više Evrope“ i normativnu „politiku mira“ u domenu spoljne politike, SPD jasno ističe da SAD ostaju najvažniji partner Nemačke van Evrope, „nezavisno od toga ko je na vlasti“ (SPD, 2017: 107), te stoga promene u negativnom pravcu u vezi s njihovom transatlantskom politikom svakako ne mogu biti ni blizu onih pozicija koje imaju partije poput Levice ili AfD-a. Ipak, vrlo su jasno vidljivi i stavovi SPD-a, koji bi mogli dovesti do trzavica na relaciji Berlin – Vašington. Pre svega, to je odnos prema potezima Donalda Trampa, za koga je predsednik SPD-a Martin Šulc (Martin Schultz) u toku kampanje rekao da je čak i „mnogo gori nego što se pretpostavljalo“ (Gathmann, Hans and Wittrock, 2017), a nije ga štedeo ni u televizijskoj debati, zamerajući Angeli Merkel (Angela Merkel) da prema Amerikancu nije dovoljno oštra (Die Welt, 2017). Međutim, nije različit pogled na globalne planove Donalda Trampa (naročito u domenu klimatskih promena, globalnog upravljanja, odnosu prema EU itd.) jedini mogući izvor trzavica. Socijaldemokrate već dugo važe za aktera koji, iz pragmatičnih ili iz drugih razloga, zagovara blaži pristup prema Ruskoj Federaciji od pristupa Angele Merkel. To je vidljivo i u njihovom izbornom programu, gde je želja za „deeskalacijom“ odnosa s Rusijom eksplicitno istaknuta kao cilj, uz napominjanje da je za to uslov poštovanje dogovora iz Minska (SPD, 2017: 107).⁵ Tome treba pridodati i protivljenje većim izdacima za odbranu, koja ima zajedničku transatlantsku dimenziju, a što Amerika uporno zahteva od Nemačke (SPD, 2017: 106). Imajući u vidu da je vrlo moguća obnova velike koalicije, uprkos prvobitnim najavama da do toga neće doći, ovi „hladni vetrovi“ mogli bi dobrano da zaljuljaju klatno transatlantskih odnosa. Naročito bi to moglo da bude slučaj ukoliko bi Tramp pokrenuo „buru“ sa svoje strane koju Nemačka ne bi bila spremna

[5] Dodatni signali za to su i bliskost nekadašnjeg kancelara, koji je i dalje član SPD-a (čak je i učestvovao u određenim kampanjskim aktivnostima) Gerharda Šredera (Gerhard Schröder), s ruskom stranom i njegova funkcija u okviru rusko-nemačkog projekta Severni tok, ali i činjenica da je nekadašnji lider SPD-a, a danas predsednik Nemačke, Frank Valter Štajnmajer (Frank Walter Steinmeier) ove jeseni imao uspešnu posetu Rusiji, s jasnim porukama o potrebi otopljanja odnosa.

da podrži, kao što je to 2003. godine uradio Džordž Buš Mlađi invazijom na Irak, nakon koje je usledila negativna reakcija Šrederove Nemačke i ogromna kriza u transatlantskim odnosima.⁶

Konačno, dolazimo do koalicije koja je, uprkos relativnom opadanju, ipak pobednik izbora u apsolutnim ciframa – koalicije **CDU/CSU** na čelu s kancelarkom Angelom Merkel. Ova koalicija, još od Konrada Adenauera, svakako važi za najviše *proatlantsku*, odnosno najskloniju dubokoj transatlantskoj saradnji i specijalnim vezama Berlina i Vašingtona. Međutim, dobro poznata latentna netrpeljivost između Trampa i Merkelove bila je vidljiva i u kampanji, na primer u televizijskoj debati u kojoj je Angela Merkel izrazila neslaganje s Trampom zbog klimatske politike, kao i zbog neadekvatne reakcije na rasističko nasilje u Šarlotsvilu (Die Welt, 2017). No, Merkelova je ipak pokušavala da u TV duelu sa Šulcom naglasi i kako, uprkos svemu, bez Trampa nema rešenja za brojna bitna pitanja. Saradnja sa SAD je i dalje najviše rangirana u programu demohrišćanske koalicije, ali jedna reč ukazuje na suštinu određene promene odnosa. Naime, u platformi za izbore ove partije, Amerika je ovaj put označena kao glavni „partner“, a do sada je bila označena kao prvi „prijatelj“ (Reuters, 2017). Ova promena daleko je od samo kozmetičke i indikator je nepoverenja koje kod demohrišćana postoji prema Trampovoj administraciji. Ipak, u pogledu toga kako treba reagovati s tim u vezi, deluje da postoje razlike u različitim frakcijama ove velike koalicije desnog centra. Gotovo je izvesno da će ova partija ponovo voditi narednu vladu kao većinski partner (samo nije izvesno sa kim i u kom formatu) i tako imati ključni uticaj na kreiranje spoljne politike. Činjenica je da nepoverenje u transatlantske odnose nije karakteristično za bilo koje krilo ove koalicije *per se*, već je ovakav stav koalicije reaktivan. S tim u vezi, deluje da će to koliko će klatno transatlantizma kod demohrišćana, a posledično i u spoljnoj politici Nemačke, otići prema negativnom polu zavisiti prevashodno od ponašanje administracije u Beloj kući. Ukoliko se realizuje koalicija sa socijaldemokratama, verovatnoća da „evroatlantizam“ dobro padne u senku „evropeizma“ biće povećana.

Partije s kontinuitetom u pogledu rejtinga: sve je isto, samo Obame nema

Najmanje promene u Bundestagu u pogledu transatlantskih pitanja dolaze iz grupe partija s kontinuitetom u pogledu rejtinga. Međutim, to ne znači da njih ne treba uzeti u obzir pri analizi trenutnih perspektiva za transatlantsku saradnju prema stavovima Bundestaga, jer su ionako negativni stavovi Levice prema ulozi SAD dodatno osnaženi dolaskom Trampa, dok je načelno pozitivan stav Zelenih za vreme mandata Baraka Obame bitno promenjen.

[6] Više o temi američko-nemačkih odnosa početkom 21. veka u kontekstu „Rata protiv terorizma“: Hartenstein, 2015.

Pored ranije pomenutih suverenista, najveći izazov za transatlantske odnose jeste partija **Levica** (Die Linke), nastala ujedinjenjem više levičarskih grupa, od kojih je najvažnija reformisana naslednica SED-a, nekadašnje vladajuće partije socijalističke Nemačke Demokratske Republike. Izazov koji dolazi za transatlantske odnose u ovom smislu je ideološki – *antikapitalistički i antimilitaristički*. Na ideološkom spektru Levica se nalazi na dijametralno suprotnoj poziciji u pogledu ključnih unutrašnjih i društvenih pitanja od AfD-a, partije za koju na sekciji svoje stranice pod nazivom „No-AfD“ Levica vezuje brojne negativne epitete (Die Linke 2017a). Međutim, jedan činilac koji ih spaja jeste da su i Levici bliske ideje spoljne politike emancipovane od uticaja SAD, spremnost za relaksaciju odnosa s Ruskom Federacijom i protivljenje vojnim savezima, što je i navela u svojoj izbornoj platformi (Die Linke 2017b). Svakako, razlika u odnosu na AfD u pogledu motiva je suštinska, jer Levica nipošto ne želi Nemačku kao veliku silu (što eksplicitno i navodi), već „politiku mira“ baziranu na međunarodnom pravu i delotvornom multilateralizmu (Die Linke 2017b). Rezultat ove političke snage nije bio revolucionaran u odnosu na 2013. godinu. Takođe, koalicioni potencijal ove opcije nešto je veći nego kod AfD-a, ali svakako nije naročito velik u poređenju s ostalim partijama, zbog nasleđa perioda DDR-a, tako da nije realno očekivati da će agenda ove opcije u domenu transatlantskih odnosa postati zvanična spoljna politika Nemačke. Međutim, blago povećanje broja glasova i mandata ukazuju na kontinuitet i stabilnost udela ove opcije u nemačkom biračkom telu koji postoji uz manje varijacije još od 2005. godine (Speigel Online, 2017a), odnosno na činjenicu da glasovi za ovu opciju nisu samo jednokratni protestni „glasovi protiv“, već i „glasovi za“ platformu koju ova opcija nudi, a u koju spada i permanentna kritika američke uloge u globalnom poretku i zahtevi za promenom iste. Zbog toga se smatra da i ovakav rezultat ove opcije doprinosi blagom pomeranju klatna ka negativnom polu u transatlantskim odnosima.

Druga partija koja je ostvarila relativni kontinuitet u pogledu rezultata na prošlim izborima jesu **Zeleni**. Izazov koji dolazi za transatlantske odnose u najtešnjoj je vezi s njihovim *normativnim (ekologijskim)* delovanjem u spoljnoj politici, baziranim pre svega na zahtevima za očuvanje životne sredine na globalnom nivou. Primaran problem i primarno zahlađenje u pogledu na SAD kod ove partije upravo je u vezi s politikom nove američke administracije. Zeleni nemaju problem sa sankcijama prema Rusiji, ali se Trampova najava mogućeg istupanja SAD iz Pariskog klimatskog sporazuma direktno sukobljava sa svim načelima Zelene partije navedenim u spoljnopolitičkoj sekciji njihovog programa (Bündnis 90 / Die Grünen, 2017) i dovodi ih u poziciju nesumnjive konfrontacije. Dodatno, iako ne izražavaju skepsu prema kapitalizmu i američkoj ulozi u svetu *per se*, Zeleni dele određena antimilitaristička uverenja Levica i u skladu s tim se zalažu za više globalnog upravljanja, što je suprotno Trampovoj viziji sveta iznetoj na Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija 2017. godine (Bucombe 2017) i protive se većim izdacima (zahtevanom NATO nivou od 2%)

Nemačke za odbranu, što je zahtev koji su Nemcima jednako postavljali i Trampovi prethodnici iz SAD. Može se konstatovati da glavni uzrok u tome što stavove Zelenih sada možemo svrstati na stranu klatna koje naginje ka negativnom polu ipak ne leži u njima, već u promenama u Beloj kući nakon proteklih izbora. Realnost je takva da Zeleni zasigurno od svojih načela ne bi odstupili, pa bi određena razmimoilaženja definitivno došla na agendu bilateralnih odnosa ukoliko bi oni bili u prilici da učestvuju u budućoj saveznoj vladi. Ovakav ishod je delovao prilično moguće, imajući u vidu njihov koalicioni potencijal, pa je tako u neuspelim jesenjim pregovorima o vladi sa FDP-om i koalicijom CDU/CSU upravo Zelenima trebalo da pripadne resor spoljnih poslova. Međutim, nakon neuspelih pregovora, deluje da Zeleni neće biti deo nove vladajuće većine, ali će problemi globalnog zagrevanja nesumnjivo biti deo nove vladajuće koalicije (na njima insistiraju i druge stranke, naročito SPD i Levica), i verovatno jedan od izvora nestabilnosti u odnosima s Vašingtonom.

Umesto zaključka: može li klatno (ipak) da se pomeri i u suprotnom smeru?

U prethodnim poglavljima je analizom programa i stavova iznetih u toku kampanje za parlamentarne izbore i u toku potonjih pregovora o formiranju vlade SR Nemačke tokom jeseni 2017. godine, potvrđena teza ovog rada – rezultati izbora jesu klatno transatlantizma u nemačkom Bundestagu generalno pomerili ka negativnom polu u odnosu na prethodno stanje. Za razliku od prošlog saziva Bundestaga, ovaj put su zastupljene još dve partije čiji bi određeni stavovi mogli uzburkati vode u odnosima Berlina i Vašingtona, a naročito je to slučaj sa suverenističkom desničarskom Alternativom za Nemačku, koja ranije nije bila zastupljena u Bundestagu. Dve najvažnije i najveće partije izražavaju vidno veći stepen uzdržanosti prema SAD nego što je to bio slučaj ranije, a naročito je to slučaj s novim rukovodstvom SPD-a na čelu s Martinom Šulcom, što može bitno uticati na politiku buduće vlade. Konačno, kod partija koje su ostale na približnom nivou kao ranije stav prema SAD je pogoršan – kod Levice dodatno, a kod Zelenih naglo, pre svega zbog Trampovih mera u domenu globalnog zagrevanja.

Međutim, u tekstu su navedena i moguća ograničenja za to da ovi „vetrovi iz Bundestaga“ pomere i klatno zvanične nemačke spoljne politike ka negativnom polu. Svakako, najznačajnije pitanje jeste ko će formirati vladu. Partije koje bi mogle izazvati buru po transatlantske tokove, kao što su Levica ili AfD, izvesno neće biti deo vlasti. S druge strane, partije koje bi želele određene promene potencijalno problematične po transatlantske odnose, poput FDP-a u pogledu sankcija prema Rusiji, čak i kad bi bile deo vlade, pitanje je da li bi imale na raspolaganju resor spoljne politike. U pomenutim jesenjim pregovorima o vladi resor spoljnih poslova je bio predviđen za Zelene, koji bi, nakon kancelarkine koalicije CDU/CSU, bili najuticajniji u ovom domenu, dok bi uticaj FDP-a ipak bio sekundaran.

Ishod pregovora o koaliciji je, stoga, najbitniji faktor koji će odlučiti o tome u kolikoj meri će pomenuti vetrovi uticati na spoljnu politiku.

Pored toga, veoma bitan faktor jesu i strujanja unutar samih partija, pa i nastojanja nepartijskih aktera da utiču na oblikovanje spoljne politike. Kako bi pokušali da klatno vrata u pravcu pozitivnog pola, grupa eksperata za spoljnu politiku, ali i pripadnika političkih fondacija bliskih demohrišćanima i zelenima⁷, izdala je u oktobru proglas, kojim zahteva da Nemačka zaustavi okretanje od SAD. Ovim dokumentom predlaže se nova strategija u kojoj se, između ostalog, zagovara distinkcija između problema čiji je uzrok Tramp (uz pretpostavku da će i on otići za 3 do najviše 7 godina i da će sve biti kao ranije) od legitimnih zahteva SAD. Predlaže se, stoga, da se od određenih načela, kao što su podrška Pariskom klimatskom sporazumu, nikako ne odstupi, ali da se izbegava čeonu sukob s Amerikom u ovim pipavim pitanjima, dok bi se, s druge strane, Americi popustilo u pogledu određenih osnovanih zahteva – kao što su prestanak saradnje s Rusijom na projektu Severni tok 2, ili povećanje izdataka za odbranu na zahtevani NATO nivo od 2% BDP-a (Trotzdem Amerika, 2017). Ovakav ishod ne bi bio nemoguć, ukoliko bi struje koje su čvrste zagovornice ovakve politike u CDU/CSU uspele da pridobiju i Angelu Merkel, a potom i da uspeju da sastave vladu s ovakvom agendom (verovatno kao manjinsku vladu CDU/CSU ili neku modifikaciju neuspele „Jamajka“ koalicije). Međutim, ni jedno ni drugo ne deluje trenutno kao realna opcija, tako da se stiče utisak da je cilj ovakvih apela više ublažavanje negativnog zamaha nego pokušaj okretanja klatna u drugom smeru.

Tri meseca nakon izbora i dalje nemamo odgovor na to ko će činiti novu vladu, ali opcija velike koalicije deluje kao najbliži ishod. Alternativno, slediće novi izbori. U prvom slučaju, za očekivati je da nova vlada, u skladu s agendama demohrišćana i socijaldemokrata bude za nijansu manje entuzijastična u pogledu transatlantske saradnje nego što je to bila prethodna vlada istih aktera, a s druge strane izrazito entuzijastična u pogledu ujedinjenije Evrope. Međutim, to svakako neće značiti i Evropu u kojoj će Amerike momentalno nestati. Deluje da će to koliko će Amerike biti u budućoj Evropi, pa i koliko će biti bitna u Berlinu zavisiti, ipak, ponajviše od same Bele kuće i njenih poteza.

[7] Više o ulozi političkih fondacija u spoljnoj politici Nemačke: Bartsch, 2007.

The Impact of German Elections on Transatlantic Relations: A New 'Wind of Change'?

Abstract

Research question of this article is what are possible effects of the German Elections results (September 2017) on the dynamics of transatlantic relations, with the special emphasis on the bilateral relations between Germany and USA. The main thesis of the article is that election results are relatively more pessimistic for transatlantic cooperation in comparison to the results from 2013. This article analyzes electoral platforms and campaign speeches of parliamentary parties in the most relevant topics for the perspectives of transatlantic relations.

Key words

German-American relations, Transatlantic relations, German foreign policy, USA, NATO

Literatura

- _____, 13 Oktober 2017, „Kubicki zweifelt am Sinn der Russland-Sanktionen“, FAZ, dostupno na <http://www.faz.net/aktuell/politik/inland/fdp-vize-kubicki-kritisiert-russland-sanktionen-15244926.html> [pristupljeno 29. 12. 2017]
- _____, 13. Oktober 2017a, „Bundestagswahl 2017: Alle Ergebnisse und Wahlkreise im Überblick“. Spiegel Online, dostupno na <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/bundestagswahl-2017-alle-ergebnisse-im-ueberblick-a-1167247.html> [pristupljeno 29. 12. 2017]
- _____, 2017, „Trotz alledem Amerika: ein transatlantisches Manifest in Zeiten von Donald Trump“. Trotzdem Amerika, dostupno na <http://trotzdem-amerika.de/> [pristupljeno 29. 12. 2017]
- _____, 2017, „Zeit für mehr Gerechtigkeit: Unser Regierungsprogramm für Deutschland“. SPD, dostupno na https://www.spd.de/fileadmin/Dokumente/Regierungsprogramm/SPD_Regierungsprogramm_BTW_2017_A5_RZ_WEB.pdf [pristupljeno 29. 12. 2017]
- _____, 2017, „Zukunft wird aus Mut gemacht“. Bündnis 90 / Die Grünen, dostupno na https://www.gruene.de/fileadmin/user_upload/Dokumente/BUENDNIS_90_DIE_GRUENEN_Bundestagswahlprogramm_2017_LeichteSprache.pdf [pristupljeno 29. 12. 2017]
- _____, 2017a, „Aussenpolitik“. FDP, dostupno na <https://www.fdp.de/thema/au%C3%9Fenpolitik> [pristupljeno 29. 12. 2017]
- _____, 2017a, „No - AfD“. Die Linke, dostupno na <https://www.die-linke.de/themen/no-afd/> [pristupljeno 29. 12. 2017]
- _____, 2017b, „Klare Haltung gegenüber Russland“. FDP, <https://www.fdp.de/wp-modul/btw17-wp-a-130> [pristupljeno 29. 12. 2017]
- _____, 2017b, „Sozial. Gerecht. Frieden. Für Alle“. Die Linke, dostupno na https://www.die-linke.de/fileadmin/download/wahlen2017/wahlprogramm2017/die_linke_wahlprogramm_2017.pdf [pristupljeno 29. 12. 2017]
- _____, 21 September 2017, „German AfD Only Party Capable of Balancing Ties Between Russia, US - Candidate“. Sputnik International, <https://sputniknews.com/>

- europe/201709211057574877-germany-election-afd-ties-candidate/ [pristupljeno 29. 12. 2017]
- _____, 22/23 April 2017, „Program für Deutschland“. AfD, dostupno na https://www.afd.de/wp-content/uploads/sites/111/2017/06/2017-06-01_AfD-Bundestagswahlprogramm_Onlinefassung.pdf [pristupljeno 29. 12. 2017]
- _____, 3 Juli 2017, „CDU/CSU stufen USA vom „Freund“ zum „Partner“ herunter“. Reuters, dostupno na <https://de.reuters.com/article/deutschland-union-usa-idDEKBN1901YP> [pristupljeno 29. 12. 2017]
- _____, 3 September 2017, „Merkel VS. Schultz: Die Aussagen im Faktencheck“. Die Welt, dostupno na <https://www.welt.de/politik/deutschland/live168267523/Merkel-vs-Schulz-Die-Aussagen-im-Faktencheck.html> [pristupljeno 29. 12. 2017]
- _____, 5 August 2017b, „Russische Krim als „dauerhaftes Provisorium“ ansehen“. Spiegel Online, dostupno na <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/christian-lindner-zur-ukraine-russische-krim-als-dauerhaftes-provisorium-ansehen-a-1161494.html> [pristupljeno 29. 12. 2017]
- _____, 7 Dezember 2017, „Schultz will Vereinigte Staaten von Europa bis 2025“. Zeit Online, dostupno na <http://www.zeit.de/politik/deutschland/2017-12/spd-martin-schulz-parteitag-rede-grosse-koalition> [pristupljeno 29. 12. 2017]
- Bartsch, Sebastian (2007). „Politische Stiftungen“. In *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Buncombe, Andrew, 19 September 2017, Donald Trump's explosive UN speech: read it in full. The Independent, dostupno na <http://www.independent.co.uk/news/world/americas/us-politics/trump-un-speech-read-in-full-transcript-north-korea-general-assembly-a7956041.html> [pristupljeno 29. 12. 2017]
- Gathmann, Florian, Hans, Barbara, and Wittrock, Filip, 3 August 2017, „Germany's Martin Schultz Says Trump „Far Worse“ Than Expected“. Spiegel Online International, dostupno na <http://www.spiegel.de/international/germany/german-chancellor-candidate-schulz-trump-far-worse-than-expected-a-1161253.html> [pristupljeno 29. 12. 2017]
- Hartenstein, Hendrik (2015). *Deutsche Außenpolitik gegenüber Amerika nach 9/11: Eine kontrafaktische Außenpolitikanalyse*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Ismayr, Wolfgang (2007). „Bundestag“. In *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Kegli, Čarls i Vitkof, Judžin (2004). *Svetska politika: Trend i transformacija*. Zemun: Prometej.
- Korte, Karl-Rudolf (2007). „Bundeskanzelaramt“. In *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Krstić, Milan, Kažu „Severni“, a misle „Turski tok“?. *BizLife Business Magazine*, No. 50 (Septembar 2017), str. 59.
- Oppermann, Kai und Höse, Alexander (2011). „Die innenpolitischen Restriktionen deutscher Außenpolitik“. In *Deutsche Außenpolitik: Sicherheit, Wohlfahrt, Institutionen und Normen*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Putnam, Robert, Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two-Level Games. *International Organization*, Vol. 42, No.3 (Summer, 1988), str. 427-460.
- Rose, Gideon, Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy. *World Politics*, Vol. 51, No. 1 (Oct., 1998), str. 144-172.
- Vasović, Vučina (2008). *Savremene demokratije*. Beograd: Službeni glasnik.

- Vent, Aleksandar (2014). *Društvena teorija međunarodne politike*. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka.
- Waltz, Kenneth (1979). *Theory of International Politics*. New York: Random House.
- Wike, Richard, Stokes, Bruce, Poushter, Jacob and Fetterolf, Jannel, 26 June 2017, „U. S. Image Suffers as Publics Around World Question Trump’s Leadership“. Pew Research Center, dostupno na <http://www.pewglobal.org/2017/06/26/u-s-image-suffers-as-publics-around-world-question-trumps-leadership/> [pristupljeno 29. 12. 2017]

UDC 323.15:316.72(316.5)

Parlamentarni izbori u Nemačkoj 2017. godine Semiotika predizbornih plakata

Sažetak

Rad se bavi semiotikom predizbornih plakata, njihovom ontološko-epistemološkom funkcijom, poklanjajući posebnu pažnju parlamentarnim izborima u Nemačkoj 2017. Upoređuju se izgled i poruke predizbornih plakata, odnos vizuelne komunikacije i političke kampanje, te kako predizborni plakati ubeđivačkim strategijama korespondiraju s glavnim temama kampanje i postignutim rezultatima stranaka koje su ušle u 19. saziv Bundestaga.

Ključne reči

Izbori, predizborni plakat, semiotika predizbornih plakata, ontološko-epistemološka funkcija predizbornih plakata, vizuelna komunikacija, informativne i ubeđivačke strategije

Uvod

Posmatran s aspekta semiotike, predizborni plakat ima kako ontološku funkciju kao komunikacijski fenomen, odnosno medij vizuelne komunikacije, tako i epistemološku, s obzirom na to da je jedna od funkcija komuniciranja spoznajna. Kao medij vizuelne komunikacije predizborni plakati svoj efekat ostvaruju sveopštom prisutnošću, kombinacijom verbalnih i neverbalnih, odnosno vizuelnih elemenata. Verbalne elemente čine predizborni slogani. Njihov zadatak je da, sažimanjem programa u lapidarnu estetsku poruku, poboljšaju vidljivost političkog subjekta u kampanji i smanje tzv. semantički jaz između pošiljaoca i primaoca poruke, postižući lako zapamćivanje i brzo širenje. Dizajn plakata zasniva se na osnovnim likovno-grafičkim elementima koji čine, ili bi trebalo da čine, skladnu kompoziciju za prenošenje poruke. Od vizuelne skladnosti kompozicije plakata zavisi i uspešnost prenosa poruke. U kontekstu predizborne kampanje i predizbornih plakata treba pomenuti i efekat, nameravani ili nenameravani, društvenih mreža i kanala kao što su na primer Facebook¹, Twitter i YouTube, koje menjaju vizuelnu sferu javnog komunikacijskog delovanja, te time i izbornih plakata holističkim promišljanjem i kreiranjem vizuelne poruke u cilju postizanja njene optimalne efikasnosti.

Predizborni plakati stranaka koje su ušle u 19. saziv Bundestaga

U daljem tekstu analiziraće se predizborni plakati stranaka koje su na parlamentarnim izborima u Nemačkoj 2017. ušle u 19. saziv Bundestaga, kao i način na koji su stranke ovim medijem pokušale da utiču na glasače.

[1] Tako je voditelj satirične emisije „ZDF heute-show“, Oliver Velke, u nameri da kritikuje desničarsku orijentaciju *Alternative za Nemačku* napravio sopstvene verzije izbornih plakata AfD-a pre parlamentarnih izbora u Nemačkoj, stavio ih na Facebook i Twitter, i time u stvari postigao suprotan efekat doprinoseći širenju ideja AfD-a.

On, međutim, ne odgovora na niz pitanja na koja se naišlo prilikom obrade teme. Ponašanja recipijenata, tj. istraživanje publike, kao i istraživanje uticaja medija na potencijalne promene stavova recipijenata, nisu predmet ovog istraživanja. Pre toga treba napomenuti da su kriza EU, međunarodni terorizam i veliki priliv izbeglica i migranata 2015. i 2016. obeležili političku scenu Nemačke pred parlamentarne izbore 2017, kako bi se proverilo da li su se ove teme manifestno ili latentno reflektovale i na izborne plakate, i ako jesu, da li na plakate svih političkih stranaka koje su prešle cenzus ili na samo nekih od njih.

Reč je o predizbornim plakatima sledećih stranaka: CDU (Christlich Demokratische Union Deutschlands / Hrišćansko-demokratska unija Nemačke), SPD (Sozialdemokratische Partei Deutschlands / Socijaldemokratska partija Nemačke), Bündnis 90 / Die Grünen (Savez 90 / Zeleni), DIE LINKE (Levica), FDP (Freie Demokratische Partei / Stranka slobodnih demokrata) i AfD (Alternative für Deutschland / Alternativa za Nemačku). Slika 1. prikazuje izborne rezultate koje su postigle navedene stranke na nemačkim parlamentarnim izborima 2017. godine.

Sl. br. 1 Rezultat nemačkih parlamentarnih izbora 2017.

Izvor: bundestagswahl-2017.com

Predizborni plakati CDU

Stranke CDU i SPD su se velikim delom oslonile na klasičnu vizuelizaciju predizbornih plakata personalizacijom, naime prikazivanjem svojih kandidata.

Na izbornom plakatu CDU je u prvom planu nasmejano lice kancelarke Angele Merkel i slogan „Za Nemačku u kojoj živimo dobro i prijatno se osećamo“ [Für ein Deutschland, in dem wir gut und gerne leben]. Pozadinu plakata čine trake u nacionalnim bojama, žutoj, crvenoj i crnoj, koje se protežu dijagonalno preko cele površine, od kojih dve primarne tople boje,

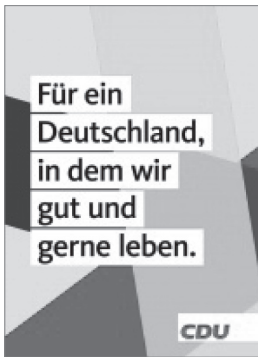
Sl. br. 2 „Za Nemačku u kojoj dobro živimo i prijatno se osećamo.“

Sl. br. 3 „Za jaku privredu i siguran posao.“

Sl. br. 4 „Jačati Evropu znači jačati Nemačku.“

Sl. br. 5 „Za Nemačku u kojoj dobro živimo i prijatno se osećamo.“

Sl. br. 6 „Za bezbednost i red.“

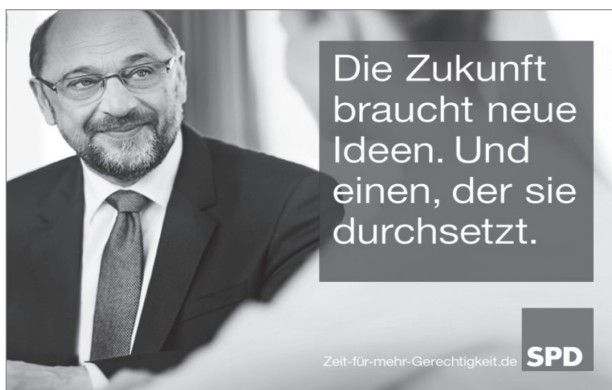
Sl. br. 7 „Za više poštovanja prema porodici.“

žuta i crvena, ukrštajući se daju novu toplu narandžastu traku. Bojama nacionalne zastave pokazuje se pripadnost, zalaganje za nacionalne interese i državnu suverenost, što je inače često sredstvo stranaka u kreiranju izbornih plakata, a pomoću traka geometrijska dimenzija pozadine, čime se postiže određena napetost i dinamika koje čine motiv u statičnoj poziciji aktivnijim. Time se ostvaruju efekti uspešnog predizbornog plakata, privlačenja pažnje, ubeđivanje i zapamćivanje. Istovremeno aktuelni plakat CDU sloganom „Za Nemačku u kojoj živimo dobro i prijatno se osećamo“ podseća autorku ovog priloga na nedavnu posetu novoj izložbenoj postavci Fondacije „Konrad Adenauer“ u Resleru kraj Bona i izborni plakat iz 1957. za 3. saziv Bundestaga sa sloganom „Nema eksperimenata“ [Keine Experimente]. Kao što je poznato, bio je to do danas najveći uspeh jedne stranke, odnosno Unije, kad je postignuta apsolutna većina glasova i mandata, a Konrad Adenauer ponovo izabran za kancelara. Ovakvim porukama i personalizacijom se postiže efekat kontinuiteta, naime poverenja u ličnost kancelara, odnosno kancelarke, kao pouzdanog kreatora

postojeće i buduće politike. Dizajneri su uspeli da budu konzervativni sa svežim dizajnom. Kampanja CDU rađena je u saradnji s agencijom *Jung von Matt* (<http://www.spiegel.de/politik/deutschland/jung-von-matt-vorstand-strerath-enttaeuschende-bilanz-der-cdu-kampagne-a-1169866.html>).

Predizborni plakati SPD-a

Kampanja za SPD razvijena je u saradnji s agencijom *KNSK* iz Hamburga (www.taz.de/!5383930/). Tekstualne poruke smeštene su u crveni kvadrat logotipa SPD-a, što je dobro vizuelno rešenje, jer logotip stranke služi kao metafora za politički sadržaj. Motivi su, uprkos profesionalnim fotografijama, statični. Socijalna pravda je bila centralna tema predizbornih plakata socijaldemokrata. Takva politika izbornih plakata oštro je kritikovana, što je bilo i za očekivati, u nadregionalnoj dnevnoj štampi sada već izvesnog koalicionog partnera CSU-a (*Viel Farbe, wenig Inhalt, Süddeutsche Zeitung*, 2. 8. 2017, <http://www.sueddeutsche.de/politik/wahlkampagne-der-sozialdemokrat-en-die-spverschiebt-die-attacke-1.3612587>) u smislu da je SDP trebalo da se upusti u goruće teme, poput pitanja migranata i tzv. migrantske krize i krize Evropske unije, kao i manipulisanih vrednosti izduvniha gasova kod dizel-motora, umesto personalizacije, predstavljanjem svog glavnog kandidata Martina Šulca i širenjem optimizma verbalnim porukama u crvenom kvadratu:

Sl. br. 8 „Budućnost traži nove ideje i onoga koji će ih realizovati.“

Lider stranke, Martin Šulc, nasmejan je, deluje prirodno i simpatično. Poruka plakata je da SPD želi da bude stranka budućnosti, za šta je potrebna promena u politici.

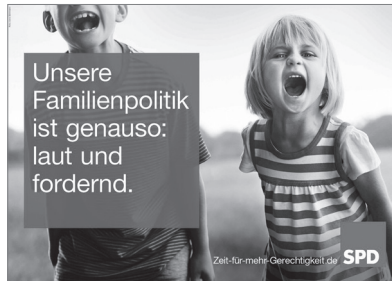
Pored logotipa SPD rečenica *Vreme za više pravde*.

Zanatski i psihološki predizborni plakati SPD-a su veoma uspešni s efektivnim, moćnim slikama dece, starih, mladog čoveka s robotom i afirmi-

šu političke ideje i program stranke. Socijalna pravda kao temelj političkog programa stranke istaknuta je u desnom uglu izbornog plakata.

Sl. br. 9 „Obrazovanje ne sme ništa da košta. Izuzev malo truda.“

Sl. br. 10 „Naša politika porodice je isto ovakva: glasna i zahtevna!“

Sl. br. 11 „Zemlji pesnika i mislilaca odgovara politika koja investira u ideje.“

Sl. br. 12 „Da penzija ne bude mala kad deca budu velika!“

Savez 90 / Zeleni

Savez 90 / Zeleni pojavio se s prepoznatljivim izbornim plakatima, ali tipografskim deficitom, naime teško čitljivim sloganima: zelena pozadina sa centriranim foto-objektom čelnika stranke, Džema Ozdemira i Katrin Gering-Ekart (Cem Özdemir i Katrin Goering-Eckardt) i ljubičastim glo-

Sl. br. 13 „Prirodno okruženje nije sve, ali bez prirodnog okruženja sve je ništa.“

Sl. br. 14 „Budućnost se može hteti. Ili stvarati.“

busom. „Mi smo Zeleni, naš fokus je očuvanje Planete“ bila bi poruka izbornog plakata Savez 90 / Zeleni. Hladna ljubičasta boja globusa došla je namesto negdašnje slike Zemlje. Prihvatljiva je ako se percipira kao signalna boja i upozorenje u pogledu očuvanja prirode.

Kampanja ove stranke nastala je u saradnji s agencijom ZBA (Ziemlich Beste Antworten / Skoro najbolji odgovori), koja je osnovana za izbore 2017.

Sl. br. 15 „Između prirodnog okruženja i privrede nema ili.“

FDP

Izborni plakati FDP-a su dizajnerski veoma dobro urađeni (berlinska agencija *Heimat*). Moglo bi se reći da je kombinacijom crno-bele slike lidera stranke, Kristijana Lindnera, neonskih boja, logotipa programa stranke signaliziran novi ulazak ove stranke u parlament i rastanak od politike prethodnika, Gvida Vestervelea i Filipa Reslera. Poruka plakata je da se FDP vraća u parlament, nova, različita i moderna, što je, videli smo, ovoj stranci i pošlo za rukom. U levom delu plakata slogan: „I nestrpljenje je vrlina.“

Sl. br. 16. Kristijan Lindner, „I nestrpljenje je vrlina.“

Levica

Posebno uspeo plakat Levice jeste onaj na kome je reč „čovjek“ odštampana šarenim bojama. Ispod njega slogan „Odlučno protiv desničarske agitacije, Levica“.

Sl. br. 17 „Odlučno protiv desničarske agitacije. Levica“

Sl. br. 18 „Respekt. Penzije na nivou. Levica.“

Izvor: Ljiljana Glišović, Berlin, Aleksanderplac, avgust 2017.

Poruka izbornog plakata jeste da je Levica odbrana od desničarskih snaga i zato je potrebna Nemačkoj. Ključna reč je uvek istaknuta grafički. Vrednosna orijentacija plakata Levice ima dvosmernu poruku: s jedne strane to je kritika konkurencije, dok je s druge strane Levica afirmisala svoju političku ponudu, pre svega socijalnu pravdu i mir, kroz lidere stranke, Saru Wagenkneht, Ditmara Barša, Katju Kipping i Bernda Rikingera (Sahra Wagenknecht, Dietmar Bartsch, Katja Kipping i Bernd Riekinger). Levica je angažovala agenciju *DiG / Trialon* s desetak zaposlenih, koja uglavnom opslužuje neprofitne organizacije iz oblasti kulture.

AfD

Pozornost na nemačkim parlamentarnim izborima 2017. su svakako izazvali izborni plakati stranke Alternativa za Nemačku, koja sada dominira desnim krilom nemačke politike, osvojivši 12,6% glasova, čime je zvanično postala treća najjača partija u nemačkom parlamentu. Stoga ćemo dati nekoliko napomena pre analize izbornih plakata ove stranke. Razlike u

političkim i normativno-vrednosnim sistemima kod istočnih i zapadnih Nemaca rezultirale su drugačijim formiranjem stavova prema programu Alternative za Nemačku i velikim razlikama u izbornim rezultatima ove stranke u bivšim federalnim jedinicama Nemačke Demokratske Republike i Savezne Republike Nemačke. Rezultat ove stranke u Saksoniji, gde je AfD osvojila najviše glasova, govori o pretpostavljenom simboličkom i narativnom diskurzivnom okviru u percipiranju izbornih plakata, kao i ukrštanju identitetskog okvira pošiljalaca i recipijenata izbornih poruka kroz prizmu istorijskog, kulturnog i ideološkog nasleđa. Kako za AfD nijedna agencija u Nemačkoj nije pristala da radi predizborne plakate, AfD je angažovala američku reklamnu agenciju *Harris Media*, koja je radila za Donalda Trampa i britansku antievropsku stranku UKIP (Spiegel Online, 26. 8. 2017). Ime stranke potiče od poznate izjave Angele Merkel da nema alternativa politikama koje je uspostavila njena vlada u nastojanju da spase evro u najgorim trenucima finansijske krize. AfD je tvrdila da postoje alternative i tako je rođena stranka koja pokušava da pokaže koje su te alternative, između ostalog, vatrenom retorikom kakvu savremena Nemačka ranije nije nikada čula. Frauke Petri, sada već bivši lider stranke, tvrdila je u januaru 2016. godine da postoje situacije u kojima nemačke snage na granici mogu da legitimno pucaju u izbeglice koje pokušavaju da pređu granicu. Takođe, postoje i oni kao što je Bjern Heke, kao i mnogi koji su snažno antimuslimanski orijentisani u AfD-u, koji pokušavaju da relativizuju nemačku prošlost. Protivljenje politici Angele Merkel prema izbjeglicama, ipak, ostaje galvanizirajuća sila koja partiju drži zajedno. U tom smislu, AfD ima sličnosti s Nacionalnim frontom u Francuskoj i drugim izrazito desničarskim strankama širom Evrope.

Iako AfD nema šanse da zaista participira u vlasti - sve nemačke partije odavno su rekle da neće saradivati s njima - ulazak AfD-a u nemački parlament je šok za nemački politički sistem. Mnoge Nemce duboko uznemiruje činjenica da će desničarska stranka naredne četiri godine sedeti u parlamentu.

Izborni plakati AfD-a su velikim delom aluzivni. Jedan od plakata AfD-a privlači pažnju likom atraktivne, mlade, nasmejane trudnice u džinsu obnaženog stomaka. Na prvi pogled simpatično. Međutim, ispod fotografije je poruka: „Novi Nemci? Mi ih pravimo sami!“ Na drugom plakatu prikazane su dve žene u bikinijima i ponovo poruka AfD-a: „Burka? Radije bikini!“ U dnu i jednog i drugog plakata je slogan: „Nemačka, usudi se!“ Jasno je na šta aludira AfD. Alternativa za Nemačku je ono za šta CDU misli da nije nemačka alternativa. Ta skoro osnovana a uspešna partija, koja je od šesnaest regionalnih parlamenata uspela i ušla u trinaest - protivi se aktuelnoj imigracionoj politici, umnožavanja broja stanovnika Nemačke, naročito imigrantima iz Afrike i s Bliskog istoka. Poruka predizbornih slogana AfD-a glasi: „Nema islamizacije. Mi podržavamo nemačke tradicije.“ Plakat sa sloganom „Sa 18 će se Lili još više radovati što su njeni roditelji birali AfD“ pogađa porodicu, udvara se roditeljima i od njih traži glas.

Sl. br. 19 „Novi Nemci?
Pravimo ih sami.“

Sl. br. 20 „Burka? Radije bikini.“

Sl. br. 21 „Islam? Ne ide uz našu
kuhinju.“

Sl. br. 22 „Sa 18 će se Lili još
više radovati što su njeni roditelji
glasali za AfD.“

Primer čiste manipulacije predstavlja i izborni plakat AfD-a na kome piše:

Sl. br. 23 „Sofi Šol² bi birala AfD.“

Zaključak

Rezultatima nemačkih parlamentarnih izbora 2017, čiji predizborni plakati su analizirani u ovom radu, nijedna od tradicionalnih stranaka ne može da bude zadovoljna, izuzev FDP-a koja se vratila u Parlament. Na drugoj strani je desničarska stranka AfD, koja je prvi put ušla u Bundestag. Nakon neuspjeha pregovora o stvaranju tzv. Jamajka koalicije između demokrišćana Angele Merkel, liberala i Zelenih krajem prošle godine, krenuli su razgovori o nastavku pregovora između Unije CDU/CSU i Socijaldemokratske stranke Nemačke (SPD). Početkom februara 2018. postignut je dogovor oko koalicionog ugovora. Predizborni plakati odavno su u već zakonski predviđenom roku uklonjeni s nemačkih ulica, a predizborni slogani velikim delom zaboravljeni. Koliko su uspjeli da budu ubeđivački i distinktivni u odnosu na slogane drugih stranaka govore napred pomenuti uspjeh FDP-a s originalnim i moderno dizajniranim plakatima i konačno AfD-a, ma koliko se ne slagali s rasističkim i ksenofobičnim podtekstom izbornih plakata ove stranke. Jedno je izvesno, ishod izbora u Saveznoj Republici Nemačkoj i konačno, dogovor oko koalicionog ugovora, pokazao je prevagu etike odgovornosti u odnosu na etiku uverenja u smislu Veberovog razlikovanja vrednosno racionalnog i ciljno racionalnog društvenog delovanja (Weber, 1982: 57).

[2] Sofi Šol je bila član tajnog udruženja „Bela ruža“, koje se nenasilnim sredstvima borilo protiv nacionalsocijalističkog režima u Nemačkoj u vreme Drugog svetskog rata. Ona i njen brat Hans su optuženi i osuđeni za izdaju, kada su uhvaćeni kako dele letke na Univerzitetu u Minhenu. Pogubljeni su zajedno sa svojim profesorima. Sofi Šol je posvećen nemački film iz 2005. „Sofi Šol - poslednji dani“, koji je prikazan i kod nas.

Parliamentary Elections in Germany 2017. Semiotics of election posters

Abstract

The paper deals with the semiotics of election posters, their ontological and epistemological functions, paying particular attention to the parliamentary elections in Germany in 2017. Compared are the appearance and messages of election posters, the relation of visual communication and political campaigns, and how election posters correspond with the main topics of the campaign and achieved results of the political parties that entered the 19th German parliament.

Key words

Election, election poster, semiotics of election posters, ontological-epistemological function of election posters, visual communication, persuasion strategies

Literatura

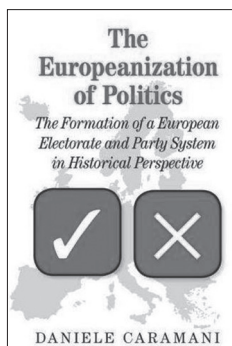
- Die Plakate zur Bundestagswahl 2017 – Design Tagebuch, dostupno na <https://www.designtagebuch.de/die-plakate-zur-bundestagswahl-2017/> [pristupljeno 5. 2. 2018]
- Bundestagswahl: Wahlplakate der Parteien – SPIEGEL ONLINE – Politik, dostupno na www.spiegel.de > Fotostrecken [pristupljeno 5. 2. 2018]
- Wahlplakate zum Davonlaufen: Was wollen uns diese Politiker sagen., dostupno na <https://www.focus.de> > Politik > Deutschland > Bundestagswahl 2017 [pristupljeno 5. 2. 2018]
- <http://www.spiegel.de/politik/deutschland/jung-von-matt-vorstand-strerath-enttaeuschende-bilanz-der-cdu-kampagne-a-1169866.html> [pristupljeno 5. 2. 2018]
- www.taz.de/!5383930/ [pristupljeno 5. 2. 2018]
- Viel Farbe, wenig Inhalt, Süddeutsche Zeitung, dostupno na <http://www.sueddeutsche.de/politik/wahlkampagne-der-sozialdemokrat-en-die-spverschiebt-die-attacke-1.3612587> [pristupljeno 5. 2. 2018]
- „AfD engagiert US-Agentur, von Trump lernen, wie man siegt“, Spiegel Online, dostupno na <http://www.spiegel.de/forum/blog/afd-engagiert-us-agentur-von-trump-lernen-wie-man-siegt-thread-644106-1.html> [pristupljeno 5. 2. 2018]
- Weber, Max, *Politik als Beruf*. Duncker & Humblot, Berlin, 1982, 57.

Rezultati izbora u Nemačkoj

Finalni rezultati	Izbori za nemački parlament 2017.				
	Prvi glas	%	Drugi glas	%	Mandati
Broj glasača/ mandata	61.688.485	-	-	-	709
Broj izašlih	46.976.341	76.2	-	-	
Nevažeći	586.726	1.2	460.849	1.0	
Važeći	46.389.615	98.8	46.515.492	99.0	
CDU	14.030.751	30.2	12.447.656	26.8	200
CSU	3.255.487	7.0	2.869.688	6.2	46
SPD	11.429.231	24.6	9.539.381	20.5	153
DIE LINKE	3.966.637	8.6	4.297.270	9.2	69
GRÜNE	3.717.922	8.0	4.158.400	8.9	67
FDP	3.249.238	7.0	4.999.449	10.7	80
AfD	5.317.499	11.5	5.878.115	12.6	94

Izvor: Der Bundeswahlleiter, <https://www.bundeswahlleiter.de>

Danijele Karamani¹

Evropeizacija politike - formiranje evropskog biračkog i partijskog sistema u istorijskoj perspektivi

Politika u većini evropskih zemalja i dalje se odvija u kontekstu rasta podrške populističkim strankama. I dok je o porazu Marin le Pen, Norberta Hofera i Gerta Vildersa pisano kao o zaustavljanju talasa populizma i povratku na *politics as usual*, ulazak FPÖ u austrijsku vladu, drugi mandat za češkog predsednika Miloša Zemana i ulazak AfD kao partije krajnje desnice u nemački Bundestag upućuju na opšte i simultane promene obrazaca izbornog ponašanja u većini evropskih demokratija. Izbori u Francuskoj i Nemačkoj predstavljali su manifestaciju gubitka poverenja glasača u tradicionalne političke partije delom uzrokovanog rastućom socioekonomskom nejednakošću i osećajem nesigurnosti usled novih transnacionalnih trendova poput migracija, terorizma, globalnog zagrevanja itd.

Međutim, u dugoročnoj istorijskoj perspektivi, ovakvi uniformni obrasci ponašanja među evropskim biračima nisu bez presedana. Zanimljiv doprinos razumevanja toga kako Evropa kao politički prostor „diše“ daje nova knjiga italijanskog autora Danijelea Karamanija „Evropeizacija

[1] Danijele Karamani, *Evropeizacija politike - formiranje evropskog biračkog i partijskog sistema u istorijskoj perspektivi*, Službeni glasnik, Beograd, 2017.

politike – formiranje evropskog biračkog i partijskog sistema u istorijskoj perspektivi“. I dok mnogi autori nude impresionističke uvide i teorije o promenama u evropskoj politici, pre svega u kontekstu evropske integracije, Karamani pruža koncept evropeizacije čija je dinamika nezavisna i starija od političke integracije započete nakon Drugog svetskog rata.

Autorov koncept evropeizacije predstavlja nadogradnju njegovog rada na teoriji nacionalizacije politike u prethodnim radovima – ključnu dimenziju za stvaranje nacija u XVIII veku činio je prelazak s partikularističkih lokalnih identiteta i podela na sukobljavanje na osnovu interesa i vrednosti. Nacionalne politike nastaju delovanjem i pozicioniranjem političkih partija na osnovu pitanja koja su problematizovana nacionalnom i industrijskom revolucijom širom Evrope. Uspostavljajući paralelu između nacija u nastajanju i Evrope kao teritorijalno fragmentisanog političkog prostora sa čitavim nizom različitih institucionalnih poredaka, političkih istorija, ali i različitih političkih kultura uslovljenim razlikama u jeziku, religiji i uslovima društvenog i ekonomskog razvoja, Karamani u svojoj knjizi ispituje u kojoj meri izborna ponašanja, struktura partijskih sistema i izborna ponuda, te ideološka svrstavanja, presecaju granice pojedinačnih evropskih država.

U metodološkom smislu, Karamani u svojoj studiji razvija i koristi mnoštvo indikatora koji predstavljaju inovativne heurističke alatke. Na osnovu opsežne kvantitativne analize podataka o veku i po istorije demokratskih izbora u 30 zemalja Zapadne, Centralne i Istočne Evrope (iako ovaj broj zemalja zbog promena političkih prilika nije konstantan), ovaj autor zaista pruža opipljive dokaze o evropeizaciji u istorijskoj perspektivi i baca novo svetlo na koncipiranje evropskog građanstva kao jedinstvenog političkog identiteta, omogućavajući drugačije čitanje evropske izborne istorije.

Za čitaoca iznenađujuće, deo inovativnosti njegovog pristupa temi sastoji se u potpunoj marginalizaciji značaja Evropske unije i njenog posmatranja kao samo jednog među mnogobrojnim faktorima konvergencije i teritorijalne homogenizacije evropske politike. I dok je poreklo nekih političkih trendova evropeizacije prilično starije od početka institucionalizacije evropskih integracija, kasniji događaji poput pada komunizma u Istočnoj Evropi imaju veći značaj za ideološku konvergenciju političkih partija unutar većine evropskih država.

Jedinstvenost i sličnost evropskog političkog iskustva i paralelni trendovi razvoja operacionalizovani su kroz niz indikatora evropeizacije – definisane kao dugoročne konvergencije između nacionalnih biračkih tela i partijskih sistema u Evropi. Svako od identifikovanih dimenzija evropeizacije autor prilazi na sličan način, nudeći prvo tezu identifikovanu impresionistički, kao istorijski fenomen, a zatim je testira i na strukturiran način pruža zaključke empirijskog istraživanja. Istovetan pristup pet dimenzija evropeizacije stvara utisak sistematičnog pristupa evropskoj politici.

Ono što Evropu čini evropeizovanom prema Karamaniju jesu osnovne stranačke porodice i dimenzija levica–desnica kao osnovni faktor istovetnosti. Evropeizacija je rezultat sličnih društveno-političkih transformacija

koje su usloville stvaranje istovetne konstelacije socijalnih rascepa i slične izborne ponude u svim evropskim državama.

Karamani na više mesta ističe da konzervativci, liberali i socijalisti, kao najveće evropske porodice, daju Evropi sličnost, dok partije koje se obično prepoznaju kao slika tribalne Evrope zapravo imaju marginalni efekat na meru različitosti. Regionalisti i etničke partije, verske partije, zemljoradničke stranke suviše su slabe da bi omele fundamentalnu sličnost među evropskim partijskim sistemima. Uzimajući u obzir raznovrsnost socijalno-ekonomskih i kulturnih konteksta, ali i institucionalne specifičnosti različitih evropskih zemalja, primećene su zadivljujuće slične strukture partijskih sistema na različitim nivoima vlasti, istovetne ideologije među partijama istih porodica, ali i slični obrasci rasta i pada podrške određenim partijskim porodicama istovremeno širom kontinenta.

Autor kroz čitavu studiju pokazuje nešto što će učiniti da ova knjiga zaista bude vredna pažnje – postavlja prava pitanja i o njima donosi zaključke, uz odgovarajuću dozu sugestivnosti vezanu za savremene političke prilike. Jedan od implicitnih zaključaka jeste i onaj o transformaciji evropskog ideološkog prostora u kome dominantna dimenzija levica–desnica biva dovedena u pitanje. Da li je rast podrške desničarskim populističkim partijama i alijenacije glasača tradicionalnih političkih stranaka posledica dugoročnog repozicioniranja levičarskih stranaka ka centru političkog spektra? Karamanijevo razumevanje konvergentnih ideoloških pozicija unutar nacionalnih političkih sistema može se razumeti kao jedan od razloga za uspon novih političkih snaga u mnogim evropskim zemljama. Da li se centripetalne tendencije u pozicioniranju političkih partija i njihova rastuća ideološka sličnost širom Evrope dešavaju zbog stavova i želja birača ili pak uprkos njima? Da li je rast podrške populističkim partijama rezultat nezadovoljstva političkom ponudom? Karamani dolazi do zaključka da postoji jasan trend pomeranja levih stranaka u okviru izvršne vlasti i velikih socijaldemokratskih partija ka ideološkom centru. I dok je deo repozicioniranja socijaldemokrata, te posledičan gubitak percepcije levičarskih stranaka kao prave političke alternative, rezultat njihovog odnosa prema ekonomskim pitanjima, poput vođenja ekonomske politike i mehanizmima socijalne pomoći, Karamanijevi zaključci upućuju na dugoročno mnogo značajnije posledice promena u stavovima i pozicijama levičarskih stranaka u vezi s pitanjima nacionalnog identiteta, multikulturalizma, slobodnog kretanja ljudi i migracija, otvorenih granica itd. Odgovor levice na političke izazove bio je usvajanje desničarskih pozicija u kulturnim pitanjima, kroz koja počinju da posmatraju pitanja kao što je zaštita nacionalnog tržišta rada i socijalnih prava. U kojoj je meri ovakvo pomeranje socijaldemokrata udesno širom Evrope otvorilo vrata populističkoj mobilizaciji – pitanje je koje se ostavlja čitaocima da odgovore, ali koje se čini razložnim i pravovremenim.

Sveobuhvatna uporedna analiza evropskih partijskih sistema i izbornih rezultata koju Karamani pruža u ovoj knjizi može se čitati i kao istorija demokratije u Evropi. Od ranog razvoja parlamentarizma u uslovima ogra-

ničenog prava glasa do nedavnog uspona populizma, Karamani identifikuje dosta evropskog zajedništva i istovetnosti u uslovima političkog razvoja evropskih država. Čini se ispravnim njegov nalaz o tome da je Markanovo davanje prednosti Evropi partija (*Europe des partis*) nad Evropom patrija (*Europe des patries*) važno još od XIX veka. Nalaz da je Evropa već dugo evropeizovana suprotstavlja se uobičajenoj viziji Evrope kao teritorijalno fragmentisanog prostora i pruža pobornicima evropskog demokratskog građanstva u raspravama o demokratskom deficitu Evropske unije nove argumente.

•
Uroš Mamić,
doktorand na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu,
e-mail: urosh.mamic@gmail.com

Program:

Word for Windows

Pismo:

latinica

Font:

Times New Roman

Veličina fonta:

12

Prored:

1,5 (1.5 lines)

Minimalni obim:

15.000 karaktera (uključujući i praznine, *with spaces*).

Maksimalni obim:

20.000 karaktera (uključujući i praznine, *with spaces*).

Svaki tekst treba da ima naslov, ime i prezime autora, naučno i/ili nastavno zvanje, naziv ustanove u kojoj je zaposlen (univerzitet, fakultet, ime i prezime).

Pri navođenju, strana imena prvi put pisati u originalu, a zatim ih transkribovati.

Svaka tabela i/ili grafikon treba da sadrže broj, naslov, izvor, kao i da pokažu svoju funkciju u tekstu.

U fusnote upisivati samo propratne komentare.

Na kraju citata otvoriti zagradu i u nju uneti prezime autora, godinu izdanja i stranu.

- jedan autor: (Beyme, 2002: 155)
- dva autora: (Evans i Whitefield, 1993: 548)
- slučaj kada se citira autor čija su dela navedena u spisku literature više puta a izdata iste godine: (Sartori, 2003 b: 143)

U spisku literature autore treba navesti po abecednom redu.

Red navođenja u slučaju knjiga: prezime, ime, godina izdanja, naslov knjige (kurzivom), mesto izdanja, izdavač.

Primer:

Downs, Anthony (1957). *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper and Row.

Primer navođenja teksta u knjizi:

Lipset, Seymour Martin and Rokkan Stein, (1967). „Cleavage Structure, Party Systems and Voter Alignment: An Introduction“, u: *Party Systems and Voter Alignments Cross-National Perspectives*. New York: The Free Press.

Primer navođenja teksta iz časopisa:

Evans, Geoffrey and Whitefield Stephen, Identifying the Bases of Party Competition in Eastern Europe: *British Journal of Political Science*, Vol. 23, No. 4 (Oct., 1993), pp. 521–548.

Internet izvori:

Prezime, Ime, datum, „Naziv teksta“. Naziv institucije, <http://www.ipsa.org/publications/ipsr> (Datum posete: 05. 6. 2011)

Autori snose odgovornost za sadržaj, stavove i verodostojnost činjenica u tekstu.

Objavlivanjem teksta autor prenosi sva autorska prava na izdavača časopisa.

Godišnja pretplata na časopis

Godišnja pretplata na časopis *Politički život* iznosi 1.500 dinara za fizička i za pravna lica.

Za fizička lica u inostranstvu cena je 3.500 dinara, a za pravna lica u inostranstvu 4.000 dinara.

Cena pojedinačnog broja je 500 dinara.

Naziv organizacije / ustanove / pretplatnika

Ulica i broj

JMBG

Broj pretplata

Ime i prezime (za pravna lica ime i prezime odgovornog lica)

Poštanski broj i mesto

PIB

Potpis (i pečat za pravna lica)

Broj telefona/telefaksa

E-pošta

Mesto i datum

Po prijemu pretplatnog listića dostavićemo vam predračun za plaćanje, a po primljenoj uplati i konačni račun.

Januar 2018

Broj

15

ISSN 2217-7000

Univerzitet u Beogradu
Fakultet političkih nauka

CENTAR ZA
DEMOKRATIJU

